

HÍD

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

1

1

JANUÁR

HÍD
IRODALMI
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXIX. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(MB. FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

MŰSZAKI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

7	BRASNYÓ ISTVÁN A NÉPEK
17	BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ SZÁJÁBAN FÖLD II.
26	PINTÉR LAJOS PURGATÓRIUM I.
35	AVRO VALTON A JÓ EMBER
<hr/>	
43	HATÁR GYÖZÖ PÁSZTORÓRA
69	GYURA PAPHARHAJI FÁRADT LOVASSÁG II.
<hr/>	
87	BÁLINT BÉLA CIRKUSZOSOK
92	SLAVCO ALMAJAN VERSEI
95	CSÁNYI ERZSÉBET KÉT ÁLLÓKÉP
97	BENKŐ ATTILA VERSEI
100	SZÁZADUNK NORVÉG KÖLTÉSZETÉBŐL
<hr/>	
109	SULYOK VINCE SZÁZADUNK NORVÉG KÖLTÉSZETE
119	DÉR ZOLTÁN A SZÜLŐFÖLD HŐFORRÁSAI
135	SZOMBATHY BÁLINT A BOSCH + BOSCH ÖT ÉVE 4.
<hr/>	

mai próza

a népek

BRASNYÓ ISTVÁN

HIDEGSOMOSI

A mákvető gépet kétségtelen, hogy ő találta fel, pontosabban a mákvető gépet, évekig ezt tologálták az emberek a répasorok között, de ez csak egy elenyésző mozzanat volt a találmányai sorában; a legutolsó a zajtalan vasút volt, de ezt sohasem sikerült alaposabban kitapasztalnia, mert fogalma sem volt, hogy hol is kellene bejelenteni, miszerint a vonatkerekek csattogását a síneken feltehetőleg sikerült megszüntetnie bizonyos vasfüllentyűk alkalmazásával, melyeket otthon, házilag, el is készített.

Mivel vasút a környéken egyáltalán nem volt, kerékpáron húsz kilométert ingázott, amikor csak tehette, néhány héten át, hogy a szerelvényt nyílt pályán figyelhesse, de amikor a füllentyűket fel akarta szerelni, a pályaőrök elkergették, rendőrséggel fenyegették, a rendőrség utóbb meg is találta, és azzal gyanúsította, hogy fel akarta robbantani a vasúti hidat.

Ezentúl be kellett érnie az apróbb barkácmunkákkal: Szelesnek kasszakarika, Bartel szemüvegét megcinezni, megragasztani Mendel szét-tört hegedűjét; alkatrészek ekékhez, fúkaszálókhoz, aratógépekhez, amiket többé nem gyártanak.

KECSENOVICS

Néhányan ott állnak a gép körül, figyelik, hajlonganak, de csak annyit látnak, hogy bent fekszik a gép alatt a sötétben, csupán valami valószínűtlen darabjai maradtak kívül a félhomályon: kabátja hátsó szegélye, csonka kézfeje, egy bakancs, aminek csak a talpát látni, de nem biztos, hogy az övé.

Aztán félremennek, vastag cigarettát sodornak, ülnek háttal a napnak, csak nem múlik az idő. Még mindig odabenn fekszik, pedig már

délre jár, hát keményen dolgozhat, ha el nem aludt még napfelkeltekor.

A csonka kezére valaki pusztá vigyázatlanságból ráejti az égő cigarettát, hát akkora üvöltés hallatszik onnan bentről, a sötétből, hogy a legszívesebben világgá szaladnának, de ha megtörtént, megtörtént: fáradt olajtól fekete az arca, és csak a két szeme világít ki belőle, ahogy kihemperedik a gép alól, kezében a franciakulcs, hogy valakit agyonvág most, ezen nincs mit vitatkozni, az olyan biztos, mint ahogy ott áll — de aztán csak az ég felé fordul, köpdős a levegőbe meg a franciakulcsot dobálja felfelé: ez elől a legjobb lesz meglépni, gondolják, és egy pillanat alatt elnéptelenedik a házak környéke.

HAJDU

Égész délután benn ült a deszkabarakkban, körülbelül úgy, mintha arra várna, hogy történjen végre valami: egy filmszínész arcával és egy filmszínész szemével várt erre, míg a többiek az árokból a földet lapátolták.

De aztán, persze, semmi, lassan az évek is eljárnak, és hiába keresi megállás nélkül a sorsdöntő összetűzéseket, egyre sem kerül sor, mintha erre külön ügyelne az egész világ; akkor hoppon marad, és csak jó sokára kezd el öregedni — mint egy végtelenül tartó mormolás, ott duruzsol az emberek fülébe télen, a fagyos magtárhelyiségben, vagy tavasszal, amikor még korán megy le a nap, s még jut rá ideje, hogy félmegtelen álljon a kútnál, s a vödörből öntözze magára a vizet.

S utóbb az a kényelmetlen érzés a pokróc alatt, amit már kimart a hegyes térde, hát ette volna meg a fene, ezen a lyukon keresztül szüremlik be a hideg éjszakákon az emberbe a köszvény.

PETYÓ

De hát ha egyszer mindig részeg; részegen aztán meg betámolyog a faluba, összeviszsa csatangol az utcákon, a kerítés felett nagyokat köszön az ismerősöknek, akik, ha meglátják, mindjárt hozzák a flaskát, és pálinkával kínálják a léceken keresztül, mert tudják, hogy világra szóloán szereti, — akkor elálldogál ott egy kicsikét a lécekre csimpszkodva, majd tovább ballag, ha bele nem esik valamelyik mély árokba, olyanba, amelyikből nem tud kimászni, szunnyad egy darabig, hogy erőt gyűjtsön, mert már nem akad ember, aki kisegítené.

Másnap úgy kell érte menni a kiskocsival, nem hagyhatják ott világ csúfjára; szólni már nem tud, de még ő mutogat, amikor felhengerítik a csupasz deszkákra, pedig az valakinek fél napjába kerül, mire hazacibálja.

Aztán még arra is rávetemedik, hogy mise alatt bemenjen a templomba, de éppen fordítva, az asszonyok sorába ül, nem a férfiakéba, vagy csak azért van ez, mert kicsire már nemigen ad, — de térdepeléskor elalszik a térdeplőn, úgyhogy a felállásokat már kihagyja, végül pedig a harangozónak kell felébreszteni és kituszkolni az üres templomból, amikor már mindenki hazament.

Így állnak a dolgok, amikor megfogadja, hogy többé nem iszik, otthon a feszületre teszi a három ujját, és megesküszik, amin a környék egy

hétig röhög, egy hét múlva pedig megint a faluban látják, nagyokat köszönget az ismerősöknek a léckerítés felett, azok megint hozzák a flaskát, hogy lássák, tartja-e magát az eskühöz: egy fenét tartja, ki-mérten vedel, azzal az ő tempójával, ahogyan megszokták tőle, — eskü ide, feszület oda, minden marad a régiben.

Télen belepi a hó, de valaki csak kiássa, és küsszánkón hazahúzza, mint valami fahasábot, alaposan megizzad vele, mert nagy a hó, de hát másnapra ez is elmúlik, neki meg még csak a sarka sem viszket a fagy-tól, pedig igencsak átfázhatott.

AZ ÖREG KATONA

Jön végig a tiszafák alatt a kastély kertjében, vagyis csak úgy oldallog, csoszog a papucs, a micisapkája félreacsapva, kilátszik alóla a nagy vörös klepa füle, mögötte a piros ceruza, az ilyen munka nagyon el tudja klepíteni az ember fülét, fejtegeti a Badiglió, pedig már mást sem csinál az öreg Spiess, csak a ceruzát hordozza naphosszat a füle mellett.

Meg aztán ha meglát valakit, annak már fél kilométerről elkezd in-tegetni, hogy kum, kum, ide hozzám!, s ha véletlenül sikerül lépre csal-nia valami falusit vagy vidékit, aki még nem ismerte ki a bogarát, an-nak megint csak azt mondja, hogy kum, kum, mintha más nem is vol-na a fejében, csak ez az örökös kummogás, hát előbb körüljárják a népek, akiknek elcsavarja a fejét, de hát semmi, hátulról is majdnem olyan, mint elülről, és csak akkor kérdezik meg tőle, miután ilyen ala-posan szemügyre vették:

Aba wohin, Braca?

Wohin, wohin, méltatlankodik, nach Budapest! In Kuplerei!

Azok meg csak legyintenek, mintha legyet hajtának el az orrukról, azt meg nem tudni, hogy az öregnek szól-e ez a legyintés, vagy a régi szép időknek, elmúlt az már, Braca, mondják, vége már annak, Braca, fajront van most már a kuplerájban, és integetnek, ahogy odébbállnak.

De az öreg nem hagyja ennyiben, megereszt még egy becsületes kur-jantást: Ich war magyar huszár, majd mintha süketnek kiabálna, még egyszer: Ich war magyar huszár!

Szép kis huszár, aki az ágyba csinál, röhögik a vidéki népek, de az öreg ott áll mozdulatlanul, oly feszes vigyázzban, amilyen csak kitelik tőle, és elkezdi emlékezetből felmondani a valamikori katonalovak ne-veit, vagy széplányok neveit, ki tudna rajta eligazodni: Angyal, Margit, Kató, Viola, Százszorszép, Tulipán, Fatima, de ezt aztán minden gyerek fejből fújja a házak közt.

BEDLEG

Az utóbbi időben annyi minden elveszett innen a környékről, hogy az már csakugyan sok, mert csak a szerszámokat vegyűk a műhelyből, azok közül is a vadonatújakat, azokból ugyan egyet sem lehet már meg-találni: a régi rozsdás kulcsokkal bütyköli az öreg Kecsenovics a gépe-ket már megint, akárcsak a régi világban, mintha azokhoz szokott vol-na hozzá a keze.

Gyanúsított meg, aki mindezt elsajátította volna, nemigen akad már más a Bedlegen kívül, úgyhogy őt kötözteti meg este a brigadéros a népekkel, aztán meg lefektetik, és az ágyához is hozzákötik, azzal együtt talán csak nem fog elszaladni, s meghagyja, hogy reggelig, amíg nem jönnek a milíciák, mert már egy gyerek útban van értük, mindenki, aki csak akar, bemehet és szemközt köpheti, — de aztán valahogy csak nem tolonganak az emberek az ajtó körül, inkább szó nélkül aludni mennek, a brigadéros sem tehet mást, de azért erősen fülel a sötétben.

Hanem a Bedleg csak eloldózik valahogy, vagy valaki megsajnálja, és eloldja a sötétben; reggel már a milíciák csak az ágyat találják meg a köteleket, de azt nem akarják magukkal vinni: inkább még azt mondják, hogy az egésznek a brigadéros az oka, mert a törvényben úgy van leírva, hogy nem lett volna szabad bántani, és ha megkerül, akkor még őneki lesz joga feljelenteni a brigadérost meg a népeket.

Hát akkor most valahogy úgy vannak vele, hogy a legjobb volna, ha sohasem kapnák el a Bedleget, ha már ilyen nagy joga lett itt egyből a népek felett, mert ki a fene gondolhatta volna azt, hogy ha valaki kilopja a másiknak a szemét, a törvény egyből hatalmat ad neki arra, hogy a fél határt becsukassa.

Talán megússza anélkül, hogy a haja szála meggörbülne, talán a brigadéros helyett egyből őt teszik meg brigadérosnak, nagyon vacog most a foguk a dermedt hajnalban az istálló előtt a kispadon.

FARAGOTT KARÓ

Míg a Pieter Bruegel ráveti az elébe tett irkalapra azzal a kacifántos ceruzájával valamelyik parasztgazda képét, addig mi elidőzünk az asztal lapján, mint afféle részegek.

Komám, mondja nekem, és azzal az ormótlan kezével magához szorít, mint valami medve, hogy már nehezemre esik a lélegzet is, szeretnék én neked elmondani valamit.

Aztán elenged, és az ustorát odatámasztja a falhoz, de úgy, hogy kéznél legyen, csak hátra kell érte nyúlni, és már megint a kezében van: ez afféle beidegződött mozdulat, mint ahogy az ember megvakarja a fülét, ha viszket.

De csak ül, mint egy tuskó, vigyorog rám jóindulatúan, mintha legalábbis meg akarna harapni; a Pieter Bruegel meg igencsak előrehaladt már a rajzzal, nemsokára mennünk kell, jó, ha lámpagyújtásra ha-zaérünk, hát várhatnak már bennünket.

Tudod, hogy én a Ferdinándnak a fia vagyok, mondja váratlanul higgadt hangon, vagyis nem tudod, mert azt senki sem tudja, csak én. Elszéledtek már innen azok, akik tudták, vagy meghaltak, ezeknek meg fogalmuk sincs róla, hogy majdnem én lettem a gazdájuk, hogy még a brigadéros is úgy táncolt volna, ahogy én akarom. Csak hát közbejött valami.

Hát te csak most szólsz, mondom. Neked akkor kellett volna szólnod, amikor az öreg Bartel keresztet vetett magára, és felment a létrán, hogy a vésővel leverje az öregnek a nevét a ház homlokzatáról. Meg amikor az öreg díszgyenruháját kiakasztották a lóistállóba szellőzni. Vagy amikor a Motoszka bácsi elkérte a díszkardot, és azzal sétálgatott az ud-

varon, mint valami óbester, úgy kerülgette a trágyadomb szélén a sárga pocsolyákat.

Az ám, azt mondja erre, az ám, és nevetünk, hogy a Pieter Bruegel ceruzája alatt kiszakad a papír. De most már csak az árnyékolás van neki hátra, azzal gyorsan elkészül, ezt mi is tudjuk, épp elégszer láttuk már.

Aztán hajnalban már ugyanolyan kimért és egyenes tartású, mint ahogy azt megszokhatták a népek, még a villanyelet is úgy fogja, mint ha valami nagy tányéron dolgozna vele. A Faragott Karó. Ez a neve, mert mintha nyársat nyelt volna. Ha én most itt kitálatnák a népeknek, lehet, hogy agyonvágna, hanem mielőtt agyonvághatna, az emberek fejest ugrálnának a kútba meg vissza is a röhögéstől, hát ez csakugyan megérné, de hát mégis, gondoljunk csak bele. Ezt a szégyent, vagy mit tudom én mit, mégsem lehet csak úgy belezúdítani az ember nyakába az egész világ előtt. Nem tehet ilyesmit az ember a komájával.

SZILÁGYI

— A vadliba? — emeli fel a hangját, ahogy belép az ajtón —, még-hogy a vadliba?

Odabenn csak két megszeppent paraszt ül egy asztalnál, nem is csoda, hogy így meg vannak illetődve, mert ők mondták ki a szót, hogy vadliba, ez meg most itt puskával ront rájuk, amivel a hazai földet kellene a legkülönfélébb tolvajoktól megvédenie. Azonkívül a vadlibák igen messze járhatnak ide, mert olyan hideg van már egy hete, hogy az ablakon sem lehet kilátni a vastag jégvirágoktól.

De a puskát végül is odatámasztja az asztal sarkához, hát ez így most egészen más, és elmondja, hogy a vadliba a világ legkártékonyabb állata, vagyis már ő úgy gondolja, mert már tizenöt éve többet van a szabad ég alatt, mint más egész életében, úgyhogy ezt-azt igazán alkalma volt megfigyelni.

Azt már nem mondja el, hogy mit, hogy hordanák el a sötétben fészeknek a haját vadlibák, így rápirítani az emberre, de hát olyan cimborá ez különben, mint a többiek, kivált, ha elfeledkezik a puskájáról, no meg ha már felhajtott néhány pohárral, akkor már táncolni is képes, úgy sereg, hogy a lába alig ér a földre, és még a paraszas vaskályhát is felrúgja a sarokban, úgy kell rá havat dobálni be az ablakon, hogy kihűljön, és ismét fel lehessen állítani.

A ROKON

Ott áll üresen az a szép ház, azt mondja.

Ott áll üresen, emitt meg az ember úgy él, akár az egér a lovak hasa alatt a szalmában, már csak azt várhatod, hogy mikor tapos agyon a sorsod azzal az irdatlan ördögpatáival, és könyörögsz, hogy mindez lehetőleg éjszakának idején érjen, a legmélyebb sötét álmodban.

És akkor összeszedi a pereputtyot, hát jó népesen vannak, kített magáért az utóbbi években, ezt még a szomszéd sem hánytorgathatja fel, a fogú Feri, igaz, neki csak mértékletesen születtek a gyerekei, de azért van ott is vagy négy, úgyhogy ha a kettőt összeadjuk, adomáznak va-

sárnap délelőtt a népek, mindkét fészekalját, az már tiszteletet parancsolóan nagy szám, hát így állnak a dolgok.

A pereputtyal bemegy a faluba, ahhoz a házhoz, mert úgysis csak vendégeket tartanak ott egy-két hétig nyaranta, valami városiakat, vagy a veszett fene tudja, hogy kicsodákat. De hát már a kapun is zörögni kell, és valami fiatalasszony nyitja ki, aki feltehetőleg az unokatestvére, de olyan kimért, mintha a postáskisasszony volna. Nem is mond mást, minthogy ő az Ágnis néni onokája, de az a fiatalasszony csak áll ott, mintha gondolkozna, majd kiabálni kezd, bele az üres levegőbe, hogy anya, ismerjük mi az Ágnis néni unokáját? — és onnan, valahonnan bentről, a fák alól, ahol egy nagy csomó vénasszony ücsörög valami asztal körül, onnan hallatszik, de csak annyi, mintha valaki sóhajtana: Hát...

És aztán ezzel kész is, a sok maszatos porontyot elparancsolja a kapu közeléből, úgy néznek a házra, mintha egy sikertelen várostromot hajtottak volna végre; a Palikának pedig közel lett volna az iskola, csak annyit mond az asszony.

A népek meg aztán somolyognak a bajusz alatt, olyan kesernyésfélén: hogy a Robotka változtatni akart az életén, mondják; úgy gondolta, ha már nyakig lökték a szöszbe, biztosan az első dolguk lesz, hogy ki is húzzák belőle a gazdag rokonai.

Eh, szól erre a Hebegő, nincsenek már meg az embernek azok a régi rokonai, mert vegyük csak a Terézke lakodalját, úgyszólván háromfalunyi a rokonságuk, aztán csak kik jöttek el? Eljött a Beleböki, hogyha véletlenül igazságot kellene osztani a részek közt, akkor a Feró, a Zavarkó, meg velük néhány szájtáti, hát emnyiből áll itt manapság az ember összes rokonsága. Meg hát a brigadéros, ez igaz, meg a direkciónál is küldtek egy bizonyost, de az kettőt sem szólt egész éjszaka.

GYALOG MOSZKVÁBA

Kinek az ötlete az, hogy a nagy silógépet hajnalban kihúassák a ré-paföld végére, s amikor aztán beindítják, majd beszakad alatta a föld, úgy zuhog, hánykódik, majd hogyanem a földhöz veri magát, akkora lesz hirtelen a csattogás a határban, hogy tíz kilométeres körzetben felröppennek a fákról a madarak, — pedig ez még semmi, mondja Haller, a gépész, ettől még csak a legyek fordulnak le ijedtükben a motorháztól, majd ha még a kések is elkezdenek füttyögni a hasában, arra majd érdemes lesz odafigyelni, mert az olyan lesz, mintha egy nagy csatában százezer huszár suhogtatná a kardját az ember füle mellett. Arra majd összeszaladnak a szájtáti népek a környékből, de úgy szaladnak, hogy mindent, ami az útjukba kerül, tövestül kitaposnak, úgyhogy nem ártana már jóelőre kiosztani az irodáról a puskákat, és erős őrséget állítani a birtok határaitra, és csak sorjában engedni a népeket befelé, miután egy bizonyos összeget lefizetnének beléptidij fejében.

Csakhogy aztán a brigadéros kiküldi bentől az ő mamlasz embereit vasvillával meg más ügyefogyott szerszámokkal, hogy etessék azt a nagy bölő gépet; tömnék is azok, de nem győzik, ekkor a brigadéros még egy csomó gyereklányt is küld, hát most meg azoknak udvarolgatnak úgy suttyomban, szerencsére egymás szavát sem igen értik. Dél-felé valamelyiküknek meglazul a villája a nyélen, azt is bevágja vélet-

lenségből a takarmánnyal együtt a gépbe, mire akkorát sikoltanak a kések a belsejében, hogy a legszívesebben szertefutnának, akik a közelemben állnak, no de most már késő, erre is jóval előbb kellett volna gondolni.

Aztán sorra veszik ott a népeket, úgy kedveskedik velük a brigadéros, mintha egytűlen egyig félkegyelműek volnának, míg végül előke-
rül, hogy kinek hiányzik a nyélről a villája: a brigadéros csak tapsikolja egyre a vállát meg az arcát is megsimogatja, Kengur fiam, mondja neki, az istenedet, tudod-e milyen gép ez, egyszülött fiam? — és úgy szűri a foga közt a szavakat, olyan atyásan, hogy a többiek önkéntelenül is félrehúzódnak, hogy jó nagy helyet csináljanak annak a hatalmas pofonnak, ami itt alighanem nemsokára következik.

De nem következik semmi; a brigadéros szinte kézen fogva vezeti oda a gép oldalához, ahol nagy betűkkel írja, olyan félméteresekkel, hogy szinte már bántja az ember szemét, — ha nem tudsz olvasni fiam, majd én elolvasom helyetted: MASHPRIBORINTORG — MOSZKVA — és egy fia alkatrésznünk nincs hozzá, mert nem is kell, fiam, mert te most csomagolni kezdesz, és e szent minutumban gyalogosan indulsz Moszkvába alkatrésztért, ha téged meglátnak ott, neked biztosan adnak.

Csak arra kérlek, szedd a lábad, és lehetőleg ne sokat báméskodj az úton, úgyhogy esztendőre itt legyél nekem, fiatal ember vagy még, jól bírják a lábad, meg én sem szeretném, ha jövő ilyenkor nélkülöd kel-
lene silóznunk.

BÖDŐ

Hogy micsoda ricsajt csapnak éjszakánként a padláson a kismacsok, gurigáznak a diókkal meg szétrúgják a felöntött zabot, ha meg fújni kezd a szél, de erősen, hogy belerázkódik a tető, a kémény mögé bújnak, és ott nyivákolnak, mintha a szél a szemükbe sodorná a füstöt, pedig semmi bajuk sincs, de le sem hunyhatja fölük a szemét az ember egész éjszaka.

Ily magányos éjszakákon aztán megjönnek majd a kísértetek is, fent lovagolnak a tetőgerincen, mi mások volnának azok a zöldes fények, amiket a kutyák oly elkeseredetten megugatnak, szűkölnek és vonítanak, mintha meghalt volna valaki a házban vagy valahol a szomszéd-
ban, ami talán nincs is kizárva, mert annyi öreg lakik itt szétszórtan a közelben, hogy számon tartani is sok őket, talán ők maguk is tisztában vannak vele, hogy külön számtartójuk van, kardos és mérleges, szép és fiatal, akit nem hat meg az öregség nyomora.

No de hogy így beszél, mondják napközben a népek, hát az mégiscsak sok, úgy látszik, erősen vacoghat éjszakánként, keresztre állhat a szeme a félelemtől, nem ártana egyszer alaposabban ráijeszteni, legalább egyszer s mindenkorra kibújna a szög a zsákból, szervezkednek az istálló-
ajtóban a vállalkozóbbak. De hát nem rendes ez, teszi szóvá az öreg Vicsori, aki csakugyan sok embert láthatott, mert egyszer már gyalog jött haza Franciaországból vagy Belgiumból, ahol a bányák mélyében egy vak lovat hajkurászott a kisvasúton, ugyanolyan kocsis volt, mint itthon, csak nemigen lehetett neki inyére az a pokoli sötétség a föld alatt. — Ha megvadítottátok, ijedtében elkap benneteket, és sorra elvag-
dossa a nyakatokat — ez egy kicsit csakugyan lehűti az embereket;

hanem sötétedés után néhányan mégis ott csellengenek a ház körül, az ablakok alatt hallgatóznak, de úgy éjfél tájban, amikor elkezdődik a nyivákolás, úgy rohannak a földek irányába, hogy még a kerítést is kitörlik, nem futja az idejükből, hogy a kapun babráljanak, amíg kinyílik.

Ezek után majd megjelennek a fejükön az első ősz hajszálak, és most már maradnak is, hiába jár el estefelé vadászgatni a brigadéros, és néha csak hajnalban jön vissza egy-egy véres tollú, karmos madárral, macskabaglyok, mondja, a feje tetején jönnek ki az embernek.

BELEBÖKI

Összekúpozzák még azt a kis szárat hajnalban, ami tegnap estéről megmaradt, aztán meg már ünnep van, szétszélednek a népek, hogy előkészítsék magukat a délutánra meg az éjszakára, mert a kanászok már nagy hangon dorbézolnak az ólak fallai alatt, a nádtetőről meg csöpög rájuk az a sárga lé, amittől egytűlen egyig megszeplősödtek már, és ragadnak, akár a légyapapír — hát ezek figyelemre méltó dolgokat fognak véghezvinni még a nap folyamán, ha majd meghemperegőznek előbb a szalmában.

A Beleböki is ott áll már a komáival a boltjában, nézik ezt a nagy sürgés-forgást, mert idegenek is vannak itt szép számmal, messzi földről hozatták őket, hogy hadd szórakoztassák egy kicsit a népeket, még nők is vannak köztük, azok meg mindenben hűledeznek, csak akkor akad el bennük a szó, amikor a fogú Feri keresztülvezeti az udvaron a Kormos bikát, meg pirulnak is nagyon, hát szó, mi szó, a Kormos is messzi földről való, a hatalmas zacskója ide-oda verődik a két térde között.

A komák csak nézik ezeket az ártatlan kisasszonyokat, könnyökükkel lökdösik a Belebököt, aki e látvány felett erősen dohányzik, hanem kihelyezted-e a késedet, sógor, kérdezi tőle a Centi Rudi, amire a Beleböki még erősebben dohányzik, hogy szinte már az egész udvart telefüstöli abból a vastag cigarettájából: úgy szalad rajta végig a parázs, akár a gyújtózsínóron — hát most igazából elgondolkozhatott.

De nem sok idő van a gondolkozásra, mert már lassan kezdik adni ezek az idegenek a programot a népeknek, verseket duruzsolnak a fülükbe, hát ez olyan, mintha üveggel vakargatnák őket, majdnem olyan jól mondják, mint a pap szokta a templomban, csak látszik, hogy még nagyon kezdők a tudományban, mert nem tudják még úgy kiadni a hangot, hogy a tetőn is megmozduljanak a cserepek, mint amikor a tisztelendő úr hirtelen megszólal: ... és Jerikó falai leomlanak ...

De azt is meg lehet majd nézni, amikor a Beleböki ráun hallgatni ezt a tengernyi sok gyöngédséget, és zárt helyre vonul a komáival, ahol a hordók állnak, s a lába közé kapja a legnagyobbik hordót, s azon lovagolva gyújt rá a nótájára, hogy:

Rücskös-rapancsos a tenyerem,
azzal keresem a kenyerem, —

akkor már a brigadéros is szalad befelé, és csendesíti, meg fűt-fát ígér neki, hogy legyen már egy kicsit türelemmel, a rézangyalát, mert mint-ha a földet hasogatnák, odakinn egy kukkot sem lehet érteni attól a

marha hangjától, de ő csak legyint egyet, és azt mondja: mesebeszéd, és folytatja, ahol abbahagyta, mert akinek nem tetszik, az ne hallgasson oda.

A BRIGADÉROS

Hajnalban kimegy, belevizel egy nagyot és habosat a sötétbe, de hát korai még az idő, látja, hogy visszafekhet, alig fordultak még a csillagok az ég alja felé.

A birkaaklok felől nagyon hideget sodor a szél, még a bikanyál is odafagyott az oszlopokra, mint valami szélkakasok, mutatnak épp erre-felé a fehér szálak, és világítanak, akárcsak az ezüst.

De a batya, hallani messziről, ott csörtet már ilyenkor a kukoricatáblában, szeretne a dolog végére járni még a hó előtt, ha már ennyire megkésett, csak egy reggelre nehogy belepje a hó, ott, a kukorica sorában, hogy csak a rongyait csapdossa már azután a szél a cingár lába szárához, hát mégis segíteni kellene neki, úgy gondolják néhányan; de már fizetni sehogyan sem akar, még csak nem is ígér semmit, még akkorra sem, ha egyszer majd jó pénzért eladja a kukoricát.

Hát akkor ott vesszen meg a hidegben a vén kukac, ez utóbb az általános vélemény, annak ellenére, hogy úton-útfélen panaszodik, hogy s mint bánnak övele, — pedig ennyi fiatal embernek nem kerülne fél napjába sem, hogy letörjék helyette a kukoricát; azok meg arról beszélnek, hogy már csak nem csinálnak vénségére gazdag embert a batyából, ha eddig nem futotta neki többre annál a lyukas bocskornál, ami a lábán van, meg a zsíros kalapnál, ami a fején klepul, inkább vállalják érte a felelősséget isten és ember előtt, esetleg vehetnek is neki egy pár bakancsot az ócskapiacon, meg egy olyan kalapot, amilyet csak a brigadéros hord, pedig már megvan tíz éve is, hogy viseli.

Most, hogy így lehűlt az idő, reggelenként a brigadéros politikai órát tart az embereknek az istállóajtóban: olyasmiről beszél, hogy ismét emelgeti már a fejét a törpeburzsoázia, amelynek nincs más vágya az égadta világon, mint hogy az itteni népek ismét ingyen dolgozzanak neki, így aztán majd egykettő kiheveri a csapásokat, amiket az öntudatosabb népek mértek rá, és egy reggel majd, fenét reggel, még sötét hajnalban bezörget az ablakon, hogy gyerünk emberek, vége most már a jó világnak, nincs itt tovább heverészés még világos nappal is az abrakolóban.

Úgyhogy a batyának ez csakugyan beteszi a kaput: a népek éjszaka kezdenek kiszökösni, és lopják a kukoricát, de úgy, hogy ő észre sem veszi, csak azt látja már, amikor egy cső sem maradt belőle, mert mind beöntözték a görékbe a többi közé, hát sápitózik, hogy most mi legyen ha így összekeverték a kukoricáját a többivel; azt mondják neki, ha már annyira odavan érte, a legjobb lesz, ha vissza kiválogatja, hogy mi az övé, és mi az upraváé, ami ugyan nehezen fog menni, teszi hozzá a brigadéros, de ha véletlenül piros csövet talál, csak szóljon, mert azt mondják, az általában szerencsét hoz.

GÖCŐ

Milyen szépen hullnak így ősszel a levelek, elborítják az udvart, hogy sárgállik tőlük a föld, hát olyan, mintha egy tojásból néznénk kifelé: ez egy afféle mélyebben szántó gondolat, vagy ahogy vesszük, mert a Beleböki szerint réges-rég megzápult már ez a tojás, ezért van itt olyan bűdös, csakhogy senki sem akarja megérezni, úgy tesznek a népek, mintha nem tudnának hova lenni a jó soruktól.

Aztán a Göcőt látni az ajtó előtt, ahogy éppen tisztálkodik, de csak mint a galambok, vizet enged a szájából a tenyerébe, s azt keni szét az arcán, csupa finomság minden mozdulata, csak akik nézik, azt nem tudják, hogy most miben fog megtörülközni, de neki a kisebb gondja is nagyobb annál, hogy törülköző után járkáljon, ennek is a hajnali szél szárnya lesz a törülközője, mondja a Füle, de különben rendes ember ez, mint akárki, csak hogy olyan furcsán nézi a világot.

Hogy már a lovakat is fordítva fogná be a kocsiba, ha azoknak véletlenül nem lenne több eszük, mint neki magának, tódítja meg a Hebegő, majdnem hogy egymaguk akasztják le a hámat a szögről, ha így megy tovább, még megérjük, hogy a lovak fogják be őt a kocsiba, még zablát is tesznek abba a fogatlan szájába, és úgy ballagnak ki hármasban szé- náért, mintha minden a maga útján menne.

Ez, persze, nem igaz, ez már délben meglátszik, amikor a Hebegővel elszaladnak a lovak, és az egész rakomány szénát szétszórják, a Göcő meg úgy áll fönt a maga kocsiján, mint egy vasvilla, amit a szénába szúrtak, és a Hebegő szénáját is mind felszedi az útról, hogy a többiek le ne tapossák, aztán még visszakanyarodik a boglyák közé, és még egy sort felrakat, most már olyan az egész, mintha a lovai egy szénakazlat húznának csak úgy magában, mert a kocsija sem látszik ki alóla, úgy-hogy amikor végigmegy az úton, az emberek mind leveszik a kalapjukat, mintha csak halottat vinnének a kocsin, — hát ez nem olyan egyszerű mesterség, ha hozzávesszük azt is, hogy úgy nótázik ott fenn, mintha még egy csomó zenész is húzná neki, valami babájáról énekel, pedig hol van az ilyennek babája, még az aszalodott felesége is úgy kiabál rá, mintha lelenygyerek volna.

Aztán odaáll a kazal mellé, amelyikbe egész délelőtt hordták a népek a szénát, olyan ez így, mint a mesében, mintha egyik kazal odaállt volna a másikhoz eldiskurálni egy kicsit, hát egészen egyformák, még majdnem neki kell lefelé dobálni a szénát: hát nem ártana elküldeni valamilyen versenyre, de ahogy itt ismerik, ott nem valami sokra jutna, mert már az első fordulóban úgy megrakná a kocsiját, hogy beszakadna alatta az a vékonyka föld, amin állunk.

szájában föld II.

BRANIMIR ŠČEPANOVIČ

Végre egyedül volt. Egy fatörzs mögé bújt, s néhány percig figyelte az érthetetlen hangzavart. Aztán megtántorodott, és térdre esett. De nem sokáig maradt így, hanem hasra vágódott a földön, és remegő vállal, a harmatos, puha mohapárnára hajtott arccal várta, hogy megnyugodjék. Majd lassan a hátára fordult, hosszan elnézte a bükk aranyszínű terebélyes lombját, s megpróbálta a latin nevét is felidézni. De bármennyire is hatalmába kerítette a vágy, a keresett rövid szó nem jutott eszébe. Megijedt, hogy már mindent elfelejt, talán még a szándékát is, pedig azt most szabadon megvalósíthatja. Csak egy vastagabb ágra kell felkúsznia, amely kibírja a nyolcvanhárom kilogrammját. Persze azt is tudta, ha nem teszi meg azonnal — mielőtt még azok hárman rátalálnak —, úgy hal meg, mint egy kutya. Mégsem mozdult, egy tapodtat sem. Elnyúlva és meglapulva úgy feküdt továbbra is, mint aki bizik még valamiben, vagy mint aki azt várja, hogy valamilyen váratlan dolog történjen. S akkor lassan felbukkant a tudatában az a latin név, melyet az imént keresett, és akárhá élete utolsó kívánsága teljesülne, boldogan, kiszáradt ajkait szinte meg se mozdítva suttogetta, hogy *fagus*, FAGUS!

A pásztorral együtt becserkésztük a lucskos gödröket, a sűrű bükköst, az odvas rönkök közt nőtt magas füvet, megérezttük a gyanta, a taplógomba, az avar és a moha illatát. De azt, hogy hol rejtőzik a szökevényünk, nem tudtuk kiszimatolni.

Felkönyökölt és az élesen kirajzolódó árnyak vándorlása alapján megpróbálta kideríteni, mennyi ideje fekszik már az aranyszínű bükk lombja alatt, amely eltakarja előle az eget. Jóllehet rögtön meggyőződött, hogy egyetlenegy árnyék sem mozdul el, még egy millimétert sem, mégis úgy érezte, hogy már régóta itt hever az árnyékban. Most már a madarak hívogató szavának zsivajgó áradását is hallotta, és egészen jól érzekelte az erdő nyugodt, mély lélegzését is. Úgy tűnt neki, hogy ismét erőre kap a teste, az imént még letargikus ürességbe süllyedt tudata pedig

mind jobban megvilágosodik, talán attól a nyilvánvaló tényről ösztökélve, hogy azt az egy percet, amíg nem történt semmi, oly hosszúnak és mérhetetlennek érezte, akár az örökkévalóságot. Elmosolyodott. Biztos volt benne, hogy az iménti benyomása csupán abból az időérzékcshalódásból ered, amely mindig is összhangban van az ember állapotával. Vagyis tudta, hogy a fájdalom pillanata mindig hosszabb, mint az öröme. Mégis felötlött benne, mi lenne, ha elhatározná, élni akar, ameddig csak elrendeltetett, vajon az a különös törvényszerűség vonatkozna-e rá is, hogy a hátramaradt idő, és minden kényszerűség, valóban hosszabbnak tűnik, vagy épp ellenkezőleg, annak tudatában, hogy minden oly gyorsan olvad és zsugorodik, mint a kézben tartott jégdarab — úgy elrepülne az élete, akár az utolsó illúzió. Mindegy, de legalább ki akarta számolni, mennyi ideje van még valójában. A napokat órákká, az órákat perceké alakítva át lassan számolt, végül mindezt besorozta, s megállapította, ha él még kilencven napot, 2160 órája marad hátra, vagy 129 600 perce, amibe nem foglalta bele a mai napot, amely, minden jel szerint, már hiábavalóan odaveszett. Aztán úgy rémlett neki, nem is olyan kevés ez, természetesen csak akkor, ha e percek mindegyikét teljes hévvel éli le, úgy, mintha csupán arra nyújtának lehetőséget, hogy életében még egyszer és utoljára érezzen valami szépet, s tegyen is valami jelentőségteljeset.

Ekkor csatlakozott hozzánk az erdőőr. Méghozzá igencsak furcsán. Észrevétlenül lopakodott a hátunk mögé, és váratlanul ezt mondta: „Akit keresnek — most az én illetékességi körömbe tartozik!” Mielőtt még felfogtuk volna szavai értelmét, megrettentünk, és hátrafordultunk: s ő ott állt, jóképűen, dölyfösen és vigyorogva, nyilván annak tudatában, hogy jelenlétével és pimaszságával is meglepett bennünket. Aztán megismételte: „Az az ember — csupán engem illet!” „Hogyhogy magát?”, hebegte Jakov. „Meg tudná ezt magyarázni?” „Hát, ez legalább egyszerű: ebben az erdőben a flórát és a faunát is rám bízták, vagyis az egész növény- és állatvilágot!” „De senki sem bízta magára az embereket, s ily módon arra sincs joga, hogy védelmébe vegye azt, akit mi keresünk”, mondtam. „Csakhogy, isten a megmondhatója, én egyáltalán nem akarom őt védeni”, súgta bizalmasan az erdőőr. „Ellenkezőleg: elsőként akarom megkaparintani a grabancát!” Jakov és én határozottan tiltakoztunk ez ellen. Úgy véltük, senki sem tulajdoníthatja és ragadhatja el tőlünk a szökevényünket, mert mi hajszoltuk reggel óta eddig az átkozott erdőig, ahol most, sajnos, elrejtőzködött. Ekkor az erdőőr megkérdezte, mit vétett nekünk ez az ember. Mi hallgattunk, és eszünk ágában sem volt megmagyarázni azokat az okokat és körülményeket, amelyek kimozdítottak bennünket nyugalmi helyzetünkből és belesodortak ebbe a megmagyarázhatatlan, lázas állapotba, amelyből, úgy látszik, mindaddig nem tudunk kilábalni, amíg azt a gazfickót fülön nem csápjuk. „Szóval, titkolóznak?”, vigyorgott. „Nem titkolunk semmit, de nem is vagyunk kötelesek magának meggyónni”, mondtam. Az erdőőr hallgatott. Egy ideig lehunyta szemmel szívta cigarettáját, aztán kényszeredetten elmosolyodott és elmesélte, hogy az az ember, akit az imént az egyik bükk mögött látott, tavaly ősszel ellopta a puskáját, s ő kénytelen volt, hatalmas adósságba verve magát, másikat vásárolni, mivel az erdőgazdaságon szégyellte bevallani, hogy alvás közben fegyverezte le egy kö-

zónséges tolvaj, akinek ő, ha megkaparintja, és nem adja vissza a dupla-csővűjét — csupasz kézzel fogja kitépni a szívé! Miközben az erdőőr a farkaskutyájaért berzenkedő juhással felváltva magyarázgatta, ki mit művel majd a szerencsétlennel, Jakov és én félreérthetetlenül közöltük a tajtékzó erdőszel, hogy mi pedig nem ismerünk tréfát, mivel azzal az emberrel, amíg szíve van, előbb mi egyenlítjük ki a halaszthatatlan számláinkat, s ezért is javasoltuk, hogy ne vesztegessük fölösleges vitára az időt, hanem rögtön, amíg talán még nem késő — kaparintsuk meg együtt azt az ördögöt. Az erdőőr, meglepetésünkre, egyetértett velünk, de visszafogott, csaknem fagyos hangon a feltételt is kikötötte, hogy mostantól kezdve ő lesz a — vezér!

Főlegyenesedett, és kezével megérintette az aranylevelű bükk legalacsonyabb ágát, amelyre nem akarta többé felkötni magát. Mégse tudta eldönteni, hogy a fa terebélyes koronájába rejtőzve várja-e meg az éjszakát, vagy pedig azonnal térjen vissza arra a vasútállomásra. Már érezte, hogy pontosan megszabott ideje elpereg, mint a homok, s azt is tudta, hogy minden hátralevő percét csakis tervszerűen és értelmesen töltheti el, arra, amiért érdemes lesz élnie. De nem mozdult mégse, mintha nem értené váratlan átalakulásának értelmét és jelentőségét. Állt és sokáig figyelte a testében visszhangzó érthetetlen hangot, mindaddig, amíg rá nem jött, hogy ahhoz a hanghoz tulajdonképpen semmi köze. Valamilyen különös neszezés volt ez, a fémlemezrek remegéséhez vagy egy állat halálhörgéséhez hasonló, de az is lehet, hogy éppen az üldözők veszélyes és elfojtott suttogását jelezte. E gondolattól megrémült, és vaktában nekivágott az erdő sűrűjének.

Az erdőőr csak a nevetséges feltétel elfogadása után vezetett el bennünket, nesztelenül osonva, egy magányos bükkhöz, de az alatt sajnos letiport talajon, szétlökött harmatos avaron, kitépett mohán és egy fekete selyemnyakkendón kívül, amelyen vékony bőrszíjjal erősítették meg a csomót, semmit sem találtunk. Am helyett, hogy legalább egy kicsit is fellizgatta volna magát, mivel szökevényünk meglepett, a vezérünk egészen fölényesen elkezdett kuncogni, és a fejét úgy csapta föl, akár egy szarvas. Behunyt szemmel és mozdulatlanul állva próbált eligazodni a díszes fakoronák csendes és titokzatos zúgásában, s noha szellő se lengedezett, az alig kivehető neszezésekre figyelt, s arra, hogy nem tud-e valamilyen zaj vagy illat szerint annak az embernek a nyomára bukkanni, akire mindannyian fentük a fogunkat. Aztán amikor a legkevésbé számítottunk rá, hogy megörvendeztet bennünket, hirtelen öszszerezett, és futni kezdett az erdő sűrűjébe. Mi a nyomába eredtünk ugyan, de biztosra vettük, hogy csak fontoskodik az erdőőr, s mindaddig így véltük, amíg a vékony és egyre sűrűsödő fatörzsek között meg nem láttuk, hogy az a sötét és magas alak is ott botladozik, mint egy ereje fogytán levő rémült állat.

Ahogy a puha és nedves avarrétegbe bokáig süppedtek a lábai, azt hitte, sántít. Aztán eszébe jutott, hogy elvesztette a jobb cipőjét, és hátrafordult, hátha meglátja valahol. Ekkor pillantotta meg a sudár törzsek közt a négy, hajlott emberi alakot. Nem vette mindjárt észre, hogy üldözői száma megszaporodott. Amikor azonban rájött erre az egyszerű

és nyilvánvaló tényre, az is fölrémlt előtte, hogy képtelen megszabadulni ezektől az emberktől, és tán ebből a félelmetes erdőből se jut ki soha! De mindettől függetlenül továbbra is menekült, s érezte, ismét felátad a félelme, és a mind erősebb életkedvvel fokozatosan növekszik benne. Az egyik percben, anélkül, hogy megállt volna, ügyetlen kézmozdulattal még a bal cipőjét is lekapta a lábáról, és mind gyorsabban és fürgébben futott.

Sajnos, nehezen tudtuk nyomon követni, mivel egyre gyorsabban szaladt, s hol jobbra, hol balra kanyarodva így kezezt bennünket megteveszteni.

Aztán olyan érzése támadt, hogy körben fut, hiszen a tér és idő fogalma is összezavarodott benne. Az általános és természetellenes csendben hűvösnek és mozdulatlannak találta az egész erdőt, akárha sötétvörös rézből metszették volna ki, úgyhogy már a saját lihegését sem hallotta, nemhogy a madarakat vagy a levelek susogását a lombokban.

És valóban, végül is egérutat nyert az erdőben, amely az augusztusi délután szikrázó fényében az énekesmadarak karától zengett, de megannyi titokzatos hangtól is, amelyek mintha csak ezáltal jelezték volna az örömeiket, hogy menedéket s talán védelmet nyújtottak neki.

A sötétség és a csend búvókörében vergődve úgy érezte, hogy ugyanaz a kísérteterdő zárja körül, amelybe régen, gyermekkorában egyik kietlen éjszakáján szökött el a Prekornica pásztortelepéről, noha azt se tudta, mit vétett, csak bűnösnek hitte magát — akár most is, jóllehet fogalma sincs, mi köze van az egész nap sarkában levő üldözőkhöz —, jól emlékezett, azon a hajdani éjszakán jobban félt az emberektől mint a farkasoktól, s csupán ezzel magyarázható, miért nem jött elő a rokonok elnyújtott jajveszékelésére, akik lobogó fákllyákkal keresték a hegycsúcsokon, és kérelték, hogy térjen vissza, de ő — a fáradtsággal, az éhséggel, a hideggel és a hátborzongató farkasüvöltésekkel is dacolva — ott maradt hajnalig, s a Prekornica legmagasabb, fehér csúcsát bámulta, mint egy megbabonázott, abban a hiszemben, hogy csupán itt, a fölötté derengő égbolt alatt lelhet biztonságot és szabadulhat meg a félelemtől is. Ahogy most erre gondolt, ismét maga előtt látta azt a valószínűtlenül fehér csúcsot, mintha csak ködből tűnt volna elő, s nyomban igazoltnak vélte az iménti benyomását is, hogy még mindig gyermekkorában fagyos erdejében bolyong.

Sokáig kerestük, s a jelekből ítélve, reménytelenül, miközben a tüskék és bogáncsok szúrását, a csalános csipését is kénytelenek voltunk elviselni, máskor meg hangyabolyokba és dús páfránnyal benőtt sziklahasadékokba léptünk. Alacsony ágak csapódtak a szemünkbe, s méhek martak belénk. Merő egy karmolásból álltunk, a fűtől és a földtől pedig csatakosak, sárosak voltunk, s mindezért, magától értetődően, roppant dühöse is arra a gazfiokóra, kinek harsányan lármázva valamennyien azt üzentük, ha kezünkbe kerül, megkeserüli, amiért valaha is találkozott velünk.

Egyszer csak megtántorodott, s az augusztusi délután káprázató fényétől, valamint a hullámzó fennsík tágasságától szűrást érzett a szemében. Mégis fölegyenesedett, kinkeservesen összehangolta lépteit, s bal tenyerét a homlokra fölé emelte, hogy a tűző naptól s a tündöklő messzeségtől is megóvja a szemét.

Ahogy elhagytuk az erdőt, megint észrevettük: épp akkor tűnt el a zöld és lapos fennsíkon. Annak ellenére, hogy messze volt tőlünk, láttuk, hogy tántorog és botladozik, mintha részeg volna, vagy egészen kimerült a fáradságtól, ám mindenekelőtt bolondnak mondtuk, amiért arra a végtelen fennsíkra kapaszkodik fel, ahol semmilyen esélye sincs többé, hogy megmeneküljön előlünk.

De bármekkora örömet és megkönnyebbülést érzett is, amiért kimenekült abból a hűvös és halott erdőből, arról már sejtelve sem volt, miképp vághat a nap elé, s meg tud-e majd birkózni az előtte levő mérhetetlen távolsággal.

Mert olyan ingerültek voltunk már mindannyian, hogy biztosra vetjük: a tágas fennsíkon még a leggyorsabb vadállat se menekülhet el, nemhogy egy esetlen és kimerült ember.

Most már nem forgolódott hátra, hogy ellenőrizze, hány ember üldözi, s hogy nem közelítették-e meg túlságosan, mert tudta, a tűző napon úgyszólván csak káprázna a szeme. Nyílegyenesen futott a sűrű és puha fűvön át, amely mintha csak csalogatta volna, hogy belevesse magát, akár a hullámzó vízbe, hogy így, kinyújtózva és mozdulatlanul alámerüljön mint a kő! Annyira hatalmába kerítette ez a vágy, hogy már azt hitte, nem tudja legyőzni a kísértést, bár világos volt előtte, hogy nincs megállása többé, s nem engedheti meg azoknak az embereknek, hogy a közelébe jussanak. „Ha nem tudsz kitarítani”, motyogta magában, „akkor meríts erőt abból, hogy valamilyen jelentőségteljes dologra gondolsz! Gondolj például arra, amiért mégiscsak úgy határozta, hogy érdemes élned!”

Aztán észrevettük, hogy velünk együtt más emberek is futnak, akiknek jelenlétét nem tudtuk mire vélni. Igaz, feltételezhattük volna, hogy egy közeli hegyi üdülő vendégei, vagy talán utazó kirándulók, akik nem tudtak ellenállni a kísértésnek, hogy részt ne vegyenek ők is az izgalmas és az első látszatra bizonytalan kimenetelű hajszában. Persze, semmi sem gátolt bennünket abban, hogy megkérdezzük, kicsodák és miért csatlakoztak hozzánk. De mégse kérdeztük: hiszen, ha már mindannyian ugyanazt az embert hajszoltuk, mi értelme lett volna firtatni, miért fogtunk össze ellene!

Múltjában kutatva olyasmit keresett, ami most kedvet és erőt adhatott volna neki a kitarásra. De hiába erőlködött: gyereket nem nemzett, hogy folytatódjék benne; felesége nem volt, hogy elsirassa; sőt, tizenöt évi kitaró kutatómunka után még azt a vegyi képletet sem fedezte fel, amely legalább nyomot hagyott volna a létezésről! Hirtelen úgy érezte, csak pusztaság és úr marad utána, pusztaság, amelyből se egy mozzanatot, se egy arcot, se egy illatot nem tud felidézni, tehát semmi érdemle-

geset, ami e pillanatban meggyőzhetné, hogy nem élt hiába. Az ibolya-kék messzeség felé nyújtotta a kezét, a messzeség felé, amelyet a tekintetével sem tudott átfogni — s egyszerre csak felzokogott: nyelte az izzadsággal elkevert könnyeket, melyeket a letiport virágokról muslin-carajként fölszálló és feje körül lebegő sárga virágpór egészen elnehezített. De átváltozásának e szomorú pillanatában maga sem tudta, ezért sír-e most, mert semmi se sikerült az életében s minden elviharzott mellette, avagy azért, mert nem tudott s nem akart élni, bár az is meglehet, hogy a váratlan, ösztönösen feltörő sírás tulajdonképpen a beletörődést jelentette abba, hogy a hátralevő hitvány 2160 óra alatt semmit se pótol abból, amit az elmúlt harminchét év alatt elmulasztott az életében.

Hamarosan rádöbrentünk, hogy azok az ügyefogyottak egészen más okból csatlakoztak hozzánk. Közülük ugyanis az egyik váratlanul felkiáltott: „Én nem menekülök többé! Ártatlan vagyok!” A társai köréje csődültek, és elkezdtek bizonygatni, hogy ők se vétettek semmit, de, íme, mégis menekülnek, mert muszáj, s ezért ő se teheti ki magát olyan könnyelműen mindenféle veszedelemnek. Mi oldalról figyeltük őket, és neveltünk a félreértésükön. Akkor Jakov azt mondta: „Hát mi sem menekülünk, hanem éppenséggel üldözünk valakit!” Arra fordultak, amerre hosszú kezével Jakov mutatott, és nyomban földerült az arcuk. Aztán firtatni kezdték, mit vétett nekünk az az ember ott a távolban, és mit szándékoznak vele tenni, ha utolérjük. Mi persze hallgattunk. De mert továbbra is kitaratóan ostromoltak bennünket, rájuk förmedtem: „Az ördögbe is, mit érdekli ez magukat?!” „Elnézést, de ha már üldözünk valakit, szeretnénk tudni, mit vétett”, mondta az, aki ártatlanságát bizonygatta. „De ki engedte meg, hogy üldözzék?”, vigyorgott az erdőőr. Ők félrehúzódtak, és sűgva-bűgva elkezdtek tanakodni. Végül megszólalt az egyikük: „Egy icipicit azért még mi is üldözzük, mert ezt senki sem tilthatja meg nekünk.” „De mi közük van maguknak hozzá?”, vetettem oda. „Hát, az meg a mi dolgunk”, kakaskodott köztük a legkisebb, „nem vagyunk kötelesek mindent az orrukra kötni!”

Akkor arra gondolt, talán még sincs minden elveszve: ha minden hátralevő percét teljes hévvel éli le, mint az egyetlen és utolsót — végül még megtörténhet, hogy úgy érzi majd, pontosan annyit élt, amennyit élnie kellett!

Így hát most együtt hajszoltuk mindannyian. De mivel egyenesen és hátratekintés nélkül futott, különös csoda folytán mégiscsak megtartotta az előnyét — mi pedig elég gyalázatosan és nyomorultul éreztük magunkat, mivel a nap a homlokunkra tűzött, az izzadság a szemünket marta, a kimerültségtől és a szomjúságtól pedig már támoltyogtunk. Lehet, hogy ezért kezdtünk el egyszerre szitkozódni is, mindenféle csúfnevet és átkot kiáltva rá, félreérthetetlenül jelezvén ezzel is szándékunkat, hogy előbb-utóbb kíméletlenül elbánunk vele.

Mégse tudta, mihez kell kezdenie, hogy mindezt elhiggye: fölfedezi-e azt a nemlétező kémiai vegyületet, amelyért egész fiatalságát elkótyavetyélte; megismeri-e még azokat a távoli városokat, hegyeket és tengereket, amelyek után örökké vágyakozott, miközben az utazásokat min-

dig más és kedvezőbb alkalmakra halasztotta; a még hátramaradt és egyre rövidebb éjszakákon sorra csókolhatja-e mindazokat az asszonyokat, akiket a laboratóriumába zártan még csak meg se kívánhatott; tűzbe hozzá-e valaha is azok a látványok, amelyek mindig közömbösen hagyták; megtalálja-e mindabban, amit eddig egész életében észre se vett — egyszeriben az élvezetet nyújtó szépséget; ez alatt a kis idő alatt tud-e majd annyira szenvedni és örülni, amennyire kell, hogy elhitesse, valóban emberhez méltó életet élt?!

De, mivel csak tehetetlenül kocogtunk utána, már-már attól tartotunk, utol se érjük, hiszen tényleg gyorsabban futott nálunk, és percről percre mind jobban távolodott, mintha valahol a messzeségben, a megsárgult fennsíkon, olyasvalami várná, ami után kimondhatatlanul vágyakozunk. Ezért hát mi mást tehattünk volna, mint hogy gyűlöljük? Persze, miközben gyűlöltük, nem is sejtettük, hogy ez a csodás és hatalmas érzés, mely megszabta az iránta való viszonyulásunkat, már minden különbséget eltörölt a szándékainkban, úgyhogy egymás mellé sodródva hamarosan egyformákká váltunk mindenben, még külsőnkben is — egymásra hasonlítottunk: izzadságtól csatakosak, eltorzult arcúak, meggörnyedtek voltunk, futás közben pedig egyazon ritmusra emeltük a lábunkat, s a levegőt is úgy kapkodtuk, mint egy agyonkínzott kutyaalka, amelyben már csak a düh és a gyűlölet tartja az erőt.

Míg ezekre a kérdésekre kereste a választ, egyszerre szinte saját halálának sötét tükréként — elébe tárult az egész élete, akár egy alig elmozdult kép az elhibázott vonalakkal és össze nem illő színekkel, mindezzel táncolni kezdett a szeme előtt, és váratlanul az emberi létezés értelmére figyelmeztette, legelőször is a szerelemre és szépségre, vagyis mindarra, ami az ő sivár és csúf életéből kimaradt. E csodás és egyszerű — bár csak ideig-óráig felködlő — titoktól felcsigázva, úgy érezte, hogy hirtelen megváltozik az egész körülötte elterülő táj: a komor hegycsúcsok és hegygerincek mind áttetszőbbek lettek, és szétoszló árnyakként a fátyolos, redőzőtt égboltozatba veszttek; a pengeélű fű pedig, ami az előbb még a lábába hasított, mind puhább és kékebb lett; az egész hullámzó fennsík viszont olyan volt már, mint a tenger! De a végbement általános változás nem ejtette ámulatba. Tudta, most minden más fénytörést kap benne, mivel már mindenben meg tudja lelni a rejtett szépséget, s a világ minden dolgát, amihez ő is hozzá tartozik, szeretni képes. Már arra gondolt, ily módon majd megtéveszti a sorsát. Talán ezért is futott mind gyorsabban, tudván tudva, hogy ebben az eszeveszett hajszában már nem a félelme és az elkeseredése viszi előre, hanem az igazi megmenekülésével kapcsolatban föl-fölizzó gondolata, az a gondolat, amely mindinkább másfele kalandozik, és ellankad benne, mivel érzi, tűzhullám árad a mellében, s így az egész teste, hirtelen és megmagyarázhatatlanul, majd eleped a tengerért!

Valójában az iránta érzett gyűlöletünk a legszebb és legszörnyűbb vágygal volt egyenlő.

E pillanatban: a parti sziklákon szétporladó hullámok fenséges zúgása után vágyott; a megpihenő szél csendje után; azok után a napok után,

amikor az izzó köveken megolvadnak a zuzmók, a túlérrett, megrepedt fűgéből pedig kicsordul a mézédés lé; vágyódott a láthatatlan tücskök átható, csaknem fájdalmas ciripelése után; a kesernyés és maró só, a kátrány, a sült hal, a kiszáradt moszatok, a jód, a vörös bor, és az odakozmásodott olívaolaj illata után; az alacsony égbolt alatt megbékélt éj után vágyódott, amely ezüstharangként borul a tenger tükrére; egy Budva melletti néptelen strand után vágyódott, ahol magányosan és mozdulatlanul heverészhet, mindattól elkábítva, ami létezik, s amiről úgy érzi, hogy csupán érte létezik; és vágyódott, csaknem kétségbeesetten, egy forró és föltárukhoz asszonyi test után, amelynek méhébe, a naptól és várakozástól kiéhezten, a halálról és az időről is megfeledkezve, mindenestől elmerülne.

Szerettük volna mielőbb utolérni, hogy az elszenvedett kínokért és kellemetlenségekért — minél kegyetlenebbül megbüntessük. S ebben az ellenállhatatlan vágyban képtelenek voltunk megfékezni magunkat, hogy rövid, szaggatott kiáltásokkal és üvöltésekkel, amelyeket ő, sajnos, aligha hallhatott — ne tudassuk vele: hogy eltapossuk, akár a kígyót, míg csak az egész ruházata le nem foszlik róla, a bőre pedig meg nem kékül, mint az indigó; hogy kiszaggatjuk a körmeit és kiverjük a fogait; hogy a száját földdel tömjük tele; hogy teleköpködjük a szemét; és végül, hogy addig, amíg él és érzi, mit teszünk vele — kitépjük a szívét, ha egyáltalán van neki!

E felemelő percben, miközben halálosan vágyódott a tenger után és magához akarta ölelni az egész világot, mivel úgy érezte, utolsó leheletéig hozzá tartozik, észre sem vette, hogy összehasogatott talpából és bokájából vörös vérnymokat hagy maga után a letiport fűben. És a szeme sem fájt többé, s így tenyerével sem védte a szikrázó fénytől, se a hullámzó messzeségtől, amelynek határai folyton tágultak, sőt, már azt se érezte, hogy olyan magárahagyatott és védtelen volna, mint az imént.

De midőn csaknem elvakultunk a hőségtől, a futástól és a gyűlölettől, a dühöt pedig féktelenül ontottuk magunkból, állandóan újabb és újabb üldözők csatlakoztak hozzánk, mintha a földből bújtak volna elő, vagy az égből hulltak volna alá — az egyik csoport vasvillákkal, kaszákkal és somfabotokkal felszerelt parasztokból állt, a másik dorongokat és öszsesodort köteleket szorongató díszes sapkájú hegymászókból; a harmadik csoportot pedig vézna és vérszegény kirándulók képezték, tiszta és világos nyári öltözékekben. És csodák csodája — anélkül, hogy bármilyen tényleges okuk lett volna a csatlakozásra, vagy csak pusztá véletlenségből pillantották meg eszeveszett rohanásunkat, rögtön megneveztek a különös és felcsigázó élmény lehetőségét — s így a nekilődött tömeg gyűlölete gyorsan átcsapott rájuk is, a tömegé, amely a tomboló szél- és tűzvészhez hasonlóan, mind jobban és jobban közelített a felé a kemerült és, a jelek szerint, már elveszett ember felé.

És szebbnek, valóságosabbnak tűnt fel neki minden, mint reggel, úgy-hogy többé már rá se gondolt, hogy bárki is képes volna bármiért bajba sodorni,

A féktelen gyűlölet miatt, amely már mindannyiunkat elvakított, csak később láttuk meg, hogy velünk párhuzamosan holmi fekete ruhás, apró termetű, csontos erdei varjakra emlékeztető asszonyok is szaladnak, akik minduntalan meg-megállnak, és elnyújtott, zokogásszerű orrhangan rimázkodnak, és fohászokdák az istenhez, nyilván azért, hogy könyörületre intsenek bennünket — mi azonban még ingerültebbek lettünk ettől, s utolsó csepp erőnket is megfeszítve még elszántabban, még szilajabban vetettük magunkat a szökevény után, akihez már így is oly közel jutottunk, hogy a csoda sem menthette meg.

Hogy meggyőződjk, tényleg nem fenyegeti-e már senki részről se veszély — hirtelen megállt.

Egyszeriben, anélkül, hogy tisztában lettünk volna, mi történik vele, ott láttuk, amint egy helyben áll elöttünk, s némileg előredőlt törzssel ringatózik, mintha ügyetlenül hajlongana valaki előtt, illetve mintha a végítélet órája előtt magához vonná a föld és nem engedné fölegyenesedni. Csak valamivel később vettük észre, hogy ismét fölegyenesedett.

Aztán lassan megfordult, szinte magabiztosan, hogy úgyse lát senkit.

És így, fölegyenesedve várakozott ránk, soványan és feketeruhásan, akár egy kiéhezett holló.

Első pillanatra valóban úgy rémlett neki, hogy ezen a sima s a tik-kasztó délután ibolyaszínű csöndjébe merült vidéken, ahol semmi se mozdul, végre egyedül maradt. De a tágas térség és az erdő közti rész egyszerre csak megéledt, és ő levegőért kapva, azt kérdezte magában: elhíheti-e még egyáltalán azt, amit lát.

Nem tudtuk elhinni, hogy annyira naiv és agyalágyult legyen, hogy azoktól, akiket egész nap provokált, megalázott és gyötört — végül még kegyelmet kérjen. Akkor hát miért várt bennünket mégis? Miben reménykedett?

(Folytatjuk)

Szűcs Imre fordítása

purgatórium I.

PINTÉR LAJOS

ELSŐ ELBESZÉLÉS,

*amelyben Böller Géza krónikus hasmenéssel
zárt intézetbe kerül*

Böller Géza 30 éves számfejtő egy idő óta különös tüneteket érzelt magán. Ez az idegérzékenység, ahogyan ő nevezte — mert szeretett nevet adni a dolgoknak, s azzal, hogy a problémákat elkeresztelte és beskatulyázta, félig-meddig máris megoldottnak tudta őket —, ez az idegérzékenység kezdetben abban nyilvánult meg, hogy az őt körülvevő világ bizonyos akusztikai megnyilvánulásaira Böller Géza gyomorszája fájdalomosan összerándult.

Az első ilyen inger Böller Géza hivatali főnökének rapacos hangja volt.

Ez a fülefagyott akarnok folyamatos beszéd helyett éles horkantásokat hallatott, s általában úgy rendelkezett, ahogyan Böller Géza képzetében alkalmasint a mindenkori hadseregek mindenkori törzsőrmesterei vezényelnek. Alkalmasint, mert hiszen Böller Gézát annak idején mellszűkülés és rövidlátás ürügyén kiszuperálták a hadseregből, így szolgálatot teljesítő törzsőrmesterrel alattvalói minőségben sohasem volt módjában megismerkedni.

Hanák osztályvezető hangja voltaképpen már a legelső találkozásuk alkalmával ellenszenvesnek tűnt Böller Géza fülében.

Amikor Böller Géza hat évvel ezelőtt főiskolai papírral és ködös ambíciókkal elfoglalta élete első munkahelyét, ez az ember magához hívatta és ellátta atyai jó tanácsaival. Atyai jó tanácsokat Böller Géza szintén ekkor kapott először életében, lévén, hogy atyját csak fényképekről ismerte, s anyját is csupán a gyermekkorából átmentett homályos emlékeiből. Azokat az agszúzi intelmeket pedig, melyekkel egyetlen életben maradt rokona, a jószágos Irma néni traktálta már zsenge gyermekora óta, még anyai jó tanácsoknak nevezni is hamisítás lenne.

A Hanák-féle atyai jó tanácsok nagyjából arra szorítkoztak, hogy az osztályfőnök sajnálkozásának adott kifejezést Böller Géza éretlen kora fölött, azután kifejtette, hogy azért nem 'kell csüggedni, idővel majd csak megöregszik, egy életrevaló fiatalember előtt semmi sem lehetetlen.

Böller Géza megkísérelt a valósánál mélyebb értelmet tulajdonítani ennek a suta bölcselkedésnek, s elmékedéseiben arra jutott, hogy ebben az életben folyamatosan megöregedni nem is olyan magától értetődő valami, még kevésbé lebecsülendő érdem, mint amilyennek gondolta, illetve nem gondolta, miután mindezen dolgok fölött ezúttal töprengett el először. Lelki szemei előtt pályacélként felvillant a megbékélt, össze csavarodott öregkor, s elsőrendű feladatának kezdte érezni, hogy óvakodjék mindentől, ami ezeket a természetes folyamatokat a maguk szabályos zajlásában akár mesterséges gyorsításukkal, akár erőszakos megszakításukkal megzavarhatnák. Céltudatosan kerülte tehát mindazokat a kicsapongásokat, amelyek beleszóllhatnának az öregedés szépséges vonulatába.

Mindazonáltal — talán az atyai tanácsadó rapacsos hangjának ellen-szenves volta miatt — Böller Géza bizonyos fokig mégis bele kívánt szólni a személyével kapcsolatos dolgok menetébe. S minthogy hivatali asztala mögött magát egy tökéletes gépezet nélkülözhetetlen fogaskerekének tudta, szükségesnek tartotta az udvarias megbarátkozást mindazokkal, akik eme gépezetben vele egy ritmusban s egy cél érdekében kegyegtek.

Hanák osztályvezető ezek után hívatta őt magához másodízben.

A szólításra — „Böller, elmém!” — hősünk először érezte azt a furcsa reakciót a gyomorszája tájékán.

A tisztességben és számfejtésben megöszült osztályvezető fagyásos füle az izzásig átforrósodott, miközben ő maga oktató szitkokat lövellt Böller Géza felé.

— Minősíthetetlen! — horkantgatta, s ez a kifejezés csattant minden nekifutása végén, mely nekifutások szabatos mondatokba foglalva körülbelül így záporoztak:

— A jubileumi ünnepeken, lenn a vállalati büffében te mindenki szeme láttára odamentél a beszerző osztály főnökéhez, kezét fogtál vele, és bizalmas szavakat váltottatok. (Minősíthetetlen!)

Böller Géza a kárhoztatott tettét ez ideig nem tartotta minősíthetetlennek, magát viszont annál ostobábbnak tartotta, amiért nemcsak hogy elkövet minősíthetetlen dolgokat, ráadásul még minősíthetlenné sem képes minősíteni őket! (Minősíthetetlen!)

Hanák rendíthetetlenül folytatta a ráolvasást:

— Közvetlenül ezután a terem másik végébe mentél, és mindenki szeme láttára leültél Tarackos mellé, és mindenki szeme láttára sört vittél neki, beszélgetni kezdtél vele, miközben szüntelenül a korábbi tartózkodási helyed felé tekingettél, mindenki szeme láttára! (Minősíthetetlen!)

— Bevallom — nyöszörögte Böller Géza.

Azt vallotta be, hogy valóban így járt el. Azt vallotta be, de ezt már csak úgy magának, hogy amennyiben még mindig nem képes felfogni eljárása minősíthetetlen voltát, akkor bizonyára valóban baj van az erkölcsi érzékével. Homályosan már régóta gyanította ezt, s Irma néni is mintha tett volna rá célzásokat, erkölcsi litániáit tehát nem is minden ok nélkül adagolta az évek hosszú során.

Megadóan elpirult, és annyit mondott: — A bensőséges ünnepség hevében talán ... felébredt talán ... a barátkozó természetem ...

— De a kutyaistenit! — verte az asztalt Hanák. — Az embernek csak meg kell zaboláznia a természetét! Egy társadalom nem épülhet ösztön-lényekre!

Böller Géza fejében kóvályogtak a fogalmak. Zavarosan, de határozottan emlékezett a végzetes évfordulói ünnepség szónoklatának kedves kitételeire, úgymint „kollektíva”, „egy nagy család”, „dolgozók humánus közössége”, és szeretett volna megkapaszkodni valamelyikükben, de kiderült, hogy jelen baklövésére egyik sem alkalmazható.

Ezt Hanák derítette ki, mondván:

— Tudod te, hogy a főbeszerző meg Tarackos már évek óta haragban vannak? És te előbb egyikükkel parolázol, utána a másíknak viszel sört: most mindenki azt hiszi, hogy a főbeszerző a te közvetítésseddel békülni akar.

— Boldog volnék, ha ehhez hozzájárulhattam volna — szaladt ki Böller Géza száján az első értelmes mondat.

Hanák tajtékzott.

— Boldogság! A te girhes boldogságodat egocentrikus önzésből föléje helyeznéd a közösség érdekeinek! Mert ha beigazolódik, hogy a főbeszerző kezdeményezte a békülést, akkor alapos tápot nyer a gyanú, miszerint mégis a fejen van az a vaj, amiről egyedül Tarackos tud. (Minősíthetetlen!)

Böller Géza pirulva megfogadta, hogy mától kezdve élete fő célja az lesz, hogy a saját girhes egyéni boldogságát mindig és minden körülmények között igyekszik a közérdek alá rendelni, szükség esetén feláldozni érte. Sőt, egyáltalán feláldozni. Böller Géza tudta, hogy a társadalmi törekvések fókuszában létezíik egy bizonyos köz, melynek boldogulását biztosítani ő maga is hön óhajítja. S ha boldogság nem kapható minden mennyiségben, ám legyen, a köz boldogításáért ő szíves örömet lemond a maga girhes boldogságáról, annyit tartva meg magának, amennyit ez a boldogítás reája visszatükröz. Mint ahogy — ezt eddig évente három ízben tapasztalta — az Irma néninek vásárolt ajándékai, az Irma néni öröme tökéletesen boldoggá tette őt, ugyanakkor a kapott ajándékok miatt kicsit mindig szégyellte magát.

Hanák végül megígértette vele, hogy előzetes megfontolás nélkül a jövőben nem kísérel meg barátkozást kezdeményezni senkivel.

Az előzetes megfontolások nehezőre estek, az emberi kapcsolatok szövvényeiben s e viszonylatok magasabb összefüggéseiben nem ismerte ki magát. A barátkozások nélkülözése viszont nem esett nehezőre. Sőt. Böller Géza tehát nem barátkozott többé.

Mindazonáltal sejtette, hogy személy szerint ő, Böller Géza huszonhat éves számfejtő a köznek (nem csupán mint egyszerű egyede, de mint eddigi passzív beruházása is) nagy adósa, pénzügyi nyelven szólva: a köz hön szeretné viszontlátni a beléje helyezett tőkéje kamatos részleteit. Rávetette magát a munkára, s éppen egy ésszerűsítő átszervezési javaslata futott az illetékes bizottságok előtt, amikor harmadszor is lecsapott rá Hanák osztályvezető gyomorszájgörcsöket kiváltó hangja:

— Megörült maga? (Most már magázta is!) Micsoda ostobaság ez megint?!

Böller Géza szelíden kifejtette, hogy van egy elképzelése, miszerint a

számvitelben kilenc ember végezhetné azt, amit jelenleg tizenhárom ember végez.

Hanák viszont lángoló füllel kifejtette, hogy a tisztelt beosztott nem látja a számjegyek mögött az embert.

— Tizenhárom ember helyett kilenc!... Ezt minden utolsó bérelszámoló megcsinálná! De vajon a tizenhárom közül ki legyen az a három...

— Az a négy, bocsanat...

— Az a három, mert a negyedik nem kétséges! — és Hanák osztályvezető mutatójával megbökte Böller Géza gyomorszáját, mintha csak ellenőrizné, vajon most is kiváltja-e hangja azt a kínzó görcsöt. — De mi lesz három tisztességes családtyával, férjjel és családfenntartóval?! (Minősíthetetlen.)

Böller Géza büntudattal hagyta el Hanák irodáját. Önös rövidlátásból bele akart szólni mások életébe, holott, igen, holott a magáéba sincs beleszólása.

Mindazonáltal éberségét nem kerülte el, hogy az anyagi raktár fala egy helyen beázik. Értesítette a műhelyt, a hibát helyrehozták. Dicséretet nem várt, áldásos intézkedését nem tartotta érdemnek, s majd hanyatt esett, amikor a főbeszerző a folyosón elkapta a karját:

— Maga tisztára megőrült! Hogy jön maga a raktárhoz?!

— De kérem... — hebegte Böller Géza. — A raktár fala...

— Badarság! Mondja, ha én gyufát gyújtok, maga rögtön előbégatja magát, hogy „tűz”? Na látja! Mert tűz és tűz között különbség van. Mint ahogy van kártékony tűz és van áldásos tűz. Mint ahogy vannak kártékony aktatologatók, és...

És elmagyarázta Böller Gézának, hogy igaza van, a raktár beázott, az eső már kezdett károkat okozni, s ha minden jól megy, belátható időn belül olyan károkat okoz, hogy azt már fel sem lehetne becsülni. Jött volna a bizottság, be lett volna mondva egy fiákerszám, s fizetett volna az építívállalat, amely az épületre nyolcévi szavatosságot vállalt... És ő, Böller Géza együgyűségében megy fejjel a falnak! Minősíthetetlen!

Ez a szó, a Hanák szapora jelzője a főbeszerző ajkáról ugyanazt a gyomorszájgörcsöt váltotta ki, amiért Böller Géza ez ideig kizárólag Hanák osztályvezetőt hibáztatta.

Elhatározta, hogy többé nem megy fejjel a falnak.

Mindazonáltal egy napon arra lett figyelmes, hogy egy munkazubonyos férfi az udvar szegletében karon ragadja Hanák osztályvezetőt.

— Gyűjjék már gyorsan, ömlik a benzin. A pince már úszik!

Hanák a pincéhez sietett. Böller Géza valamiféle szolgálatkészségtől távirányítva szintén odaténfergett.

A pincéből fojtó benzinbűz csapott fel, egy hordóból vígan csordogált az illanékony lé.

Hanák megragadta Böller Géza karját.

— Nézze csak, fiatalember. Bolondot üznek belőlünk. Mondja, maga

Böller Géza ekkor vallami furcsa sugallatra lett figyelmes. A sugallat lát itt kiömlő benzint?

ellenálhatatlanul azt súgta, hogy most meg kell rázni a fejét. Jobbról balra. Tagadólag. Félreérthetetlenül.

És Böller Géza tagadólag megrázta a fejét.

Hanák a munkához fordult.

— Máskor viccelljen a nagymamájával.

Böller Géza zavarban volt. Megérezte, hogy most ösztönszerűen vala-

mi helyeset cselekedett. Ugyanakkor mélységesen bántotta, hogy cselekedetét nem a magabiztos, tudatos megfontolás vezérelte, hanem a vakvéletlen. Hiába, szögezte le magában, képtelen vagyok átlátni a magasabb összefüggéseket.

S miután ezt ilyen szépen megfogalmazta, a probléma meg is szűnt számára létezni.

Hanem Hanák már másnap hívatta. A füle szürke volt, a hangja emberséges.

— Azt hiszem itt az ideje, hogy magát előléptessük. Gondolkodott már ezen? Kinézett már magának valamit? Vannak ambíciói? Nem erőltetem, aludjon rá. Majd szól.

Böller Géza megköszönte. Miután magára maradt, konstataulta, hogy nem az előléptetési ajánlatot köszönte meg. A gondolkodási időt köszönte meg. Gondolkodott tehát. S az első, amire ráébredt, hogy nincsenek ambíciói. Magasabb, felelősebb munkakör? S nyomban egy ilyen rak-tár-eset vagy egy kiömlő benzin-eset? És ő — immár felelősségének teljes súlyával a vállán — nem fogja tudni, hogy ama bizonyos magasabb célok és felsőbbrendű összefüggések minő döntést kívánnak tőle.

Másnap, amikor Hanák egy „nos?”-sal leállította, annyit kért mindössze, hogy maradhasson ő meg eddigi beosztásában. Hanák csalódott arcot vágott, de rábólintott. „Meglesz.”

Ettől a „meglesz”-től Böller Gézának megint elszorult a gyomorszája. Kifutott a vécére, hányni akart. De csak öklendezett, nyálát csorgatta. Amikor lehúzta a vizet, az öblítő éktelen zuhogásától harmadszorra is elszorult a gyomorszája.

Amikor Hanákot nyugdíjazták, azt remélte, most már végképp megszabadul ezektől a kínzó akusztikai ingerektől. Ebbeli reményeit azonban elmosták a vécéöblítő zuhatagai. A higiénikus angol találmány világszerte egyformán iszonyatos hangja szabályosan átvette a Hanák papa rapacsos hangjának szerepét. S hogy a baj nagyobb legyen, miközben Hanák papa csak egy volt, s most már valami távoli helyen horkantgatott, addig az angolvécék öblítőinek rengetege ellepte Böller Géza környezetét. Szorongásos perceiben úgy érezte, minden helyiség, minden utca, tér valamely rejtett pontján ott leselkedik rá egy kaján öblítő.

Panaszát szépen megfogalmazta — „úgy látszik, feltételes reflex” —, beskatulyázta önvizsgálódásainak, önjellemzéseinek deffiniált rendszerébe, ám ettől sem könnyebbült.

Az öblítő és a gyomorszája rejtélyes viszonyát végül is előadta Irma néninek.

Irma néni az „idegtúlérzékenységet” családi vonásnak tudta, ebből az örökségből maga is birtokolta a reá eső részt. Orvost nem ajánlott, mint ahogy természetes lett volna, hiszen barátnőinek, a kanasztá-partner-nőknek ő maga tiltotta meg annak idején, hogy az ő nyúgeinek ürügyén az ő lakásában orvos nevét a szájukra vegyék.

Nem, Irma néni ennél furcsább tanácsot adott egyetlen unokaöccsének és majdani örökösének: költözzön el innét, vegyen albérletet kertes családi házában, ahol még nincs angolvécé, csak békebeli, nyugodt árnyékszék az udvar hátulján.

Böller Géza megütődött. Hiszen olyan jól megvolt ő a racionalista Irma néni házában; volt kinek odaadnia keresetét, s ennek fejében volt, aki tehermentesítette őt olyan hétköznapi és prózai gondoktól, mint tesszem azt ruházkodás, mosatás, táplálkozás meg minden. S tegyük hozzá,

Böller Géza a maga részéről bizonyos jótéteménynek könyvelte el Irma néni irányában sokéves fiúi ragaszkodását. Most úzme el magától, amikor rövidesen úgyis szüksége lesz támaszra? — töprengett Böller Géza, s magában megkísérelte felsorakoztatni Irma néni összes elképzelhető indítékait, kivéve azt az egyetlent, amit a vénkisasszony oly régóta dédelgetett fonnyadt említi alatt. Nevezetesen, hogy alamuszi unokaöccsét ki kell mozdítania a házából ahhoz, hogy netán családot alapítson és rügyet fakasszon az immár agonizálni látszó családfán.

Irma néni tudott is kiadó szobákat békés, kertes házakban. Gézával a karján végigkilincselte valamennyit, mígnem a hetedik vagy nyolcadik házban rá nem mutatott egy szobácskára: ez az!

A házinénit — szikár múmiát — biztosította, hogy unokaöccse rendes családból sarjadozik, nem tivornyázik, nem hord nőket a lakásra, nem iszik, nem dohányzik, és a szentképeket nem fogja leszedni a falról.

Meg kell hagyni, Irma néni csaknem tökéletesen ismerte unokaöccse jellemét. Ami a tivornyázást illeti — ennél aztán semmi sem állott távolabb Böller Gézától. Azaz hogy egyvalami mégis: a nők. Böller Géza persze nem volt nőgyűlölő. Amikor pattanásos arcán kiserkentek az első szőrszálak, titokban fülig beleesett egyik tanárnőjébe, akinek a testi közelsége, rá-rá tévedő tekintete és időnként hozzá intézett szavai tökéletesen kielégítették őt. Böller Géza már akkor sejtette, hogy a szerelem általában egyoldalú, s egy nő az utcán, asztalnál vagy ágyban akkor a leghajlíthatóbb, ha fizikailag nincs is jelen, és egyáltalán nem is tud semmit az egésztől. Ezt a feltevését csak megerősíteni látszott következő nőgye, nevezetesen egy kihívóan buja kolléganője, aki a nőnap hivatali murin, alkalmasint kissé becsicscentve, táncba rántotta Böller Gézát, s amikor hősiünk önérzetesen kijelentette, hogy ehhez a léhasághoz ő egy tapodtat sem ért, a nő oly erősen szorította vaskos combjai közé, hogy Böller Géza rövidesen nedves lett, miközben a nő vérlázító hangon duruzsolta a fülébe:

— Bíz csak ide magad, kisapám, majd én megtanítalak! Tangóra, szambára, foxtrottra, meg még másra is ám! Zabálok az ilyen fatökű szúzeket!

Böller Géza úgy becsavarodott, hogy még aznap este hosszú szerelmes levelet szerkesztett a nőnek. Kifejtette, hogy vágyainak csimborasszója szabályos és minden tekintetben feddhetetlen életét a nő számolyára helyezni és számára a korkülönbség sem akadály, amennyiben a mélyen tisztelt kartársnő ma délelőtti fellángolása nem pillanatnyi szeszély volt csupán. A levelet másnap zárórakor becsúsztatta a nő felöltőjének zsebébe, éjjel, nagy lelkiismeret-furdalások közepette arról álmodott, hogy Irma néni fájdalommentesen a másvilágra szenderült, és ő, az egyetlen örökös, szíve arájával bevonult az összkomfortos lakásba. Harmadnap reggel, amint benyitott a tágas irodahelyiségbe, tizennégy kacagó, vihogó, bőfögő, kárörvendő arc fordult feléje. A kollégák lesokszorosították szerelmi vallomását, mindegyikük habzó szájjal lobogtatta, s egy példányt még a hirdetőtáblára is kifüggesztettek. A nő meg, aki tegnapelőtt még oly sok titokzatos dologra meg akarta tanítani őt, lecsapta az eredeti levelet Böller Géza asztalára, miközben gyilkos hangon ezt sziszegte:

— Méghogy korkülönbség, te fatökű!

Böller Géza összeszorította a fogát, és szilárdan eltökélte, ha törik, ha szakad, a következő kvartálban el fogja veszíteni a szüzességét. Milyen

könnyű a nőknek!, sóhajtozott, ebben a kócerájban házas, több gyermekes vén kujonok körülrajongnak olyan lötytyedt némbereket is, akik a korzóra vagy a strandra, az igazi Aphroditék közé ki sem mernének állni. S itt mégiscsak egy szavukba kerülne, egy passzív „talán”-ba... míg egy férfi, egy hozzá hasonló férfi sohasem állhat ki a megsemmisítő megszégyenítés kockázata nélkül.

A szüzességét egy minden skrupulustól mentes iparművésznővel vesztette el, akivel egy ízben negyven álló percre bennrekedt a felvonóban, két emelet között, mialatt a nő elbeszélte, hogy amíg feszes volt az alakja, gyakran ült modellt az iparművészeti iskolában, bár ami a teste rugalmasságát illeti, ma is felveszi a versenyt sok tinédzserrel, tapogassa meg, ha nem hiszi.

Böller Géza első szóra elhitte, ám a nő empirikus módon ragaszkodott hozzá, hogy hősünk valóban győződjék meg szavai igazságáról, különben azt kénytelen hinni, hogy csupán afféle kegyes füllentésből, elcsépelet bók gyanánt mondta rá az igent.

Böller Géza tehát már másnap meggyőződött róla, hogy az iparművésznő teste valóban még mindig eléggé feszes. Ugyanakkor meggyőződött arról is, hogy ő maga — leszámítva a vetkezés meg az azt követő néhány csókváltás idejét — már korántsem olyan feszes, és erre sírni kezdett. Az iparművésznő anyásan vigasztalta, hogy az ilyesmi első alkalommal szinte törvényszerű, különösen, ha a huszonhetedikben jár már a férfi és minden bizonnyal sokat onanizált. A következő alkalommal már jóval normálisabban mentek a dolgok, bár zavaró körülmények most is akadtak jócskán. Elsősorban is, Böller Géza kiábrándultan konstataulta, hogy ő ettől a tűzkeresztségtől bizony sokkal többet várt, és ha csak ennyi az egész, akkor igazán kár azért a nagy hűhóért, amit a nemiség körül csapnak, s akkor már mégiscsak kényelmesebb úgy szeretni, egyoldalúan, ahogyan eddig élete folyamán tette. Annál is inkább, mert (másodsorban) a nő valamiféle vesebajban szenvedett, Böller Géza legalábbis erre gyanakodott azokból a tünetekből, hogy a nő a legváratlanabb pillanatokban, méghozzá rendkívül gyakran — és nemcsak a hangelatos kis műtermében, ahol ő pásztorórákat adott a fiúnak, hanem, ami még kellemetlenebb, nyilvános helyeken, éttermekben, zenés lokálokban, sőt moziban is — mondom, a nő a legváratlanabb pillanatokban beleharapott Böller Géza fülébe: — Megbocsáss, ki kell mennem... Kísérj el, légy szíves... És Böller Géza ügyefogyottan, gyomrában megmegújuló görcsökkel állodogált a salétromszagú helyiség előtermében, az angolvecék iszonyatos hangversenyének niagarai zuhatagában.

Böller Géza már csak az ürügyet kereste a szakításra, és amikor egy szürkületben az iparművésznő szemérmetlenül sorolni kezdte előző férfiainak rangját, vagyonát és intim méreteit (az összehasonlításban mindhárom kategóriában ő húzta a rövidebbet), Böller Géza minden lelkiismeret-furdallás nélkül háttal fordított neki.

Ami az italozást és dohányzást illeti, Irma néni ugyancsak a színiigazságot vallotta unokaöccséről. Nemkülönböztetve a szentképek ügyében is, mely kérdésben Böller Géza a legkényelmesebb nézetet vallotta, nevezetesen, hogy nem vallott semmiféle nézeteket. Magában többször is önelégülten nyugtázta, hogy ha a római pápa svájci gárdájával valami csoda folytán megszállná ezt a várost, őbenne éppúgy nem találhatnának

kivetnivalót, mint ahogy Hitler vagy sztalin sem találhatott volna annak idején.

Böller Géza beköltözött hát a szikár múmiához, és gyakran álmolta, hogy áruhában és női harisnyával az arcán végigjárja a város összes angolvécéit, eldugaszolja az öblítőtartályokat, és az újságok öles betűkkel riportoznak az álarcos vécémániákusról.

Egy reggel arra ébredt, hogy már-már szűnni látszó betegsége újból előveszi őt. A házinéni — nagyothalló öregasszony lévén — iszonyatosan csörömpölő lakáscsengőt tartott, s a továbbiakban ez lett Böller Géza gyomorszájgörcseinek kiapadhatatlan kútforrása.

Karácsonyra meglepte a mámit egy gilingelő-galangoló olasz csengettyűvel, amely gombnyomásra a Mennyből az angyalt muzsikálta.

Nyugalma azonban nem tartott soká.

Egy másik hajnalon az ébresztőóra berregése váltotta ki a fájdalmas tüneteket, és Böller Géza, nagy megdöbbenésére, nemcsak a jól ismert kínokat érezte, hanem ráadásul azt tapasztalta, hogy szapora hasmenést kapott.

Onmagában igyekezett gyomorrontásra testálni a dolgot, ám negyvennyolc órai koplalás után lesújtva konstátálta, hogy az ébresztőóra első berrenése üresen korgó gyomrában is ellenállhatatlan futhatnékot támaszt.

Irma néninek immár el sem panaszkodhatta szégyenletes nyavalyáját. S nem is szégyenérzetből, sokkálta inkább tapintatból. Kórházban fekvő beteget nem illik saját nyavalyákkal traktálni, márpedig Irma néni egy idő óta kórházban feküdt. Böller Géza természetesen fiúi hűséggel s minden alkalommal egy csokor vágott virággal látogatta Irma nénit. Csütörtökön és vasárnap már kórházi kapunyitás előtt ott ténfergett a klinika bejáratánál, és két óra múltán rendszerint csak a nővér harmadik sürgetésére vett búcsút Irma nénitől. Egy alkalommal a csokorhoz déligyümölcssel teli kosarat is mellékel, ám Irma néni csúnyán lehordta őt a pazarlásáért, és az ingyencségeket erélyesen visszautasította, mire Böller Géza távozóban a sok narancsot, banánt, ananászt szétosztotta a sebészet tizenhat ágyas nagytermében.

Irma néni betegsége ügyében felállították a diagnózist: hepatitis és epekő. Heveny májgyulladás ellen kezelték hetekig, aztán felválták, majd azonnyomban össze is varrták. A docens behívatta Böller Gézát, és bizalmasan közölte vele, hogy Irma néni napjai, előrehaladott, rosszindulatú mellrákjából kifolyólag, meg vannak számlálva. Böller Géza ettől kezdve számlálta a napokat. A tizenhetedik napon elhantolta Irma nénit, a huszonkettediken visszaköltözött az örökölt házba, s a következő vasárnapon azon kapta magát, hogy délután tíz perccel kettő előtt, kezében szegfűcsokorral és déligyümölcssel telt kosárral ott ácsorog a klinika bejárata előtt. Mire észbe kapott, a tömeg már megindult a kórház főútvonalán, és lendületes árja magával sodorta őt is. Fogta hát magát, felkapaszkodott a sebészet első emeletére, a csokrot átnyújtotta a főnővérnek, a gyümölcsöt pedig szétosztotta a nagyszoba nyögdécselő ápoljtjai között. Ettől kezdve mániákusan várta a csütörtök és vasárnap délutánokat, eleinte pár szót váltott a betegekkel, és alattomban odébbállt, később egyre mélyülő ismeretségeket kötött, már mindenkiről tudta, mi a nyavalyája, mikor operálták és miből kifolyólag, illetőleg mikor kerül a műtőasztalra; ez utóbbiakat misszionáriusi odaadással vigasz-

talta. A nagyszoba betegállománya két hónapon belül csaknem teljesen kicserélődött, ám Böller Gézát ez csöppet sem zavarta. Ezek a látogatók voltak élete legfelemelőbb percei; a leglesújtóbbak viszont egyre krónikusabb, feltételes hasmenései. A volt házinéni vekkerórája helyébe most az Irma néni lakása előtt tűrázó autók léptek. Böller Géza derengő hajnalokon az illemhelyen trónolva gyakran idézte a költőt: „Fülembe forró ólmot öntsetek!” Az idézet gyakorlatias gondolatokat keltett benne; a forró ólmot persze túlzásnak tartotta, eleinte vattával kísérletezett tehát, minden eredmény nélkül, később pecsétviasszal próbálkozott, s miután a talpra parancsoló motorzúgások ellen ez sem nyújtott kellő oltalmat, egy bódult hajnalon, miközben álmatlanul harapdálta idegcsillapító rágógumiját, az a képtelen ötlete támadt, hogy érzékeny fülét ezzel a ragacos masszával tömítse el. Néhány óra elteltével döbbenet tapasztalta, hogy a nyúlós rágógumit nemcsak hogy képtelen eltávolítani fülüregéből, de a tömítés iszonyatos fájdalmak kútforrása lett. Főnöke orvoshoz parancsolta, s mire dél körül betámolyoghatott a rendelőbe, az orvosnő 39,4 fokalát, továbbá fülkürtgyulladást konstataált, és mentőkocsit rendelt.

Böller Géza a tömítésen és fülzúgáson át is jól hallotta a vöröskeresztes kombi veszett vijjogását. S a hasmenés most már ehhez a hanghoz is kíméletlenül párosult.

Böller Gézát a belgyógyászatra vitték, mindenféle sistergő folyadékokkal és parányi szivattyúkkal kitisztították fülüregét, kiállították elbocsátólapját, és felszólították, hogy számoljon el kincstári ruhaneműjével.

Böller Géza ennek a felszólításnak nem tudott eleget tenni. Böller Géza sírva fakadt. S miután rajta kívül még négyen nyomták az ágyat ugyanabban a helyiségben, zokogva papírt és ceruzát kért, s felírta évek óta kínzó panaszát, valamint azt is, hogy ebben a percben miért nem hagyhatja el az ágyat.

És a következő percben elájult.

Amikor újból felnyitotta a szemét, a harántcsíkos és lesárgázott belgyógyászati pizsama helyett tiszta, haragoskék pizsama volt rajta feltűnően nagy PS jelzéssel.

— Hol vagyok? — kérdezte elcsukló hangon.

— Az elmebetegszárazaton, barátocskám! — hallott maga mögött egy sátáni kacajt.

Így került Böller Géza harmincéves számfejtő idült hasmenéssel a zárt intézetbe.

(Folytatjuk)

a jó ember

AVRO VALTON

Heinrich, a jó ember, lassú léptekkel hazafelé tartott. A gidres-gödrös úton autók zötykölődtek, és felkavarták a port. Heinrich porfelhőn haladt át. Országútszágúnak találta.

Az utcasarkon Soobik jött vele szembe, aki két emelettel fölötte lakott. Soobik mosolyogva ráköszönt. Heinrich mindig szórakozott volt, csupán ezért nem köszönt előre.

A helyenként hivalkodóan tiszta udvaron egy ócska gőzkazán állt, kislíuk tornáztak és zajongtak rajta. Ma reggel még egy csövet is leszereltek az oldaláról, és ez most ott hevert az udvari átjárón. Heinrich átlépte. Egy kislíú éppen az egyik nemrég ültetett díszfára pisilt. Heinrichnek valami szöget ütött a fejébe, amikor megállt, hogy végignézze. A fiú alighanem a hármaskör lakáshoz tartozott, a fa pedig a szomszédjuké volt. Annak idején, azon a vasárnapon, minden lakás tulajdonosa ültetett fát, csak Heinrichnek nem futotta erre az idejéből, mert mindenkinek ő segített gödröt ásni meg vizet hordani. A fák mindenféle mértani rendnek fittyet hányva, egészen véletlenül kerültek a mostani helyükre. Volt ott mindenféle fajta, kinek mi tetszett — fenyő, tölgy, égerfa, juharfa, berkenye, almafa és borbolya.

Heinrich a szobájába ment. Kezet akart mosni a mosogatóban, de nem tudott, mert egy rakás mosatlan edény ázott. Bement a fürdőszobába, és a kis ülőkád fölött mosta meg a kezét. A végéből valami oknál fogva bűz jött fel, valószínűleg az időjárásváltozás miatt. Be kellett volna fednie az ülőkét valami ruhával — Heinrich egy ócska kabátot szánt erre a célra. Mielőtt azonban ezt véghez vihette volna, megszólalt a csengő.

Heinrich ajtót nyitott. Látogatója, egy pálinkától bűzlő férfiú, az iránt érdeklődött, hogy Heinrich nem azonos-e Jutov elvtárssal. Heinrich nem volt azonos, így a férfi hosszadalmas és unalmas mentegetőzésbe bocsátkozott. Heinrich az ajtóban állt, és türelmes mosollyal hallgatta végig a férfi magyarázkodását. Utána a Docens jött le hozzá főnről — segíteni hívta.

Bezárta az ajtót, és szó nélkül követte a Docenst. Nem firtatta, miben kell segítenie, hiszen ha egyszer a Docens megkérte, bizonyára szüksége van rá, Heinrich sohasem tudott nemet mondani, ha kértek tőle valamit.

A gyár felé lépdeltek, ahol a Docens lakatosként dolgozott. Bizonyára jó lakatos volt, de valószínűleg nem azért nevezték Docensnek, hanem valami más okból, esetleg a nézetei miatt. Heinrich ezt igazán nem tudhatta.

A gyár kazánházában felújítás folyt. A régi gőzkazánokat újakkal cserélték fel, és egy vízkövel teli hatalmas, rozsdás vasszörnyeteg fölöslegessé vált. A Docens mindenféle ócskaságot hazahurcolt a gyárból, akár szüksége volt rá, akár nem; beleivódott a gyárból való szerzés mohósága. Ma a kazánt akarta hazaszállítani. Daruval emelték föl egy nagy teherautó platójára. Az előzőt is a Docens szerezte a gyárból, azt, amelyik az udvaron állt. Mivel sem a pincébe, sem más fedett helyre nem fért be, az udvaron maradt, és a gyerekek hajósdit, mozdonyosdit, úrhajósdit és Bolond Ivanuskát játszottak vele. A Docens nem is emelt kifogást ez ellen, hiszen úgysem volt vele semmi terve, inkább a csövek miatt szerezte, de ezek nagy része időközben szórén-szálán eltűnt. A Docens mégis úgy határozott, hogy a másik kazánt is hazaviszi; képtelen beletörödni, hogy egy efféle, még egészen használható holmi a gyárban maradjon — gazdátlanul. Készségesen neki is adták. Ezért a Docens a hét első felében a sofförnek dolgozott, a másodikban pedig a darusnak reszelt valami műtűrkét a szolgálataiért. De azért Heinrichet is segítségül hívta, mert mindenki megszokta már, hogy Heinrich segítségét kérjék, ha valami komolyabb vállalkozásba kezdenek. Ma is meglették volna nélküle, hiszen a több tonnás vaskolosszusra úgysem tudott számottevően hatni. Egyébként is daruval emelték föl és le, a többi emberre csak azért volt szükség, hogy zajongjanak és alaposan kioktassák egymást.

Mikor a kazán az udvaron a földre került, a Docens a kezét dörzsölve megállapította:

— No, most két kazán áll az udvaron.

Heinrich az új kazánra nézett, és magában kénytelen volt elismerni, hogy a Docensnek igaza van. A gyerekek most már egyszerre kettővel játszhatnak hajósdit.

Heinrich ezután a szobájába ment. Korgott a gyomra. Az ételkészítés előtt azonban még be kellett bugyolálnia a vécét.

De ténylegesen hozzá sem kezdhetett, mert közben beállított Larrup. Ez elmesélte, hogy legutóbb is összeveszett az anyósával, már torkig van vele, és hajlandó lenne bármit megtenni, csak végre megszabaduljon a megátalkodott vénasszonytól. Megkérdezte Heinrichtől, nem tudja-e, hogyan megy az aggok házába utalás, és mit gondol, be lehet-e erőszakkal vitetni, vagy talán jobb volna, valamilyen ürüggyel kórházba beutaltatni, mindegy, melyikbe — hiszen egy idős embernek már mindenféle nyavalyája lehet. Heinrich sem az aggok házat, sem a kórházakat nem ismerte különösebben, ettől azonban még jóakarátúan meghallgathatta a másik baját, hátha ezzel is könnyít rajta. Ez a Larrup tulajdonképpen ellenszenves és meglehetősen otromba alak volt, úgyhogy Heinrich egyáltalán nem rajongott érte. De ezt nem akarta és nem is tudta vele éreztetni. Pedig egy kissé terhesnek érezte, hogy minden-

kinek, aki tanácsért jött hozzá, mondania kellett valamit. Larrup hoszszasan és aprólékosan fejtegette, miként szabadulhatna meg az anyósától, és úgy látszott, ez az egyetlen dolog, ami még tűzbe hozza; lehet, hogy már álmában is csak erre gondolt, és erről ábrándozott. Heinrich kesernyében mosolygott, és időnként ráhagyta:

— Bizony, így van ez.

Heinrich helyeslő szavaiból Larrup nyomban levonta a következtetést, hogy okos és részvevő emberrel van dolga, noha a másik erre nem tartott igényt.

Larrup még el sem ment, amikor új vendég érkezett. Anton, a tízes lakásból. A tízes lakás kicsi volt, és több család zsúfolódott össze benne. Anton költözött be először, neki utalták ki, és most teljes jogú házigazdának érezte magát. Később aztán idehívta a rokonait, azok meg — saját rokonaikat és ismerőseiket. Először bejelentkeztek családtagként, aztán a lakás szükségére hivatkozva új lakást igényeltek. Végül csak egy család maradt Antonéknál, ezzel lehetetlen volt hitelt érdemlően megállapítani a rokoni viszonyt, így hát most már semmi sem gátolta meg a parázs veszekedéseket. Anton ezúttal is azért jött Heinrichhez, hogy tanácsot kérjen tőle, miféle újabb szörnyűségeket lehetne kifundálni társbérleti gyöttrésére. Önmagára is haragudott, mert elpanaszolta, hogy már gyerekkorában is fafejű volt, és hiába van meg benne a szándék minden disznóság elkövetésére, ha egyszer nem fog a feje, és nincs benne semmi találekonyosság, nem tud kisűtni semmit.

Heinrichnek nem volt inyére, hogy efféle kérdésekben tanácsokat adjon, de hát mégiscsak kellett valamit mondania Antonnak, a lakótársának. Rámosolygott, majd belepirult a zavarába, de semmi okosat nem tudott kitalálni. Aztán azt ajánlotta neki, hogy kenje be a kilincseket kátránnyal, de Anton ezt nem találta kielégítőnek, mert egyszer már megtette, csak nem kátránnyal, hanem annál is ocsmányabb anyaggal, és azóta a szomszédék nagyon elővigyázatosak, használat előtt mindig megtörlik a kilincset. Erre Heinrich megemlítette, hogy az is hasznos megoldásnak ígérkezne, ha a kulcslyukon át kormot fújnának a társbérletiek szobájába, de Anton ezt is kipróbálta már, csak poloskairtóval, és most minden kulcslyuk be van tömve. Elidőztek még jó néhány klaszszikus módszernél, hosszúra nyúlt a beszélgetésük, Antonnak természetes, Heinrichnek kínosan szomorú volt ez a téma. Anton végül az ablakbetörés mellett döntött, ám bár ez sokkal helyénvalóbb lett volna télvíz idején. A dolgot egy kissé bonyolította, hogy az ablakok a harmadik emeleten voltak. Anton meg is kérdezte, hogy Heinrichnek pontos-e a keze. De Heinrich igazán rosszul tudott célozni, s ezt könnyen ellenőrizni lehetett. Szerencsére Anton megértette, hogy Heinrich nem óhajt részt venni az akcióban, és egyébként is belátta, a dolog csak akkor szerez kellő élvezetet, ha maga viszi véghez. Így aztán Heinrich nyugodtan a szobájában maradhatott, és hozzálátott a vécékagyló bebugyolálásához.

Alighogy ezzel elkészült, ismét megszólalt a csengő. Heinrich éppen pici konyhájában tartózkodott, és megállapította, hogy sok tiszta edénye van még, amit az ételkészítésnél igénybe vehetne, csak az a baj, hogy nincs semmi jó, amit beléjük tehetne. Hiába, ilyen a nőtlen férfi sorsa. Némely tekintetben mégiscsak jó volna, ha az embernek lenne felesége, gondolta Heinrich, de nyomban vissza is hőkent ettől a gondolattól.

Ajtót nyitott, és Anton kétségbeesett társbérlijével találta magát szemközt. Az elmondta, hogy valami huligán épp az imént törte be kövel az ő és a Soobikék ablakát. Dühödten, „azt a barmot” gyanúsította — Antont, a földijét nevezte így. A Soobikék ablakát persze csak cselből törte be, hogy ne legyen olyan nyilvánvaló, ki volt a tettes, de valójában ez nagyon is átlátszó csel. Most azt jött megkérdezni Heinrichtől, milyen fogáshoz kellene folyamodnia, hogy hasson erre a baromra. Heinrich belső érzéke tiltakozott az ellen, hogy éppen ma kérjenek tőle efféle, a jellemével és gondolkodásával összeegyeztethetetlen tanácsot. És, bár rámosolygott Anton társbérlijére, az a reménnyel kecsegtető gonosz gondolat kezdett benne érlelődni: olyan badar tanácsot ad, hogy a továbbiakban majd békét hagynak neki. Ez már szinte lázadászámba ment, és természetesen nem volt szép tőle, de mi mást tehetett volna szegény Heinrich, amikor állandóan ilyesmivel gyötörték. Azt ajánlotta tehát az illetőnek, hogy szerezzen valamelyik kolhozból egy rakomány tavalyi krumplicsárát, és rakja vele teli az előszobát, ő maga pedig közlekedjék addig kötélhágcsón azon az ablakon át, amely most úgymint be van törve. Anton társbérlije komolyan vette a dolgot, de attól tartott, nehéz lesz krumplicsárát szerezni és fuvarról gondoskodni, még hát a kötélhágcsón való közlekedés is aggodalommal töltötte el; ő még csak elboldogulna vele, de az édesanyja öreg, rossz a lába, könnyen leeshet. Ő valami egyszerűbb megoldást szeretne.

Furcsa ember volt ez a szomszéd, azt tartotta többre, ami kevésbé bizonyult. Idejön tanácsért, de semmilyen megoldás nem jó neki, pedig napjainkban, amikor mindennek változik a módszere, egyszerű dolgokkal már nem lehet eredményesen munkálkodni. Végül a szomszéd beírta azzal az iskolásgyerek-színvonalú csínnyel, hogy késő este rajzszoégeket tesz majd a végé kövezetére, hogy amikor éjszaka Anton meztőláb a dolgát végezni megy, belelépjen. Természetesen a szomszédnak nem volt rajzszoega, így azt is Heinrichnek kellett kölcsönadnia. Hála istennek, végül mégiscsak megszabadult tőle.

Közben este lett, besötétedett, és Heinrich még mindig nem evett. A szomszéd kifizia jött át a számtanpéldáival, és Heinrich, miközben hozzálatott a krumplicsütéshez, fejben próbálta megoldani őket.

Am a krumplics még el sem készült, amikor betoppant Kurfelt, a hetes lakásból. Elmondta, hogy feltétlenül szüksége van Heinrich segítségére, mégpedig azonnal. Heinrich elzárta a gázt, a krumplics otthagya a serpenyőben, gyorsan megoldotta az utolsó számtanpéldát, és elment Kurfelttel. Egyikük talicskát tolt, és Kurfelt egész úton a kerék nyikorgása miatt sopánkodott. Heinrich azt javasolta, hogy tegyenek a kerékagyba varangyos békát, de nem sikerült fogniuk. Egy nagy, épülő házhoz értek — biztosan valami irodaház lesz belőle —, és a talicskát megrakták terméskövel. Már máskor is jártak itt kettesben, az esti sötétségben, mert Kurfelt garázst épített. Ma is jó néhányszor fordultak a nyikorgó talicskával. Az építkezésnél fölpackoltak, és a félig kész garáznál lerakodtak. Utána Kurfelt fogott egy dorongot, betörte vele az építkezés melletti fészert ajtaját, és feltett a kocsira néhány zsák cementet, hiszen a fészertben bőven volt belőle.

Mikor a mai anyaggyűjtéssel odáig jutottak, hogy Kurfelt folytathatta belőle a garázsépítést, elengedte Heinrichet, ő pedig ott maradt az összehordott kincset csodálni. Heinrich, amikor a szobája felé sántikált,

már igazán fáradt volt, és az iménti munka miatt lelkiismeret-furdalás is györtörte. A lépcsőházban valaki odalopózott hozzá. Anna volt, a tengerész felesége. A fülébe súgta, hogy őt, Heinrichet várta. Heinrichnek olykor-olykor rajta is kellett segítenie, szerencsére nem túl gyakran. Azért szerencsére, mert ez az ötös lakásbeli Anna kövér és ragadós, s nem gyerekjáték boldogulni vele. De Heinrich ebben a dologban sem tudott hangot adni a véleményének. Pedig ha ezek a nők egyszer rákapnak az emberre, az biztos, hogy a nyakába is varrják magukat, Heinrich mégsem ok nélkül maradt ilyen sokáig aggregény. Mert érdekes módon egyetlen kérés van, amire Heinrichnek mindig volt ereje nemet mondani. Valahányszor egy-egy nőismerőse hozzá akart menni feleségül, Heinrich minden esetben ellen tudott állni. Persze ez nem azt jelenti, mintha kereken megmondaná a véleményét, hanem úgy rendezti a dolgokat, hogy a nő maga álljon el szándékától. Heinrichnek is nehéz és ellenszenves ez a függetlenségéért folytatott harc, de hát valamiben neki is ki kell élnie magát.

Bementek Annával a szobába, a nő suttogó hangon duruzsolt, nyolcvan kiló volt és tele szerelemmel. Mindjárt átölelte Heinrichet, és erőszakosan megcsókolta. Heinrich belenyugodott — jöjjön, aminek jönnie kel —, de közben oldalazva a konyha felé lépdelt, a nyakán csüggő Annát maga után vonszolva. Miközben Anna ölelgette, és elviselhetetlenül szenvedélyes szavakat rebegett, Heinrich átnyúlt a válla fölött, és félig sült, kihűlt krumplidarabokat vett ki a serpenyőből. Időnként teli szájjal odasúgta: „Igen, drágám”, mert Anna aki nagyon várta ezeket a szavakat, különben abbahagyta volna a becézgetést.

Amikor Heinrich ily módon megette a serpenyőben levő krumpli felét, Anna egyre agresszívebbé vált, és kezdte kifelé vonszolni a konyhából. Heinrich nem is tanúsított különösebb ellenállást, hiszen végül is ő volt a férfi, még ha Anna nyolcvan kilót nyomott is.

Eltűntek a takaró alatt. Ki tudja, szegény mindenki megsegítésébe belefáradt Heinrichnek mikor volt alkalma végre aludni. Pedig reggel ismét korán kellett kelnie, mert várta a mindennapi munkája.

... És a napok egymásba folytak.

Fehérvári Győző fordítása

drámai szövegünk

pásztoróra

HATÁR GYŐZŐ

SZEREPLŐ SZEMÉLYEK

Aranykirálynő
Ádám — őriző pásztor
Békácska — a Lila Lány
Korsócska — a Zöld Lány
Hegyikristály — az Átlátszó

SZÍN: Sziklás, csaltos — szertelen izléssel berendezett Vad Vidék a Tetőn.

Az Orom közepe táján, félátlósan — oroslánkarmos talapzaton óriás, pompázatos ormolú óra: az Óra. Annak a tetején trónol Éva, az „Aranykirálynő” — Pásztorlánynak öltözve. De pásztorlánynak túlságosan gazdag a köntöse, túlságosan aranypántos a saruja. Miért is őrizne pásztorlány ilyen, aransíppal-aranydobbal, arany nádihegedűvel felcicomázott órán ekkora földgömböt, ilyen szextánst, ilyen armillárist; diadalmi jegyeket, körzöt-vonalzót, mappát, tücsköt-bogarat; ilyen, lógatott aranybillogos, aranycirkalmas Okmányt (Alapító Bullát, Adomány Levelet); miért őrizne pásztorlány ekkora, fejedelmi kandallóra illő órát — s különben is, Nemes Arcéle, diadémos fésűje, trónforma nyergecskéje kényes feneke alatt elárulja királynő mivoltát.

Vele szemben, a nézőnek félig háttal, görgőkön guruló áldomb; rajta műtárgyakkal telerakott, kandallós-könyves, lakályos álbokor. Ennek az álbokornak a tövében ül Ádám, a fiatal pásztor — hivatására nézve, de meg szerepére is, mit váltig bizonygatni fölösleges (ő mégis fölös szerrel teszi) — kopottas, lófrálós pásztoröltözetben: ül és csodálja óráját, óráján királynőjét, mint aki nem tud betelni nézésével.

IDŐ: Hajdanán-Majdanán. Azon a bizonyos baljós „Szép Napon”. Tudósilag szólva, az asztroláb-fizika „volt, egyszer-van, hol-nem-lesz” ideje, a pásztorjátékok egyetlen hatalmas Szökőévében — annak méretlen

tengerzése- és múlása. Ha ezt az Óra olykor mégis átszúrja ütésével, nos: azt sem azért, hogy ossza-darabolja; hanem inkább csak hogy sürűbb előjelét adja amaz ominózus Baljós Fordulatnak, egy Szorongásos Szép Napon.

Ádám

**NYUGHATATLAN FELUGRIK. AZ ÓRÁT FIGYELI
FESZÜLTEN. JÁR-KEL.**

Üt! Nem üt! Még nem üt! Még nem ütött az én órám,
az én monológom órája... Most! Mindjárt ütni fog!
Most, Most! Most üti! Elüti!... Üt! Üt!

AZ ÓRA ÜT. HANGJA HOSSZAN KICSENG

Ütött. Ütött ez is, az én órám, az én monológom órája.
Íme, halld hát, halljátok hát — Te, s ti mindenütt a
gyűjteményben

**AZ ÁLBOKOR TÖVÉBE TELEPSZIK, ÉS A LOMB-
KANDALLÓNNAK VETI HÁTÁT**

csak ülök előtted, Aranykirálynő, naphosszat, és nem
tudok betelni nézéssel

éjhosszat, és nem tudok betelni derengéssel
nappal hétágra tűzöl lángsugaraiddal, és éjjel holdasan
világolsz

az öregisten a megmondhatója, s az ő titkát meg nem
bolygatja senki — bajnak se olyan baj ez az én bajom.
hogy pástorkodásba keveredett magamfajta szeren-
csétlen flótás felhánytorgassa: azonkívül, hogy ember-
telen fényléssel ennyire meggyötörsz — nem panasz-
kodhatok, jól elvagyunk

**FELSERKEN, LŐDÖRÖG, RAKOSGATJA MŰTÁR-
GYAIT**

keserűségem az átlagpásztor átlagos keserűsége, ha
nem kalmárszemmel tölti el

jár ide a tetőre mindenféle népség, lókötők, tolvajok.
Sajtért-savóért, bagóért, szép szóért. Saroglyából hul-
lajtott, bokorból ugrasztott, szép szerével torikon raga-
dott életért adott: ki hogy, kit hogyan. Ilyenje-olyanja:
vegyes a batyujuk szemetje; nem is vásárt csapnak —
vesztegetik, s azt nézik, hogy odébbálljanak

VISSZAÜL

kapják a ráadást, ideszoktak. Magam meg: nem adom-
veszem, s ha egyszer megszereztem, minden időkre az
enyém: így szeretném

**NÉGYKÉZLÁB MÁSZKÁL KÖZÖTTÜK, FEL-FEL-
NYÜL, ÉS EZT IS, AZT IS — UZSORÁS KÉZZEL
FOGDOSSA-SIMOGATJA**

ajnározni. Fitymálni. Bámulni. Enyelegni. Ócsálni. In-
cselkedni. Fegyelmezni. Rakosgatni-rendezgetni. Kö-
rükben tanyázni. Kéjtelmesen, kényelmesen. Hallgatni
dorombolásukat. Dúskálni-dőzsölni bennük. Pofákat
vágva bambálkodni rajtuk

**CSIPOG, RÓFÖG, FINTOROG NEKIK, MEGFRICS-
KÁZZA ŐKET**

Bálványozom műkincseimet, nem adnám száz minta-

famíliaért s ezer gyermekért, még akkor se, ha mind
tőlem való... A fenesség csak az, hogy akárhogy nyü-
zögnek, nem török meg magányomat, s akárhogy for-
gatom-váltogatom, csúfondárosan méregetnek: és ez az
az öröm, amit óránként csepegtetnek örömömbé-
nekik öreg-mindegy a Gazda. Tulajok jönnek, tulajok
mennek.

Tulajok nemzedékeit nyűtték el — s tették a sírba,
hullajtották hamvvederbe maguk mellől. Még el se
gyászolták, és már gazdát cseréltek. Úgy csereberélnek,
mintha nem is a Gazda volnánk, hanem kódisok. Ga-
tyacsimbók. Utánukloholó, le-lemaradozó úti kompánia
ők mennek. Mi maradunk

ők maradnak. Mi megyünk

ez az én óráim is, ez a háromszáz éves

az óra *marad*. Egyszer megöregszem s már nem lesz
többé az *én* Aranykirálynőm. Igaz, a másé is csak úgy
lesz, ahogy az enyém volt: *sehogy*. S marad magának
ilyen örökarany, ilyen ifjonti-örökgyönyörű, ilyen örök
Aranykirálynő...

VISSZATELEPSZIK, LEGELTETI RAJTA A SZEMÉT
Én csodálatosom! Valahányszor az órád üt alattad —
Te mintha megrebbenél trónodon. Már-már azt hi-
szem, orrocskádön mozdul a fénylés, félmosolyod olvad
és elédesül

azt is — hogy azt is: idefordítod tekinteted

homlokod, homlokodon omlatag hajfürtjeid, fürtjeiden
az a bekoronázó, az a diadémós fésű, az aranyos: moz-
dul

elevenedik, megelevenedik, s hogy Te is! Te is...

AZ ÓRA KETTŐT ÜT

te is: *megelevenedsz!*

ugye! ugye! ugye már elevenedsz, már bozsog a véred
aranya, már bizsereg csípőd aranya, melled gömbara-
nya, egész ékes személyed színaranya s eleven arany
zsigereidben keringeni kezd nedveid aranya, az élet!
Aranykirálynő! Éledj! Éledj! Éledj nekem! Hallod-e?!
A keserves Krisz...!

ODARONT, ÉS ÖKLÉVEL VERI AZ ÓRA ARANY LÁ-
BAZATÁT

Aranykirálynő! Szerelemem!

ABBAHAGYJA

Hja!... Csillag nem esik, föld nem reng. „Éve csodák-
nak”...?!

CSÜGGEDTEN ELSOMFORDÁL. RENDEZGET, EN-
NEK-ANNAK „JOBBI HELYET TALÁL”, GÖRGŐIN
JOBBI SZÖGBE IGAZÍTJA DOMBJÁT, ODÉBBTOLJA
BOKRÁT; BILLENT EGYET AZ ÁLSZIKLÁKON,
FORDÍT A LOMBKANDALLÓN. LEHEVER

Hiába

Pedig ha meggondolom

Te nagy-jóságos szent-egy öregisten, Aranykirálynőt

pásztor úgy még imáiba nem foglalt, ahogy én, téged, szerelmi-képzeltő kéjelgéseimbe belefoglaltalak. Kis gyalázatosom. Juj! Hogy milyen forgódva-eleven, milyen visítva-csapkodva-eleven tudsz lenni olyankor! Hogy igazánda elevenen azt tán ki se járná a sütnivalód. Amilyen elvetemültet csinállok belőled, kézelgéseimben; hiszen itt, a múkincsekkel megrakott — elvadult csúcson, a csúcson, ahol a madár se jár, ha madárkereskedője fel nem hozza, mi pásztorok gyakorlata úzzuk a pásztorélet magányos praktikáit

SZAVA VAD RÖHÉCSELEÉSBE FULLAD, DE RÖG-VEST MEGRESTELLI

a magány elgázoltjai — ilyennek is kell lenni — mi, a végelcsüggedés óráján, a keserűség elcsurranó epéjével a száznak minden percében. Szégyellni sincs kinek nekiékelve színarany lábközöd a trónusod aranyzikk-lájának ott, ahol vagy. Igen, igen, hallod-e?! Nem bánom, ha hallod is, én Igézetesem; és ha a tuskó füleddel nem hallod, mert hogy belül olyan színarany-tömör a szerkezete, hát azt se bánom, ha egyenesen a vágásoddal hallod, a vágásoddal a beleélvezésig! igenis *nekiékelve* lábközöd

azt! azt! a farod aranypárnájának, hányszor-de-hány-szor nem! Megígérted! Igenis meg! Nem ígérted-e, fellelkezve az enyémre és kirángatózva, elélvezéskor?! Hogy! Megelevenedsz! Igazándiból! Arany-remegős-libabőrösen! Igazándiból! Hogy alászállsz! Rámkulcsolódsz! Rámzárulsz! Összekattansz velem, bilincsed a bilincsemen! Rúgkapálhatsz is, ha jólesik. Rúgj! Magasra, te, mint a cigánylány, ne törődj az árokszéli csillagokkal! Hörögj! Visíts! Ütemesen, te ütemesen! Most, most: fulladozzál. *Fulladozzál! Sikoltsd el! Sikoltsd ki! Sikoltsad világgá!* Elevenedj meg! Aranykirálynő!... TENYERÉBE TEMETI ARCÁT. CINIKUS HANGVÁLTÁS

Hogy nincsenek gátlásaim? Miért is volnának? Ki előtt hallgassam el? Ezelőtt a baromjóság rézarany ötvözet előtt, akit ha beolvasztanának a hatvan kilójával, akkor se lehetne süketebb...?! Ki előtt hallgassam el?!

mert néha olyan barom az ember, hogy rászédettebb a jószágnál, amelynek pásztori őrizője. Maga-bolondítója. Van egy jó márványa, tudja, hogy ebül szerzett jószág, s ki tudja, félig lopottas is tán, jól csapott olcsó vásár. Hát vigyáz rá. Mindig rajta a szeme. És belebolondul a márvány csöcse, a márvány segge

a hosszú, telt combja-sólyája. A márvány mindene. Egyem neki

belesik a hülyéje. Fülíg. Bele! A hülyéje! A hülyéje! Ahelyett, hogy végighasítaná tetőtől-talpig, nyaka-só-tartójától, a segge lyukáig, és akkor láthatná. Az ásványi metszékét. A szemcseszerkezetét. Az erezetes repedéseit, a csigákat benne, a zsúrlót, a zárványait

hogy *márvány!* Hogy élettelen dög márvány a dögje; meg ez is, az enyém: hogy élettelen dög arany a dögje, nincsenek testüregei, testnyílásai, testmelege, testisége... Hát ez előtt tartóztassam magam, ügyeljek a nyelvemre, ennek tegyem a szépet, ezt ne hordjam le a sárga földig, ne is rúgdossam meg, ha kedvem tartja?!

KIRÚG FELÉ, DE ELBŐGI MAGÁT. PITYERKÉLŐSEN

nem sül ki a szemed, hogy nem *élsz?* Hogy nem olvadsz *elevenné* nekem?! Aranykirálynő! Szeretlek. Egész szívemből Téged szeretlek és senki mást

IMÁDSÁGOS ELÉBETÉRDELÉSSSEL

fogadom, ha megelevenedsz, lekoszlik rólam ez a mafla üzekedhetnék, és ugyan szeretlek majd, azzal a bensőséges, vallásos szent szerelemmel, ki minden pásztor igaz relióója, a Szerelem Vallás — és pásztor még gyöngédebben nem tentéltetett-apolgotott nincs rajtad kívül másom. Csak Te vagy. Erre megesküszöm. Ezt bánom, ezt keserülöm-lakolom minden percemben — miért is, miért is szeretlek ilyen gyötrelmesen...

ZOKOG. ÜRES SZEMMEL KÖRÜLBÁMUL — VISSZAROGGYAN

Senki-de-senki. Csak Ő

amióta megvettem, a többire rá se tudok nézni jobban az övé vagyok, mint Ő az enyém

Ha legalább volna egy vagy kettő... errejáróban... mindegy, hogy milyen göncben, kacattári gyúnyában, gyaloghintón vagy gyalogosan, úrnője híján rabnője, mindegy, hogy hányadik századból, s az anyagát se bánom, hogy milyen

csak eleven legyen

bronz. Márvány. Vagy gipsz

eleven!

Hászen eltakarodnék másfele, nem helyhez kötött mesterség, azért pásztorokodás, s újat kezdenék, de... visszaparancsol

visszaránt, és bűvös körében azt teszi velem, amit akar azt akarja, hogy imádjam. És én imádom

BÉKAKURUTTYOLÁS

Nyomasztó jelenlét, szerelemnek mindenütt jelenvaló hatalma — és létele Általad, bennem! *Mániám!*

elmém elborulása Benned, bomlott borulatának arany fénylése! Maholnap esedékes, művészies öngyilkosságom magam-elemésztő elepedésem sárga sivatagján.

AZ ÓRA HÁRMAT ÚT. MÖGÜLE — BALRÓL — ELŐLÉP BÉKÁCSKA, A ZÖLD LÁNY. KEZÉBEN KISBÉKA

Sivatagodat benépesíteni — itt vagyok én.

Békácska!

Úgy nevezted.

Békácska
Ádám
Békácska

Ádám Golt! Egyszer-volt, hol-nem-volt!
 Békácska Volt. Egyszer-van, hol-nem-lesz.
 Ádám Nicsak! Nocsak. A Békácska.
 Békácska A békámról neveztél így —
 Ádám A Békusz —
 Békácska Békafogó Lány volt a becsületes nevem, azzal mintá-
 zott a szobrász; ezzel ni —
BÉKÁJA FICÁNKOL A KEZÉBEN
 — még a zöld korszakodból.
 Ádám Igen... Akkoriban bronzokat gyűjtöttem; szép patiná-
 sokat.
 Békácska Zöld Lánynak hívtál hűvös-udvariasan, még az első
 időkben. Akkor még magázódtunk.
 Ádám „Magázódtunk”...?!
 Békácska Aztán kivetted a kisbékámat a kezemből, és elkezdted
 becézni.
 Ádám „Becézni”...r!
 Békácska Becézni. Úgy, hogy — — — Békácska.
 Ádám A Békusz! A kis bronz! Meg is vagy még valahol, ha
 vagy.
 Békácska Egy szavadba kerül és megint — *vagyok*.
 Ádám Nono. Lassan a testtel, kis bronzocska. Én azt a szót
 nem mondtam ki.
 Békácska Ki sírt olyan keservesen? Hogy *legyek*?! Elkergetesz?
 Nincs egy jó szavad?!
 Ádám **MORCOS-HARAGOS**
 Egyedül akarok maradni. A gondolataimba akarok mé-
 lyedni!
 Békácska Azért — hát azért nem!
 Ádám Mit „azért”?!
 Békácska Azért nem túrsz gondolatolvasót magad körül.
 Ádám Ha tudni akarod: azért.
 Békácska Gondolataid lesőjét...
 Ádám Vidd innen azt a brekegő masinát. Vidd innen a béká-
 dat!
 Békácska A kisbékámat, amit épp kifogtam?
 Ádám A brekegése zavar.
 Békácska Hiszen nem is szól!
 Ádám De elbrekegheti magát. Eredjetek.
 Békácska Olyan jámbor.
 Ádám **IDEGESEN**
 Nagyon rég volt. Nem emlékszem. Az se biztos, hogy
 én voltam, akire te úgy emlékszel, mintha azt mondta
 volna —
 Békácska „Zöld Lány! Gyönyörű Kis Bronzom! Kis Plasztí-
 kám...!”
 Ádám **GÉPIESEN, KIFEJEZÉSTELENŰL ISMÉTLI**
 Zöld Lány... Gyönyörű kis bronzom... Kisplasztí-
 kám —
 Békácska „Elevenedj meg! Ölelj meg, hamar! Nem élhetek nél-
 küled!”

Ádám No de már azt, hogy „nem élhetek nélküled” — hogy én! . . . Ezt semmiképp sem . . .
Békácska Még meg sem elevedtem jóformán és már öleltelek. „Hamar, hamar, hamar!”
Ádám Elhamarkodtam a dolgot.
Békácska Szép dolog, egy szegény bronzleányt elcsábítani, mondhatom.
Ádám Nem tartozik ide.
Békácska Egy szegény bronzleányt, akinek annál a bronz szűzhártyájánál nincs egyebe —
Ádám Meg a békájánál.
Békácska Meg a békájánál! Hát aztán? Mi kifogásod a békám ellen?!
Ádám Hogy kuruttyol.
Békácska És te?! Te — horkolsz.
Ádám Békusz!
Békácska Egy szegény bronzleányt! Megrontani, tizennégy éven . . .
Ádám Tizennégy? Nem kettőszáztizennégy?! Tudtommal antik vagy, hiteles régiség!
Békácska HÜPPÖGVE
De. Kettőszáztizennégy.
Ádám Ne mondj ilyeneket.
Békácska Akkor is!
Ádám Még a szívverésem is elállt.
Békácska Ilyen csibész! Az is bolond, aki neked megelevenedik!
RAKOSGATNI KEZD
Ádám Ne bolondulj, Békusz —
Békácska Ilyen betyár!
Ádám **KÖRÜLMUTAT**
Ne dilizz, látod, mennyi tenger dolgom van ebben a kereskedésben . . .
Békácska **AJKBIGGYESZTVE**
Ebben a jó-helyen-kereskedésben . . .
Ádám Azt se tudom, hol áll a fejem —
Békácska Majd én megmondom, hol áll a fejed, a tenger dolgod közepette. Azon, aki elcsavarta — ott-la! azon-e! — az aranykirálynődön jártatod az eszed.
Ádám Pofleves lesz.
Békácska A félév alatt, amíg megosztottam veled a pásztorkodás gondját, kitanultam a mesterséget. Képelem, most is. Amennyi súlyos lebzselni-, lófrálni-, ténferegnivalód van, hát leszállhat a valamid!
Ádám Ne rikácsolj, Békusz, te csak ne rikácsolj.
Békácska Nem tudom, mi büdösebb, a kalyibád vagy a szád — ha másnapos vagy.
Ádám Ennek legyen vége! Elhallgass, Békusz, nem szeretem, ha pocsek szájú vagy, nő létedre — amilyen finom lelkűnek hittelek, a porontyodról ítélve.
Békácska Pocsek szájú: én?!
Ádám A Zöld Korszakom volt . . . Eltemettem
Békácska Ádám!

Ádám Nem szeretem, ha pocsék szájú a múlt; és általában: nem szeretem, ha megelevenedsz.
Békácska Nem szereted, ha...?!
Ádám Jártok a nyakamra. Jöttök, vartyogtok nekem.
Békácska Jobb így, az epekedés sárga sivatagában pásztorkodnod, fanyar-magadban, magad is fél ember, fél jószág? Nem volna jobb...?!
Ádám Nem, nem volna.
Békácska Már kezdel a birkáidhoz hasonlítani...
Ádám Nem volna jobb, ha mondom!
Békácska Amíg élek, tizennégy éves leszek, azt a kettőszázat le- számítva. Miattad van ez az én szegény életem eleven gondja, amit a nyakamba vettem, nélküled ma is ott játszadoznék a medencém peremén, a bronzbékám- mal —
Ádám Vissza a gyűjteménybe.
Békácska Könyörülj.
Ádám El veled!
Békácska Úgy játszadoznék!...
Ádám A BOKOR ALÓL KIKAP EGY BORJÚBŐRBE KÖ- TÖTT FÓLIÁNST, ÉS HOZZÁVÁGJA
A gyűjteménybe, ha mondom!
ZÖLD LÁNY AZ ÓRA MELLETT JOBBRA EL BAL- RÓL FELDERENG A LILA LÁNY. PIPES-KECSES- KEDŐ ÖNTŐ MOZDULATTAL KORSÓT TART A VÁLLÁN — A KORSÓ SZÁJA LEFELE FORDUL
FEL, A KIRÁLYNŐNEK
Ádám Látod?! Én Aranykirálynőm! Látod, miféle népség kí- nálkozik-kelletőzik: szerelmi pótléknak, helyetted? Az- zal a mindenféle zsirogón összekeresett bohapiac éle- tével, a pocsék szájú condrája, a bronz is gyanús, és nem is igazán kisplasztika, csak amolyan diribdarab. Levélnehezék. Lepkefing!... Fúj. Akkor már sokkal inkább. Ezerszer inkább az önmardosás. A magam-bab- rálása. A földre öntött mag megszégyenülése.
AZ ÓRA NÉGYET ÚT
A veled való szerelem lehetetlenségének kárhozata be- tegsége — a belebetegedés beteges fantáziái. Inkább. Akkor már.
KIKÖP
A fenébe is!... Miért nem elevenedsz meg?!
Ádám FORRÁSCSOBOGÁS FELERŐSÖDŐ HANGJA
Ha!... Megelevenedik. Moccan. Valami moccan.
Korsócska Szomjadat megüdíteni — itt vagyok én.
Ádám Kiskorsó! Volt, egyszer-volt, hol-nem-volt...
Korsócska Volt. Egyszer-van, hol-nem-lesz.
Ádám Te vagy — vagy a szellemed?
Korsócska Melyiket szeretnéd.
Ádám Korsócska!
Korsócska Úgy hívtál.
Ádám Mintha a földből teremtél volna elő!...
Korsócska A földből én.

- Ádám* Korszós! Nicsak! Nocsak.
Korszócska A korszómról nevezted így. Forrás volt a becsületes ne-
vem, forrásnak mintáztál a szobrász; ezzel ni —
**MAGASRA TARTJA. A KORSÓ LILA FÉNYBEN FEL-
TÜNDÖKLIK**
— még a lila korszakodból.
- Ádám* Terrakottákkal kereskedtem. Az ilyen fénymázás, telt
keblű, lant alakú lányok kelendők voltak a bőrkeres-
kedők között a tanyákon. Csak azt nem sóztam el, ame-
lyiktől nem tudtam megválni.
- Korszócska* Nem is!... Lila Lánynak jegyeztél be a katalóguson,
és oly szertartásosan bántál velem, mint valami gögös
dámával.
- Ádám* A gögös volt a divat a századelőn, s akkoriban dámákat
szüreteltünk. Búskomoly szenvedések! Nostalgia!k!
Korszócska Nem tudom, mennyi volt a divat belőle, a tiédből, de
annyi szent, majd kinéztél rajtam azt a búskomoly szem-
medet. Amíg egyszer, egy szép napon —
- Ádám* Ha szépek nevezhető a nap, amikor hogy öngyilkos
akar lenni — a jó barátok mindenféle rágalmakat ter-
jesztenek az emberről.
- Korszócska* Azon a bizonyos szép napon —
Ádám Van kimutatásod róla? Elismervényed? Nem emlék-
szem.
- Korszócska* Amikor kivetted a korszómat a kezemből — megcsókolt-
tad a helyét, ahol a vállamon nyugodott — és nagy vi-
gyázatosan magyarázni kezdtél...
- Ádám* Kétlem. Csodálom!
Korszócska Hogy ez az én korszóm az élet forrása; hogy a neveté-
sem annak a csobogása...
- Ádám* A szimbólumok divatja volt, metaforákban beszéltünk.
Talányos-képletes beszédben, lányosképzőben. Csak be-
legabalyodni. Hínáros az egész, hínáros! A Lila Kor-
szakom volt, hova is tettem azt a kis eszemet.
- Korszócska* Meg hogy — — — Vég nélküli magyarázatokba fog-
tál arról, hogy...
- Ádám* Mit még?!
Korszócska Máskor meg: hogy ez az én kiskorszóm az Olajkáros
Korszója, a Teremtő Eredet. Meg hogy azért nyalja-
falja-magasztalja Salamon az Énekek Énekében az Ő
Szerelmesének olajos korszóját, melynek pereme perse-
lyes-izsamos, szilkéje ajakos-sikamos meg mindenféle,
mivel —
- Ádám* Nem emlékszem —
Korszócska **KORSÓJÁT A LÁBA KÖZÉ VESZI, VAGINA-FOR-
MÁN ÉS NAGYOKAT LÖK VELE**
Az eredet titka benne, az újjászületésé! Hogy rántsa-
lak vissza a szakadék széléről, elevenedjek meg —
- Ádám* **ELTAKARJA SZEMÉT**
Nem emlékszem semmire —
- Korszócska* Elevenedjek meg a karjaidban, és fogadjam méhembe
a gyermekedet. Mert igen rádjött a megújulhatnék.

Ádám Sem mire! Nem én!
 Korsócska Nem emlékszel sem mire?!
 LÁBA KÖZÜL KIKAPJA KORSÓJÁT ÉS FELÉ-
 NYÚJTJA
 Ne. Szagold meg.
 Ádám Ez semmiképp sem lehet igaz, annál sokkal jobban fél-
 tettem a fénymázat rajtad. A terrakotta lány, ha teher-
 be esik — fénymáza megráncosodik, bőre lepattog, el-
 pikkelyesedik. Sömrös lesz. Amitől istenments.
 Korsócska Hát ezért rántottalak vissza a szakadék széléről?!
 Ádám Jóvátehetetlen tévedéseim egyike volt, nem az első,
 nem az utolsó.
 Korsócska Mert neked soha nem volt egyéb az asszony. Csak a
 fénymáz. A bőr. Ne legyen ráncos, ne legyen sömrös,
 istenments. Tartsa az árát. Lerázni. Kupeckodni vele!
 Ádám Kikérem magamnak: műtárgyakkal kereskedem.
 Korsócska Az epidermiszéig hatoltál, az epidermiszéig, amit nyal-
 tál-faltál ott, ahol érted, alighogy megelevenedett. De
 hogyan *emberszámba* vedd?! Azt — soha!
 Ádám Velem ne feleselj.
 Korsócska Ópásztorsága! Mert neki mind csak csupa egy-kutya —
 Ádám Velem itt ne ordibálj!
 Korsócska Némber. Vászonsceléd. Eszkimófeleség. Asszonyi állat!
 AHOGY KIADTA A MÉRGÉT, SÍRDOGÁLNI KEZD
 Ádám Van egy lyukas panaszládám, az ilyeneket oda bedob-
 hatod írásban. Az úgy továbbítja a szemétdörmömbé,
 hogy a szemem elé sem kerül. Fene essen beléd. Mit
 akarsz? Miért jöttél? Szemrehányást tenni?!
 Korsócska Mert nem tudok *nem élni*, ha már egyszer megeleve-
 nedtem; és mert... amilyen ostoba *liba* vagyok... amily-
 en *liba* vagyok, ne nézz rám... én téged még mindig
 — — — Ádám!
 Ádám Liba.
 Korsócska Szegény barátom a szakadék szélén.
 Ádám Mért jöttél, minek, minek?!
 Korsócska Hogy visszarántsalak a *másik* szakadéktól, te kergebir-
 kája; eleget éltem veled, kiismertelek: amilyen mámo-
 rosan beleszédülni készülsz.
 Ádám „Beleszédülni”?!
 Korsócska Beleszédülni. Hogy elkövesd a jóvátehetlent, megint
 és megint.
 Ádám Huncut a nevem, ha értem.
 Korsócska MAGÁNKÍVÜL
 A fénymáz már nem is jó?! A bőre aranya kell neked:
 a bőre, mert *arany*?!
 Ádám Takarodj.
 Korsócska KÖNYÖRGŐRE FOGJA
 Itt akarok maradni veled. Megitatlak az Élet Vize For-
 rásából. Szeretlek.
 Ádám Ökörség. „Az Élet Vize”. Vissza a gyűjteménybe.
 Korsócska Övni, melengetni. Esténként csillagot számlálni. Veled!

Ádám „Csillagot számlálni”... Irodalmias kis-tyúkok beszéde.
 Tűnjön el kegyed, de mindjárt.
 Korsócska Ádám!
 Ádám Uoááh... Még elhányom magam.
 Korsócska Gyermekeket akarok tőled!
 Ádám A gyűjteménybe!
 Korsócska Lányanya akarok lenni. Gyermekeket fogadok tőled a méhembe!
 Ádám A „méhébe”. No lám. A Naccsága. Mért nem mondja meg magyarán, hogy akar egy jót tekerni. Kefélni!
 Korsócska Pitykézni?
 Ádám Kamatyolni!
 Korsócska Etyepetyélni?
 Ádám Subázni! Ingyombingyom! Hahaha! Uhaha! Bruhahaha!
 Korsócska A BOKOR ALÓL FELKAP EGY FÓLIÁNST MAGÁRA
 Vigyázz! Ez törékeny!... Terrakotta vagyok.
 Ádám A lomtárba!
 A FÓLIÁNST ELEJTI. LILA LÁNY AZ ÓRA MEL-
 LETT JOBBRA EL. A FORRÁSCSOBOGÁS ELVÉSZ.
 MÍG ÁDÁM BESZÉL, BALRÓL CSAKHAMAR FEL-
 TETSZIK HEGYIKRISTÁLY. MAGASRA EMELI A
 KRISTÁLYGÖMBÖT ÉS — VILLÓDZVA EZÜSTÖLŐ
 FÁTYLA MÖGÖTT — MAGA IS ÁTTETSZŐ KRIS-
 TÁLYÜVEG
 Ádám FEL, A KIRÁLYNŐNEK
 Látod?! Én Aranykirálynőm! Látod-e?! Miféle urasá-
 goktól levetett lotyók pályáznak arra, ami csakis és
 csupán a tiéd! Mondjam-e, hogy repedt; de ne hidd,
 hogy csak amolyan repedszarkú; nenem! Végig! Repedt
 volt, úgy vettem, két darabban, végighasadva — on-
 nan tudom, hogy én ragasztottam össze. Előtte nem
 titka, olyan, amit a sírba vinne és én me tudnám. Hogy
 csempe! És ez a csempe terrakotta meri hozzád mérni
 magát, ez a túlégetett-odakozmált agyagpiskóta, feltol-
 ni, a lila fénymázával, ez a... ez a Csobolyós! Már meg
 elvenne tőled, már meg bitorolná: bitorolná azt, amit
 más iránt nem is érezhetek, csakis és csupán irántad.
 Féltékenyek. A lomtár! — — — Hát nem érted: nem
 érted?! Nem tudom megállni, hogy ne érezzem, amit
 érzek; mennél tovább bámullak, annál inkább bele-
 olvadsz a tündökléssel, mennél holtabb-hidegebb
 vagy, annál inkább magadhoz láncolsz —
 AZ ÓRA ÖTÖT ÜT
 — amióta rádemeltem, nem tudom levenni rólad: sze-
 men tiportál. A szememen tiporsz! Letenni rólad, le-
 mondani? Nem tudom. Nem tudom akarni. Nem aka-
 rom tudni! Értsd meg. Meg kell elevenedned. Onnan
 le kell rohannod. Meggyógyítanod-megölelned, ha még
 életben akarsz találni: életben találni pázstorodat, aki
 mind a sírig őrződül szegődött...!
 ÜVEGHARANGOSKÁK CSENGÉSE
 Megindult rajta... Meglágylt. Jól beszéltem. Fordul.

Idefordul. Elevenedik már! Letekint! Moccan! Biccen!
A diadémós fésűje! A sarupántja! Megrebbent... él!
él!... Aranykirálynóm!

Hegykristály Elpiszkált sebedre gyógyíthatatlan magyarázatot cse-
pegetni — itt vagyok én.

Ádám Volt! Egyszer volt, hol nem volt!

Hegykristály Volt. Egyszer van, hol nem lesz.

Ádám Hegykristály!

Hegykristály Csak megismertél!

Ádám Az Átlátszó Lány!

Hegykristály Csúfnevemen — goromba nyíltságomról.

Ádám Minden áttetsző, absztrakt és színek nélküli. Ultima ma-
niera.

Hegykristály Hogy hátha kíváncsi vagy titkomra, amit sohasem
árultam el, de most meggondoltam magam.

Ádám Meggondoltad?

Hegykristály Mások sokért nem adnák.

Ádám Ismerem kópéságaidat. Nincs az a cigány, aki ne mon-
daná: belelát a sors könyvébe.

Hegykristály Bele. A sötétben. Én — *belevilágítok*.

Ádám Kristályka!

Hegykristály Úgy becéztél. Hűvös-hivatalosan eleinte Jövendőmon-
dónak jegyeztél be vagy tán Kristálynézőnek, nem is
tudom —

Ádám A jóstehetség a Vízöntő jegyében. Nem érdem.
Jövendőmondó Kristálynézőnek: erről —
**MAGASRA TARTJA A KRISTÁLYGÖMBÖT. ÉGŐJE
FELGYULLAD, S ZÖLDJÉT VÖRÖSSEL VÁLTOGAT-
JA. VILLOGÓJA ARCÁBA VILÁGÍT**
— de mikor ezüstölő fátylamnak mögéje pillantottál s
láttad, hogy magam is az vagyok, hegyikristály: bizal-
maskodni kezdted.

Ádám Nem ismerek magamra.

Hegykristály Azt mondtad: aki belül is meztelen, kétszer meztelen.
Szeretted ilyen áttetszőnek-átlátszónak.

Ádám Az Átlátszó Lány... Vagy emlékezetem vakfoltjára
esel, vagy soha nem is voltál benne. Adj valami tám-
pontot.

Hegykristály Az Átlátszó Lány. Belülről nézni a szeretkezést. Ha a
szemed nem csukódik le *akkor*, magától, azt is láthat-
tad volna: odamutattam. Feltaláltad azt a perverziót,
hogy —

Ádám Ne is mondd. Ez nem olyan, ami rámvall.

Hegykristály Sokszor van úgy, hogy... kihagy az emlékezeted?

Ádám Soha.

Hegykristály Az alexandriai könyvtár, égés után.

Ádám Soha!

Hegykristály Ezüstölök még?

Ádám Édes istenkém, ki nem üstöl-füstöl-ezüstöl mainapság,
ha tudja és megengedheti?! Persze-hogy-persze, tiszta
sor.

Hegykristály Kristálykádra? A te tisztádon-tisztádra: néhanapján?

- Ádám* Soha.
- Hegykristály* Emlékszel-e?
- Ádám* Soha!
- Hegykristály* Akkor minek is mondjam, hogy mi vár rád...
- Ádám* A kristályosodás korszaka volt, a betetőzése.
- Hegykristály* A tisztázásé. A rendszerezésé.
- Ádám* A rendszeralkotás divatja volt. Bölceletben és politikában.
- Hegykristály* KRISTÁLYGÖMBJÉT MUTATJA
Belemeredtünk a gömbbe; merthogy millióm élvel-lapjával, kárbunkulus hexakiszoktaedron csiszolatával olyigen formázza és ha akarom, olyigen nagy a hasonlatosság. A Bölcsék Köve!
- Ádám* TÁNCOL
- Hegykristály* Akarom-formán minden azt formázza, ami akarózik. Bölcsesség Széke! Csudaság Hombárja!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* Ez a voluntarizmus.
A megdönthetetlen; a megmásíthatatlan. Világnézetnek csudabogár, de jobb híján.
- Hegykristály* Állandósági Tényező a Mindenségben! Fény! Fény!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* A pozitivisták szuppozitivizmusa — a gnosztikusok paragnóziája — a neoszkolasztikusok szkoliózisa: gerincferdülés. Ülögümőkór. Golyva, Gangréna. Monofiziták-monotonisták-neotomisták-neofizimiskák. Szép kis társaság.
- Hegykristály* Minden értékek aláértékelése! Szériagyártásban, szegénység!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* Martinászok, olvasztárok. Minden hatalmat az úgazdag agitátoroknak.
- Hegykristály* A tudományosan rendszerezett irigységtudomány. Vulkánon üldögélő milliárdosok!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* Tribunok — népakaratilag szólva. A jó csipőficam mindig operálhatatlan a történelemben.
- Hegykristály* A szükségyszerűség földindulása! Omlás! Omlás!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* A hegy a garancia.
- Hegykristály* A fogalom teljessége, amelynek fogalmába a teljesség fogalmilag beletartozik! In Excelsis!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* A karját nyújtja, de csak a kisujja kell.
- Hegykristály* Csészealjáról, repülőközelben, egy körülhajózhatatlan dimenzión!
- Ádám* TÁNCOL
- Ádám* A monadizáló Mona Liza, metaszolipszizmus, matagrabolizmus, pánpszichologizmus — a dromodarianizmus protomosolya.
- Hegykristály* MEGÁLL A TÁNCBAN. NAGYOT SZUSSZAN
Eljátszadottunk.

Ádám Hány összeomlasztott kártyavárat mondjak? „Nem jó! Nem jó!”
 Hegyikristály Nem mondhatod, hogy nem ütöttük el jól az időt.
 Ádám Hát azt elütöttük. Jól, mondhatom.
 Hegyikristály Kékharisnyás lábam csókolgatója! Ha nem tudnám, hogy az eszemet raboltad ki — szívbrólónak neveznék.
 Ádám A kék korszakom volt. A kék lovak tornya. A halottak szigetének hegedője. Nem szenvedhettem.
 Hegyikristály Haha! . . . Teljes finalitással! A végső szó! A végső szó!
 Ádám Soha nem mondtam ki.
 Hegyikristály A varázsszó!
 Ádám A számat el nem hagyta.
 Hegyikristály Nem volt a Bölcsék Köve. Más volt. Sorskristály —
 Ádám Kristályok sorsa —
 Hegyikristály A jövődő mondója és mutogatója. Fürkészni hosszan, mint régen? Beletekinteni a kristálygömbbe? Akarod?!
 Ádám Én?! Soha.
 Hegyikristály A katasztrófa-lavináidat?
 Ádám Képzelt katasztrófák.
 Hegyikristály A boldogság gátfutását? Azét, amelyiken a nyakadat töröd?!
 Ádám Az öncsalás agyvelőnk életműködése.
 Hegyikristály Ahányszor veszedbe rohansz?! A kristálygömb az idejét nem mutatja, csak azt, hogy közel van.
 Ádám Megbabonáztátok a szerencsémeket. Te is! Te is!
 Hegyikristály Én?!
 Ádám Pedig tele vagyok szerencsével. A tenyerem. A genitúrám. Utoljára próbáltátok. Te is.
 Hegyikristály Eddig távol állt tőlem a rontás. De *eztán* . . .
 Ádám Időfecsérlő üvegnő. Átlátszó vagy, és ingerelsz.
 Hegyikristály Ezüstfátyulasan ha kihúzom magam, még mindig vagyok olyan, mint akárki. S te — te becserélnéd egy lopott aranypalástért . . . Még ha platina volna!
 Ádám Mindjárt cserepekben szednek össze, seprű végén, személtlapátra.
 Hegyikristály Ugyan hevesen burjánzanak a virágdudváid a kalyibád körül, ugyan hevesen!
 Ádám Hordd el magad.
 Hegyikristály A földre öntöd a magodat. Előtte. *Attól!*
 Ádám Mégis itt csörömpölsz?!
 Hegyikristály Lekushadsz előtte, úgy öntöd a földre a magodat. Előtte! *Attól!*
 Ádám Még mindig . . .?!
 Hegyikristály Attól burjánzanak a dudváid a kalyibád körül, azzal öntözöd!
 Ádám Hordd el az irigy üvegképedet!
 Hegyikristály Láttalak! Láttam!
 Ádám Hordd el a maradhatnékod!
 Hegyikristály A gyalázatod kizöldül körülötted, és te még öntözöd.
 Ádám Elhord a *ikurvál*kodhatnékod, te fehérmájúság!

- Hegykristály* Orgazdának álltál, lopott holmikkal kereskedel. Én becsületes lány vagyok és tiszta!
- Ádám* Minta érték nélkül. Én raktalak össze. Egy láda üveggolyó közül, a kristálygömbödet: magam válogattam; onnan való.
- Hegykristály* Ádám! Ádám!
- Ádám* Az ilyen matematikuslány-féle. Még az ágyon is számolnivalója támad.
- Hegykristály* Ádám!
- Ádám* Mi a bánatot akar az ilyen, ez a Tavalyi Hó Kísasszony, mi a bánatot akar?!
- Hegykristály* Süket fajd. Hozzád beszélek! Ej — a dürgés üdeje. Rám se néz. Jobb sorsára hagyni, ha egyszer mindenáron a vesztébe rohan.
- HEGYIKRISTÁLY GÖGÖSEN JOBBRA EL. AZ ÜVEGHARANGOSKÁK CSENGÉSE ELHALLGAT ÁDÁM TEHETETLEN DÜHVEL, SZÜKÖLVE NÉZI ELVONULÁSÁT, ÉS CSAK AMIKOR ELTÜNT MÁR — AKKOR TÖR KI BÉNULATÁBÓL. A BOKOR ALÓL EGYMÁS UTÁN KAPDOSSA KI A FÓLIÁNSOKAT ÉS VAGDOSSA UTÁNA
- Ádám* Adok én neked. Adok én nektek. Süket fajdot. Orgazdát. Hányan jöttök még, hányan háborgattok?! Elin tézlek én, ne félj. Ahányan vagytok. Eltemetett korszakok. És most ezek a korszakok akarnak engem eltemetni?! Lakatot a lomtárra!... Előkeresem a jó lakatomat a lomtárból, és ráteszem a lomtárra. Többé nem kószáltok el nekem... Elgazdátlanodott holmival: lehet. De hogy lopott holmival! Hogy orgazdálkodást folytattam: én!... Ez is. Magam ragasztottam acetáttal az üveggolyóját a markába. Annak a hitvány üveggömbnek az eszében soha senki sorsa, jövődjé — vesztéberohanása meg nem fordult, nemhogy az enyém. Gyalázatosok. Milimárik. Cafkák. Sárkányok, gyalogsátánok, valahány falurondája csak van. Kihozni az embert a sodrából. Nézzenek oda!
- AZ ÓRA HATOT ÚT. ARANYKIRÁLYNŐ FOKRÓL FOKRA MEGELEVENEDIK. MINDEN EGYES ÜTÉSRE ÜTEMESEN MOCCAN, REZZEN; FELENGED ME REVSÉGÉBŐL, ÉS ELTÉLIK ÉLETTEL. VÉGÜL — ANÉLKÜL, HOGY LETEKINTENE A DOHOGÓ ÁDÁMRA — ELMOSOLYODIK
- Ádám* De ha egyszer megdühödöm és berontok hozzátok azzal az én súlyos. Veretes. Vagyont érő. Eredeti toszkán. XIV. századi mives kalapácsommal, hát. Tudomistenem. Úgy még lomtár szétverve. Olyan haddelhadd még nem volt. Meg nem állok, amíg apró diribre-darabra törve, ott nem hever az egész csürhéje, összeragaszthatatlanul. Hát úgy hozzatok ki a sodromból.
- Aranykirálynő* Pásztorom! Pásztorom! Őriző pásztorom!
- Ádám* BALRÓL, AZ ÓRA TÖVÉBEN, AHONNAN ÖKLÉVEL FENYEGETVE FEGYELMEZTE GYÚJTEMÉNYÉT.

MINT A VILLANYÁRAM ÜTÉSE — ÚGY ÉRI A SZÓLONGATÁS. HÁTRÁLVA VISSZATÁNTOROG A SZÍNPAD ELŐTERÉBE; FELTEKINT

- Aranykirálynő Nem vagyok olyan bizonyos benne.
Ádám Meghallgattál!
Aranykirálynő De ha az az érzés, amit ilyenkor érezni szoktak, az az Érzés — akkor: meglehet.
Ádám Élsz!
Élek.
Ádám Szédülök. Abba kell belefogódnom, ami imbolyog velem! Szent Habakuk. Ilyen aransárga korszakom még nem volt.
Aranykirálynő De vajon élek-e?!
Ádám Hogy élsz-e?! Most vagy életed virágjában!
MEGTÁNTORODIK
Teremburátokat. Lábak, lábak. Összegabalyodnak, mint a részegek. Életemben először van úgy, hogy nem *udvarolok*, hanem... *lángolok*. Lángot fogott a szerelmem. Megjártam.
Aranykirálynő Igaz, abból bontakozom; de ha az a gémberedett zsidóbadtság az, aminek mondod, akkor nincs semmi a mindenségben, ami mindenestül —
Ádám Szólj hozzám!
Aranykirálynő Ami mindenestül *élettelen*...
Ádám Nézz rám!
Aranykirálynő TEKINTETE A VÉGTELENSÉGEN
Ki szól?!
Ádám Én! Én! A pásztor!
Aranykirálynő S ugyan miért néznék rád? S kire? Be sem mutatkoz-tál.
Ádám Ádámod volnék...
Aranykirálynő Ádám. Ismerős.
Ádám Megismertél, ugye?!
Aranykirálynő Bárdolatlanságodról. Te sem sokat foroghattál körül-kben, barátom, ha rangunkat-címünket megadni felejtet, s bennünket megfelsegezni mulasztol.
Ádám MÉLY BÓKKAL, FÉL TÉRDEN
Te Uralkodói Szent Felséged! Fejedelmi Hölgyl! Aranykirálynő!
Aranykirálynő LEPILLANT RÁ
Felkelhetsz.
Ádám NEM MOZDUL GESZTIKULÁL, KÜSZKÖDIK, DADOG
Aranykirálynő Nos?!... Ebből nem sokat értünk, gyermek. Ha szuplikáció, könyörlevél avagy esdeklő felfolyamodvány és nyelved nehezen forog, írásban is felterjesztheted, barátom.
Ádám Iii... írásban — — —?!
Aranykirálynő Feltéve, hogy nem vagy szellemileg írástudatlan elmaradott.

- Ádám* **FELÁLL**
Aranykirálynőm!... Ha... Hatán leszállnál!...
- Aranykirálynő* Leszállni? Innen — hozzád?! Vakmerő!
- Ádám* Ha leereszknédnél!...
- Aranykirálynő* Leereszknédni, „hozzád”, képletes értelemben, mondod?
- Ádám* Létrán.
- Aranykirálynő* „Létrán”?!
Ádám Már mióta! Ott őrzöm a hátadnál. Támasztottam.
- Aranykirálynő* Mit nem merészelsz...!
- Ádám* Támasztottam régen. Megyek, fogom a létrát —
- Aranykirálynő* Tapodtat se!... Szerencséd, hogy csecsemőt sem nem tekintünk államjogilag felelősségre vonhatónak, sem nem veszünk emberszámba, és kisebb gondunk is nagyobb, mintsem hogy. Gögicseléseddel még az ellenkező hatást sem éred el. Érted? Még az ellenkező hatást sem. Szűnj meg. Zavarsz.
- AZ ARANY VILÁGTÉRKÉP TANULMÁNYOZÁSÁBA MÉLYED**
- Ádám* Ez — gögicselés? Én — csecsemő?
- Aranykirálynő* Hacsak úgy nem értelmezed a leereszknédést, amint nekünk kedves és hozzánk illő. Az Abszolút Jóindulat monarchikus elve érvényesül világunkban; vaskézrel kormányozunk, de a vaskéz is kimarjul néha és alálóg, lankadólagosan — nem mintha csókra nyújtanánk...
NYÚJTJA
... létrán pipiskedő alattvalóknak —
ÁDÁM AZ ÓRA KIÁLLÓ ORNAMENSEIN FELHÁG, ÉS MOHÓN UTÁNAKAP; DE A CSÓK ELŐL ARANYKIRÁLYNŐ A KEZÉT ELKAPJA, ÉS EGY VONALZÓVAL A VAKMERŐ FEJÉRE KOPPINT
- Aranykirálynő* Kis lator. Hogyisne!... Hanem inkább arra gondolva, hogy nekünk uralkodóknak más játékkunk-jómulatságunk nincs is, mint ez. Könyörülni. Leszállni-leereszknédni. Ó, te: te csöppség...!
- Ádám* Csecsemő az imént — mármeg csöppség. Igazán!...
- Aranykirálynő* Nono. Kis durcás. Űkanyád lehetnék, csibém. Azzal a háromszáz-egynéhány évemmel, a huszonnyolcat leszámítva, amennyi vagyok — amióta hányódom s el-elheverdegélek palotáimban, tróntermek, hálólakosztályok márványkandallóin. Az én világom.
- Ádám* A te világod!
FELKAPASZKODIK
Érzem, érzem, a te világod illata árad aranybíbor köntösödből — ámbra! ámbra! — az ámbraillatodat, ha szegélyébe beletemetem arcom...!
- Aranykirálynő* Eredj lejjebb, engedd el, ereszd el, te csak ne lopjál ámbraillatomból, nem szeretem, ha hoppmesterünk távollétében betolakodó birkapásztor-álcás kalandor lovagocskák csókolják köntösünk arany szegélyét és komornánk is, sehol.
- Ádám* Űrnőm!

Aranykirálynő Szállj le s töröld-fényesítsd aranyamat, ahol láboddal rátapodtál.

Ádám Máris! Törölöm-fényesítem! Madarat fogathatnál velem. LEHUPPAN, S AZ ÓRA TALAPZATÁT TÖRLI-FÉNYESÍTI

Aranykirálynő NYÚJTÓZIK

Ádám Máig visszavágyom.

Aranykirálynő ELTŰNÖDVE

Ádám A te világod... Milyen volt az az élettelen háromszáz esztendő, amíg életre nem keltettelek: milyen?!

Aranykirálynő Még hogy te kellettél volna, életrekeltőmnék? Haha!... Du Schurke... Toi vilain!... You rogue... Cattiva roba!

Ádám Megbuktam belőle rendre.

Aranykirálynő Iskoláid...?

Ádám Gondosan kerültem. Csak a pásztorórákra jártam.

Aranykirálynő Mihez értesz?

Ádám Pásztorokodáshoz, őrzéshez... Mondd! Milyen: háromszáz álló esztendeig, bivaly-mozdulatlan, milyen?! Mondd el!

Aranykirálynő „Mozdulatlan”... „Élettelen”... „Álló”... Hát azért nem állt az, amilyen szaladós-elrepülő minden esztendő, s nem is volt olyan bivaly-élettelen, amíg tartott. Amilyennek a múltat ti élők képzelitek, ha belesüllyedtünk a tárgyakba, a temetőhantokba. Ki riasztott fel, ki nem: nem kutatom; de az élet önteltségét nem adta belém.

Ádám Legutoljára például...?

Aranykirálynő Legutoljára? Hadd gondolkozzom.

Ádám S én meg hadd telepszem ide trónod oroszlánkörmös peremére.

Aranykirálynő Jó háromszáz éve már. Végeláthatatlan tükörgaléria mennyezetig érő márványkandallója peremén ültem. Szemközt, az oszlopsoros-ablakos oldal másik, mennyezetig érő márványkandallójának ugyanolyan párkányán, ugyanilyen órán: az Aranykirály.

Ádám FÉLTÉKENY IZGALOMMAL

Aranykirálynő Az Aranykirály?

Aranykirálynő Ott ültünk évszám, mozdulatlan; felelkeztünk formáinkkal s el-elkaptuk egymás pillantását. Hercegeink-hercegnőink eltáncoltak előttünk, tolongtak-tereferéltek, meg-megnyílt a főúri tömeg sorsfala, és a fejedelmi pár pillantása elégedetten állapotodott meg rajtunk. Nagyköveti fogadások, feketemisék. Közelgő viharok huzatában, forradalmak szelíd előszelében, négy-öt-hat évtized. Így ütöttük az órát, kongattuk a napokat, hajtottuk magunk előtt az időt, míg évszázaddá nem kerekedett.

Ádám Néztétek, s megálltátok mozdulatlanul!

Aranykirálynő MEGÉLÉNKÜL

Aranykirálynő Ne hidd!... Turpisság volt a dologban. Mert éjjelente könnyítettünk-lazítottunk pózaikon-tagjainkon, s ha

- biztonságosan elütöttük a holdas hajnali hármat, a királyi hálótermek horkolása volt a jel.
- Ádám* S akkor...?
- Aranykirálynő* Mi ketten, Aranykirályommal — leszálltunk óratrónusunkról, körülperdültünk, kacarásztunk-kergetőztünk, táncoltunk-tomboltunk, s volt úgy, hogy —
- Ádám* Úgy is volt?!
- Aranykirálynő* Volt bizony. Hogy meztelenre vetköztünk, színarany-meztelenre. Végigpróbáltuk a palota minden aranybrokát heverőjét, s mindeneket látó isten a tudója. Meg a mindenlátó tükörgaléria. Egészen elállatiasodtunk, és kitomboltuk magunkat.
- Ádám* Féltékennyé teszel.
- Aranykirálynő* Háromszáz éve már!... Reggelre aztán újra ott fényeskedtünk arany-makulátlan s kifogástalan fejedelmi tartással, mint most! Így! Így! és buzgón elütöttük a nyolc órát: cinkos-egyszerre, ahogy a rugónk tüktetett...
- Ádám* Vagyis csaltatok!
- Aranykirálynő* „Csaltunk”?... *Éltünk!*
- Ádám* Megcsaltatok...
- Aranykirálynő* Istenőrizz, hogy ne *lettünk* volna! Ráhagytuk. Játsszának csak. Koronatanácsot, miniszteresdit, csillagkamarát, pápai kamarát, kamarillát. Ott voltunk őrhelyünkön, tudtuk, mienk az uralkodás, tőlünk való az Abszolút Jóindulat monarchikus elve, s hogy addig jó, amíg mi vaskézzel kormányozunk.
- Ádám* LESZÉDÜL A TALAPZATRÓL, S MINT A MACSKA, TALPRA POTTYAN
- Aranykirálynő* Ti...? Hát nem az eleven Élők: ti uralkodtatok?!
- Ádám* Psszt! Fiú! Bírom alattvalói hűségedet?!
- Aranykirálynő* Halálig!
- Ádám* Titoktartásodat?!
- Aranykirálynő* Mind a síríg!
- Ádám* Adnád-e életed, zálogul?!
- Aranykirálynő* Adom!
- Ádám* A titkok-titka az, amit most elárulok. A titkok-titka!
- Aranykirálynő* KÖRÜLLES
- Ádám* Ha másnap hiányzunk s nem vagyunk ott, ahol elhagytak, az univerzum rendje bomlik meg. Az univerzum rendje!
- Aranykirálynő* Ha!
- Ádám* Ez a mi titkunk bogozata. Ha mi tárgyak hiányozni találunk. Helyváltoztatásnak, azimut-eltolódásnak legkisebb jelét adjuk a kozmoszban. Legkisebb jelét! Világomlás. Érted-e, Ádám?!
- Aranykirálynő* VALLÁSOS ELÁMULÁSSAL, ELOSTOBÁLKODVA
- Ádám* Érttem.
- Aranykirálynő* Az igazi uralkodás gondja. Igazi gondja-terhe.
- Ádám* VAKSI BUZGALOMMAL
- Aranykirálynő* Csak tudnám, mi az a titok, amit most tudok.
- Ádám* Hinnéd, hasonlatos. Pedig! A királykodás több, mint a pásztorkodás. A csillag millió sugára. Hogy össze ne ga-

balyodjon, míg ideér. A szférák millió zenéje. Egyszerre induljon a hangok kiterjesztett rendje, szárny szárny mellett, csengés a bongással kart karba öltve. Hogy gömbölyű legyen az Összhang. Hogy ne legyen szakadó szem az idő fenékhálóján, amin elszökődőnek tárgyaitok és másnap a tű, a gyűszű, a szálló pernye, a gyaluforgács, ha csak egy szilánk is, ne legyen ott, ahova Dolga Tevője tette —

Ádám Aranykirálynőm! Amilyen nyomorulttá teszel szemembe tűző eleven káprázatoddal, oly süket fülekre találsz, ha azt mondd — *nem*; hogy holnap nem leszel ott, ahol ma vagy s azért — *azért nem* szállasz le hozzám.

Aranykirálynő A gályák, tele gabonával. Hogy kifuthassanak onnan, ahol tegnap lehorgonyoztak az időben. Viharaid. Hogy jókor induljanak arra, ahol a vízi koporsó tatjával lefordul: gabonástul. Földindulás, tengerrengés, szökőár. Menetrendre. Szigeteid tengerbeszakadása. Tűzköpő hegyeid kipöffenése. Hogy kövérre hízott katasztrófaid legyenek a megjelölt időben és az Évkönyvek, a Tacitusok világégésekben ne szűkölködjének —

Ádám Akkor meg?! Királynőm, arany kegyesem: a Te leszállásod nincs benne a megjelölt időben...?!

Aranykirálynő **AZ ÉG MEGROBAJLIK. TŰZGÖMBÖK RAJZÁSA, CSILLAGNYALÁBOK, VORTEXEK. VILLÁMJÁTÉK**
Hogy gömbhalmazok miriád kódében legyen *tátongás*, és a tátongásban lelje meg örvényét minden tejútspirál —

Ádám **LEKUPORODIK**

(Már kezdek félni tőled)

Aranykirálynő Világszilánkok rajzása. A quadrantidák. Az orionidák. A drakonidák — andromedidák. Karcoljatok, cikkezésként az egyetemes robajlás hanghatárán túl!

Ádám (Ti tárgyak többet tudtok, és tovább is tartotok)

Aranykirálynő Legyen görgeteg-kergetőzés!

Ádám (Ti tárgyak, amilyen nagyúri nemtörődömséggel csak *vagytok-léteztok* a vak világba bele...)

Aranykirálynő Jól mondd, a vak világba bele, de úgy ám, hogy ami szélről szálas boglyába szakadozik — annak a magja középpütt: freccsenjen, mint a kartács!

Ádám (A Létezés. Csontkoponyámon a kivacogó vigyor)

Aranykirálynő A hidrogénmáglyákat!

Ádám (Az még csak hagyján)

Aranykirálynő Nekiindítani a Keletkezésnek!

Ádám (Az, az! A Keletkezés... Örök szegényünk, hogy nem tudtuk megakadályozni, még amikor sehol sem volt s mi sem voltunk sehol)

Aranykirálynő Lyridák! Aquaridák! Robogjatok a meteoresőben!

Ádám (Örök szegényünk)

Aranykirálynő A Nagy Horgos az Eridanuszban. Az Öreg Dervis a Camelopardalisban. A csillagáramok az Aldebaránban, az Antarbán, az Oriónban. Hogy az mind-mind: ne vár-

- ja hiába a fonalam rántását, csillagarany csuklómról, a gyepelő Időben!
- Ádám* (Honnan tudhattam volna, amikor megvettem a tolvajtól?! Itt ülök Vele, a körforgás atomköldökében)
- Aranykirálynő* A tejutak elfércelt zsákja fel ne szakadjon. A rendelt ütemre lobogjanak a rádióhullámokkal lüktető Láthatatlanok. Az energia-vatta szétterülése és rárobbanása a Létezés sebére!
- Ádám* (Mekkora öngyilkosság is volt — megszületni)
- Aranykirálynő* Hogy ellenanyag barlangokkal alapoklozott világotat el ne nyelje a Fekete Lyuk —
AZ ÉGJÁTÉK ALÁBBHAGY
- Ádám* (A mindenséget tartanám karjaimban. Ha leszállna hozzám. A mindenséget nemzeném)
- Aranykirálynő* Irgalmasnak. Gyöngéden hatalmasnak lenni. Görgetni az évszázadokat és telehinteni. A Léteget, hívó kételyével. A Kételyt, léte hitével. A Hitet, kételkedő létével.
- Ádám* (Huh! Ekkora szomjas szörnyeteg méhkürttel? Még magnak se volnék elég, nem hogy emberének)
- Aranykirálynő* Hengergetni az évezredekert, és eltölteni embernek hordalékaival, bibliapárájával, kővér és sovány tehenei hetével. Ezt teszik az órák.
- Ádám* (Teremtő Atyám!)
- Aranykirálynő* Őt is! Azt is. Az órák hatalma.
- Ádám* (Hatalmasabb, semmint gondoltam volna. Az én gigan-tomániám! Miért is, hogy ebbe kell szerelmesnek len-nem!)
- Aranykirálynő* Még nem volt idő és ők már: ütötték —
- Ádám* (Lehet valakit sajnálva irigyelni?)
- Aranykirálynő* NYÚJTÓZIK
- ... Az uralkodás gondja.
- Ádám* („Az uralkodás gondja”!... Mindig erre vágytam)
- Aranykirálynő* Emésztő gondja. Terhe!
- Ádám* Nem terhes az az uralkodással járó rengeteg teher, Úrnőm? Nem áhítod meg hébehóba? Lejönni? Megpihen-ni?
- Aranykirálynő* Az idejére nem emlékszem, amikor utoljára, királyi parkomban, pázsiton pihentem.
- Ádám* Ha csak puhára ágyazott pázsit kell s ameddig a szem ellát, azzal beéred —
- Aranykirálynő* Kis bolondos. Letenni? S ki tartja addig, ki veszi vál-lára?
- Ádám* Veszem én! Tartom én!
- Aranykirálynő* Siheder vagy hozzá, örülj, hogy a vállad elbírja azt, ami a kaskádon leveleg s a szádon ki-be jár.
- Ádám* Nem úgy, királynőm. Keménykötésűnek mondtak vi-lágéletemben —
- Aranykirálynő* Téged, te varjúlábú? Aztán ki — a többi suhamc?!
- Ádám* Sok deli vitéz, akit földhöz teremtettem, s mindig is ahhoz edzettem izmaimat — az uralkodáshoz.
- Aranykirálynő* Mihez?!... Te vakarcs.
- Ádám* Meghihesd.

Aranykirálynő Belevásnék a fogad.
Ádám Vásottabb vagyok én annál.
Aranykirálynő Nem is tudnád, hol-merre keressed. Rudazatok-fogazatok. Se orsóm, se osztovátám. Kvadránsom is, szextán-som is, ha van: az egész látókám *láthatatlan*. Horgomra veszem. Elkampózom. Szálát befűzöm. Elhurkolom. Látod?! Látod?! Rólam feszül a mindenség apraja-nagyja. A szomszéd szatellitárium, novák, szupernovák, extragalaktikális gömbhalmazok: minden csillagsugár. Olyan ez a *kormányzás*. S mindezt *én*, arany-mozdulatlan. Te csak eltévednél az óraszerkezetben.
Ádám Nem én!
Aranykirálynő Nem tudhatod, fiú, mire vállalkoznál.
Ádám Tégy próbát, s szállj le.
Aranykirálynő Terelem. Kormányzom. Történetem az időben.
FELEMELKEDIK ÜLTŐHELYÉBŐL, ÉS MEGRAGYOG
Ádám Szállj le, s pihenj meg tőle.
Aranykirálynő ALÁPILLANT. FÉLŐSEN
Innen . . . ?!
Ádám Kis időre csak. Csupán míg megpihensz.
Aranykirálynő Vajon.
Ádám Tégy próbát velem!
Aranykirálynő De . . . megbízhatok-e benned?
Ádám Bennem, őriződben?!
Aranykirálynő Pásztor!
Ádám Esküvel pecsételem . . . *idele*nn — — —
Aranykirálynő Engem még nem szedett rá senki . . .
Ádám Aranykirálynóm! Jer! Jer!
Aranykirálynő FENTRŐL SZÉTTEKINGET. FEJEDELMI ZAVAR
Létra nélkül . . . ?
Ádám Már odatámasztottam.
Aranykirálynő GYANAKODVA
Arany?
Ádám Minden foka.
Aranykirálynő Azért! Erre kényes vagyok.
Ádám Arany hát! Színarany.
Aranykirálynő Lehágjak? Leereszkeszem?
Ádám Jöjj! S én . . . ihol várlak.
Aranykirálynő S az uralkodásban. Leszel a *váltás*?
Ádám Leszek a váltás.
Aranykirálynő ELSZÁNT-TÉTOVA
Kis időre.
SZÍNES FÉNYPÁSZMÁK KÜLLŐZÉSÉBEN-FORGADOZÁSÁBAN FOLTJA LEBUKIK, ÉS ARANYKIRÁLYNŐ ELTŰNIK AZ ÓRA MÖGÖTT. ÁDÁM IS AZ ÓRA MÖGÉ LÉP
Aranykirálynő (hangja)
De tartsad is ám!
Ádám (hangja)
Tartom a létrát!

Aranykirálynő IJEDEZ
 Inog! ... Jaj! Lengek-lebegek!
 Ádám Fogóddz!
 Aranykirálynő Akkor is!
 Ádám Lépdelj le rajta bátran! Már félúton vagy —
 Aranykirálynő Félúton! Itt inog a legjobban.
 Ádám Fogom erősen.
 Aranykirálynő Mélység! Magasság! Lenézni nem merek, felhágni nem
 bírok...
 Ádám ERÉLYESEN
 Most ugorj!
 Aranykirálynő Ne! Ne! Nem!
 Ádám Kifoglak.
 Aranykirálynő Ne! Ne! Ne merészelj! Hozzám ne nyúlj!
 ZUHANÓSIKOLY — NAGY CSEND
 Aranykirálynő Óra! Óra!
 Ádám Pásztoróra.
 Aranykirálynő Pásztorok órája!...
 VAD SZERETKEZÉS NESZE, SZERELMES GÜGYÖ-
 GÉS; SIKOLYOK, LIHEGŐ SÓHAJOK. NAGY SOKÁ-
 RA A HANGOK ELÜLNEK. ELŐJÖNNEK: ÁDÁM
 JOBBRÓL, KEDVESE BALRÓL. MIRE ARANYKI-
 RÁLYNŐ ELŐLÉP, SZEMBESZÖKŐ A VÁLTOZÁS:
 UGYANŐ — DE „PÁSZTORLÁNNYÁ” LETRANSZ-
 PONÁLVA. ÜDÉN, EGYSZERŰEN, INNEN KEZDVE
 — ÉVA
 Éva Ádám!
 Ádám Éva!
 MEGÖLELKEZNEK — EGYMÁSBA FELEDKEZNEK
 Éva KIBONTAKOZVA
 Sok is már.
 Ádám Még, te, még!
 Éva Ennyit, zálogul.
 Ádám S ha jól végzem az uralkodás dolgát: ha lejöttem, min-
 dennap százszor ennyit? Százszor ennyit?
 Éva Ezerszer ennyi nem sok: annyit se.
 Ádám „Ami-sok-az-sok”: annál is többet?
 Éva Ne — foglalónak.
 GYÖNGÉDEN „MEGPUSZILJA”, MINT A GYERME-
 KET SZOKÁS
 Most érd be ennyivel.
 Ádám Hitesem! Kegyesem! Hitünk megvallója szent relígiók-
 ban, a Szerelem Vallásban!
 Eredj. A mindenség nem maradhat uralkodója nélkül.
 Ádám INDUL
 Nem ütheted el egy tréfával.
 Éva De te az időt igen. A körmödre ég!
 Ádám FELNÉZ RÁ
 Órára fel!
 JOBBRÓL, HÁTRA EL

Éva

UTÁNASZÓL. HADARVA

Üttesd is! Üttetheted máris! Itt az Idő ideje: ha lekésik magáról, örökéig késésben leszünk, s az a milliom megszakadó csillagcsatlakozás. Már ott volna a helyed az órán!

AZ ÓRA MÉLTÓSÁGOS ZENGÉSSSEL ELÜTI A HETET. MÖGÜLE — A TETEJÉN — FELBUKKAN ÁDÁM. UGYANŐ — A PÁSZTOR, AKI VOLT, DE LENYŰGÖZŐ FELFOKOZÁSBAN: ARANYKIRÁLY ELFOGLALJA HELYÉT AZ ÓRA TRÓNJÁN. ELHELYEZKEDŐBEN LEINT, KEGYES-HÍVŐSEN ELMO-SOLYODIK. AHOGY A SZOBRÁSZMODELL A PÓZNAK NEKIKÉSZÜL — Ő IS: FELSZEGI FEJÉT, ÉS FELVESZI AZT A FEJEDELMI TARTÁST, AMIBŐL LÁTNÍ VALÓ, HOGY FÉMES MOZDULATLANSÁGÁBAN IS ANYAGA PATTANÁSIG FESZÜL. FELGERJED BENNE A FÉM KOHÉZIÓJA. RÁERESZKEDIK AZ URALKODÁS GONDJA, RÁHURKOLÓDNAK AZ UNIVERZUM GYEPLŐSZÁLAI. ORRCIMPÁJA TÁGRA MERED. ARANY SARUSZÍJ, SZÁRNYAS BOKA, SISAKKORONA. MELLVÉRTJE TÜKRÉN A VILÁGPÁSZTOR CÍMERE. CSUPA SZOBORREDŐ, CSUPA ARCÉL ÉS MERŐ ARANY

Éva

A BOKOR TÖVÉBEN. MEGEJTVE BÁMULJA

Ütött ez is, az én órám, az én monológom órája csak ülök előtted, Aranykirály, naphosszat, és nem tudok betelni nézéseddel

éjhosszat és nem tudok betelni derengésseddel nappal hétágra tűzöl lángsugaraiddal és éjjel holdasan világolsz

KÖZEL A SÍRÁSHOZ

azonkívül, hogy embertelen fénylésseddel ennyire meggyötörsz — nem panaszkodhatok, jól elvagyunk

SZÜKÖL A FÁJDALOMTÓL

ebből lett, így lett. A rácsudálkozásból ez az istencsapása

KITÖR

azt nem teheted, hogy ekkora szenvedélyt bocsátasz rám, amely letaglóz és én összeroskadok

Te-látásodtól szabadulhatatlan. Pestissé lettél bennem, és legyöngültségemben immár közömbösen tűröm elpusztításomat

a szerelem idegen országában, közömbösen nézem az idegen megkövezését, aki vagyok

Te-látásoddal Pusztító! Eltiporni egy pásztorlányt: mire való?! Elhullott számárkancadógnak az út szélén, ahova löktél — ahova hemperedett?!

az nem lehet, hogy ne elevenedj meg, mikor annak a hiú ígéretésével hitetem-csalom-tengetem magam tova, napról időnapra, hegyről hegytetőre, hogy egyszer majd *mozdulsz*, Kegyesem

hogy megmozdulsz-megéledsz — te szívemben-Eligér-
tetett szent religiónk, a Szerelem Vallás szerint
hogy leszállsz hozzám elevennek s élsz
nekem! velem! erdőn-mezőn — élsz-éldegélsz

FELTÉRDEL

az nem igaz, hogy nem csak tetteted-színleled ezt az
örök arany közönyt, s te, épp te ne tudnád: hogy nem
tudod nagyon is jól, mi ez a fájás

a fájás, ez az alattomos, amit rámbocsátasz, amióta csak
megvettelek magamnak

fájásnak sajtása, ami végigcserdül bennem alattomos-
lassúdan, hogy mindenütt érezzelek, Keserűségem

a sajtás, ami végigrágtá magát tagjaimon s most: ihol
mardos; ahol karmolász; ott csilkar, ahol ér
kezem-lábam

gyomrom

tenyerem

az is! az is!

KÉT TENYERÉT VÉNUSZDOMBJÁRA TAPASZTJA
szemérmem!

mantalékodnak kellettem, csak mantalékodnak, önzésed
önelégültségében

hogy te ne tudnád, Siralmam, mi ez az imádatos fájás,
ez a teerted-való — uram-pásztorom: a süketülésig

arany füleknek szánt némasivalkodás — hogy mi ez
hogy amíg le nem jössz elevennek s inkább magadra
veszed átkát az eltikkadónak, Sivatagom, hogy néger
kurva se gorombábban s különbül, hallod-e? hallod-e?!
délihábam!

átkát a szomjan haló eszelősnek, akitől megvonod üd-
vöz arany személyedet, és ő gyalázatában eszelősen
tántorog, a szomjan haló nyálát csongatva zavarodott
képzeletében

a nélküled való lét, az értelmetlen élet kopár hátságán,
hason csúszva. Vakon, mint az elveszett gyémántkavi-
csot

nem kereshetlek, Elveszettem: *itt vagy*

az nem lehet, hogy ne könyörülj meg rajtam

az nem lehet, hogy ezt akard — hogy te akard ezt ve-
lem

az nem lehet — — —

FELUGRIK. A NÉZŐTÉRREL SZEMKÖZT — KI-
NYÚLVA — A ZUHANÓ ÜSTÖKÖS RÉMÜLETES SI-
VÍTÁSÁT HALLATJA

Iiii! Iiii!

AZ ÓRA ELŐTT. KARJÁT SZÉTTÁRVA — FEL

Aranykirály! Szerelmem!

ELÉGVE-ENYÉSZŐ VESZÉKELEÉSSEL, LASSAN ÖSZ-
SZECSUKLIK. AZ ÓRA TÖVÉBE ROGY; ELNYÚLIK
A FÖLDÖN, S AHOGY RÁZZA A ZOKOGÁS, HANG-
TALANUL MEG-MEGVONAGLIK KÍNJÁBAN
PÁSZTORJÁTÉK IDILLIKUS ZENÉJE A KLAVI-

CSEMBALÓN: ALIGHOGY BETÖLTI A TERET, MÁR-
IS VISSZAÁRAD. A SZÍN ELSÖTÉTÜL. A MOZDU-
LATLAN ARANYKIRÁLYON A FÉNY KÚPJA HOSZ-
SZAN ELIDŐZ, MAJD — UTOLSÓNAK — AZ IS
BELEOLVAD A VAK FEKETESÉGBE

fáradt lovasság II.

(Dráma két részben)

GYURA PAPHARHAJI

MÁSODIK RÉSZ

(Ugyanaznap este, ugyanaz a helyiség. Emil egyedül van a színen. Különböző színű papírból kivágott sakktfigurákkal díszíti az újévi fenyőt.)

EMIL: Ez a fehér futó jobban festene közvetlenül a királynő mellett... A lovacskát ide tesszük, oldalra... A bástyát pedig, a bástyát pedig emide, a fa mögé. Eh, megint új év. Változik a világ, változik a világ... Azelőtt előre tudtuk, hogy mikor kell megjönnie, és mikor kell elmúlnia. Ma meg: alig múlik el egy kis idő, és itt az új év. *(Kiabál.)* Emma, Emmuska, hozz még néhány gyalogot! Emma, hallod?

EMMA: *(a színpalak mögül)* Nem hallom!

EMIL: Jól van. Azt gondolod, hogy mert tisztába tetted magad, most megjátszhatod a süketet. Gyalogokat hozzál. Emma, hallod?

EMMA: *(be)* Mondtam már, hogy nem hallom. Nem beszélek veled.

EMIL: A bugyi miatt, Emmuska? Ugyan, hagyd már. No jól van, jól van. Legyen, ahogy akarod: a nők fehérét is viselhetnek. Fehér is lehet. Most már elégedett vagy?

EMMA: Rózsaszínűt vettem fel. Rózsaszínűt. Csakhogy tudd.

EMIL: Hosszút?

EMMA: Ha tovább is így fűtesz, hamarosan kárpitozottat fogunk viselni. Fősvény alak.

EMIL: Azt mondtad, hogy nem beszélsz velem.

EMMA: Én ezt nem is tartom beszédnek. Csakhogy tudd: gyalogokat többé nem fogsz felakasztani. Legalábbis nem az én segítségemmel.

EMIL: Semmi baj. Jó lesz így is. Mendelssohnéknak egyáltalán nincs is fenyőjük.

EMMA: Honnan tudod? Te belestél az ablakon, Emil. Belestél,

- EMIL: Akinek olyan képzelőereje van, mint nekem, annak nem kell belesnie az ablakon, hogy kivizsgálja a szomszédságban a helyzetet. Tiszta jövőbe látó intuíció. Egyszerűen: ha a szomszéd az újról fenyőt díszítette volna, nem lett volna ideje egész nap a zongorát nyúni.
- EMMA: Te megint Mendelssohnt piszkálsz.
- EMIL: Te csak hallgass. Ha ma nem javította volna a zongoráját, nem is tudnád, hogy néhány pillanat múlva megérkezik az új év. Házunk számára ez az első és egyedüli haszon, amely a szomszédától és a zongorától származott.
- EMMA: Jegyezd meg már egyszer: nem vagy méltó arra, hogy Mendelssohn legyen a szomszédod. Még a nevének a kimondására sem vagy méltó, te botfűlű. Félix úr, nagy zeneszerző, karmester és zenei igazgató volt Düsseldorfban, a lipcsei hangversenyek igazgatója, romantikus egyéniség, és a legismertebb volt, mint a szimfonikus hegedű- és zongorahangversenyek mestere. Különösen a zongorahangversenyeiről ismert, Emil!
- EMIL: Jól van, jól van. És ez a mester tud-e szemüveget javítani?
- EMMA: Túlzol, Emil. Hisz Mendelssohn csak harmincnyolc évig élt.
- EMIL: *(rövid szünet után)* Kár. Azt hittem, hogy a szomszéd még él. Voltál a temetésén?
- EMMA: Ha eljutottam volna oda, akkor ma öregebb lennék a legvénebb kaukázusi aggastyánnál, természetesen azzal a feltétellel, hogy pelenkában vittek volna a temetésére. De Emil, Mendelssohn halhatatlan. Ő nem halt meg. Ő él, és örökké élni fog hangversenyzenéjével.
- EMIL: *(ügyet sem vet szavaira)* Á, él? Szóval mégiscsak ő csépelte egész délelőtt a zongorát. Zúg a fülem a fűrészelésétől.
- EMMA: Tudtam. Mindig ilyen vagy, ha délután hason fekve szundikálsz.
- EMIL: Ma még nem feküdtem sem hasra, sem hanyatt. Éppen a te zongorahangolód, a te darálósod, köszörűsöd miatt!
- EMMA: Zenész, Emil. Zenész!
- EMIL: Zenész, zenész! Az igazi és egyedüli zenész Bismarck, Nabukodonozor, Kantakuzinosz és Napóleon volt...
- EMMA: *(kiegészíti)* Meg Adolf...
- EMIL: A lovakat ne keverd ebbe. Végeredményben a ritmus iránt kifinomultabb a hallásuk, mint a szomszédnak és neked.
- EMMA: Az abrak iránt.
- EMIL: Az élet iránt, Emma! Az élet iránt. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy ők sem élnek tovább a te Magnusonodnál, de vigye el az ördög, és legyen a segítségére. A kompótot még nem nyitottad fel?
- EMMA: Megvárja, kapitány úr, amíg a vendégek megérkeznek.
- EMIL: Túléljük. Ha ilyen járom alatt annyi évet kibírtunk, ezt is túléljük.
- EMMA: Emil, te magad mondtad, hogy készítenem kell valamit az unokáknak. És valamivel Andrit is meg kell kínálni.
- EMIL: Andri nem eszik.
- EMMA: Még szörpöt sem?
- EMIL: Sem bort, sem sört, sem szörpöt, sem vért!

- EMMA: Hát ami a legutóbbit illeti, nemigen hasonlít az apjára.
- EMIL: Igen, természetesen. Magnusonra hasonlít. A lehangolt zongoraköszörűs kameraman — zenéjére.
- EMMA: Azt akartad mondani, hogy ez utóbbi szerint a nóniuszra?
- EMIL: Azt akartam mondani, hogy Andri télen sem vesz fel rózsaszínű hosszú szárú gatyát.
- EMMA: Elhiszem. De bugyiban sem jár férfitársaságba, mint egyesek.
- EMIL: Jól van, jól van. Egyszer öltözködéskor tévedtem, és most egész életemben a fejemre fogod húzni! De az isten szerelmére, miért tette a fiókba a stoppolt zoknijaim közé!
- EMMA: Hát jól van, ezt egyszer sem mondom többé, de ismerd el, hogy Andri jobban szereti a zongorahangversenyeket a huszáremlékiratoknál.
- EMIL: Először is: ha a zongora méreg az apa számára, akkor méreg a fia számára is. Ha meg nem így van, akkor a fiú katonaszökevény. Az emlékiratok pedig, kedvesem, nem íródnak egy nap, sőt egy év alatt sem. Ez a második dolog amit meg kellene jegyezned, ha már megfeledekezel arról, hogy a mások becsületét legalább annyira tisztelni kell, mint ahogyan a saját szemüvegedet tiszteled. Ha már nem becsületből, akkor az emlékiratok irodalmi értéke miatt.
- EMMA: Amely annál nagyobb, ha megíratlanok maradnak.
- EMIL: Hát ezt majd az unokáidtól kérdezd meg.
- EMMA: Persze. Ők ma már a hetedik osztályban többet tudnak, mint nagyanyjuk ötvenéves korában.
- EMIL: Azt akarod mondani, hogy amit a nagyanyjuk ötvenéves korában tudott.
- EMMA: Ezt a tudás miatt kérdezed, vagy az életkor miatt?
- EMIL: Az igazság miatt. Az unokák előtt nem kell meghamisítani a saját egyéni történelmedet.
- EMMA: Ó, hisz Jani már régóta hegedül, Marija pedig eddig már háromszor énekelt a rádióban.
- EMIL: Igen. Az iskolai kórusban. És csak azért, mert az ő iskolai Magnusonuk, Fergusonuk, vagy hogyan is hívod, előtte állva fenyegette azzal a pálcával.
- EMMA: Szerinted, a karmesternek korbáccsal kellene vezényelni, ugye?
- EMIL: Az igazi karmester karddal vezényel, kedvesem. Igazi karmester pedig az én unokám lesz. Ezredesi rangig is felviszi, úgy hogy öreg napjaira nem lesz kénytelen lehangolt zongorákat javítani.
- EMMA: Igen, igen. Elmehet Gertnerhez, és lefényképeztetheti magát az Adolfon, aztán felakaszthatja magát a gerenda alá, mint ahogyan a nagyapja is tette.
- EMIL: *(erélyesen)* Emma! Vigyázz, mit beszélsz.
- EMMA: A fényképre gondolok, Emil. Egyébként megnézhetnéd már, késik-e a vonat. Nemsokára éjfél, s ők még nincsenek itt.
- EMIL: Parancs ez vagy kérelem?
- EMMA: Parancs.
- EMIL: Látod, így szeretlek. Mindjárt teljesítem. Indulj! *(Kimegy.)*
- EMMA: *(a fenyőfát nézi)* Hogyan is kötötte fel ezeket a szerencsétlen

gyalogokat. Nóniusz! Teljes fizléshiány, mintha söprút, nem pedig újévi fenyőt díszített volna. És akkor még mondja nekem valaki, hogy bízd a férjedre az ilyen felelős munkát. De próbálj csak valami megjegyzést tenni, minden hibát azonnal rád hárít. Ez az én Emilem a gerenda alatti szerencsétlen lipicain a rossz barométeren kívül a saját orrát sem látja. Igazi Ferguson. Ej, elmeszesedett kulacsom, hogyan festek majd én a te korodban.

EMIL: *(be)* A vonat egy teljes órát és hatvan percet késik.

EMMA: És?

EMIL: Telefonon hívtam őket. Andri és Amalia csak éjfél tájban érkeznek, hogy gratuláljanak újévre, a gyerekek meg már elaludtak. És azt mondja Andri, hogy nélkülük is nyissuk meg a kompótot.

EMMA: *(nyugodtan)* A kompótot akkor nyitjuk meg, ha megérkeznek. Milyen kint az idő?

EMIL: Szép. Meleg.

EMMA: Hát akkor miért mutat a te hőmérőd mínusz tizet?

EMIL: Azért, mert annyit mutatott tegnap, tegnapelőtt, tavaly meg ötvenkét évvel ezelőtt is. Ebben a házban soha sem ment nulla fölé. Csak azon csodálkozom, hogy jelenlétedben miért nem állt meg mínusz húszon. Ha ezse volna, ha ebben a házban legalább neki volna jó esze, e fődél alatt biztosan megkülönböztetné a vörös vérsejteket a zavaros víztől. De amint a mellékelt ábrából is látod, Emil Ocsenas dicsőséget szerzett alacsony hőmérsékleten is.

EMMA: Akár Adolf Moszkva alatt.

EMIL: Legalább ma hagyd békén a lovakat, kedvesem. Hisz te még fényképre sem tudsz nézni, hát még élő lóra.

EMMA: Nem tudok, nem tudok. De muszáj. Azzal büntettek meg, hogy muszáj, mégpedig életem végéig. Önfegyelem, ahogyan te mondd. Mit tehetünk. *(Rövid szünet.)* Szóval azt mondd, hogy taxin érkeznek, ugye?

EMIL: Igen. Éjfél tájban. Andri így ígérte. Nagy a hó, minden vonat megállt, és ezért úgy döntöttek, hogy taxin jönnek.

EMMA: Jól van. Az a fontos, hogy megérkeznek.

EMIL: Emma, lejátszhatnánk egy új partit...

EMMA: *(erélyesen)* Veled többé nem sakkozom, ezt már megomodtam. Nagyon felizgulsz, ha nem fehér figurákkal játszol, én meg elhatároztam, és pedig véglegesen: fekete figurákkal többé nem játszom. Egészen halálomig.

EMIL: Két bástyát adok.

EMMA: Még ha húsz évet adnál az életből, Sólyom és Adolf e tető alatt többé nem nyerít.

EMIL: Akkor játszunk Ember ne mérgeledjöt.

EMMA: Na, azt már lehet. Ez a játék fokozza a hódítói morált. Vele lehet a legjobban megtisztítani a legyőzött huszár-stratégák lelkiismeretét. Ezt lehet.

EMIL: *(egy dobozt vesz elő Ember ne mérgeledj felirattal)* Legyen ezúttal Ember ne mérgeledj, de remélem, hogy döntésed nem végleges és a jövőben igyekszel helyesbíteni egyes kinyilvánított nézeteiden.

- EMMA: Jeanne d'Arc büszkén áll történelmi döntése mellett, habár csak természetes halála után válik vértanúvá.
- EMIL: *(felteszi a figurákat a táblára)* Jól van, jól van. Majd meglátjuk. Csak tudd meg, hogy a vértanúkon kívül népi bölcsesség is van, az pedig így szól: az okosabb enged.
- EMMA: Van népi igazság is arról, hogy mikor és miben enged az ember.
- EMIL: Én a piros figurákkal játszom.
- EMMA: Nem lehet, kedvesem. Sajnos nem lehet. Utoljára piros figurákkal játszottál, s így többé nincsenek.
- EMIL: Hogyhogy nincsenek?
- EMMA: Hát meg kellett enned a fejüket, amikor rajtakaptalak, hogy tévesen ugrasz át négy kockát. Négy kockácska, négy fejecske. Nem emlékszel?
- EMIL: Igen, igen... Így szólt a fogadás. Ilyen fogadással játszottunk.
- EMMA: És ma? Ma miben fogunk játszani?
- EMIL: Hát ma játszhatnánk egy esti hátvakarásban. Mit szólsz hozzá?
- EMMA: Szóval a javaslat nagyon hasznos. De a nehézség abban van, hogy ez már évek óta a te mindennapi kötelességed. A hagyományt nem szabad megbontani. Nem ám.
- EMIL: Rendben van, rendben van. Ha te mondod. Gondolj ki valami mást erre az alkalomra.
- EMMA: No, már itt is van az új év. Emil, emlékszel: éppen valamikor újév előtt esküdtünk. Emlékszel? Térdig ért a hó. A fagy szinte lerágta az ember fülét...
- EMIL: Hitler is ilyen időben ment tönkre Moszkva előtt. Ez a nagyok sorsa...
- EMMA: *(félbeszakítja)* A nagy hódítóké, hatalombitorlóké, örülteké, Adolfoké, Kantakuzinoszoké, Emileké...
- EMIL: Emmanuele-re gondoltál, ugye?
- EMMA: Arra gondoltam, amit mondtam. Pedig csakhogy tudd, én is tudom, hogy Emmanuele forradalmár költő.
- EMIL: No látod!
- EMMA: Igen, látom. Csakhogy ő francia, és nem tartozik a nóniuszok fajtához.
- EMIL: És hol esett el? Hol esett el?
- EMMA: Sehol. Ír. Csak nem az almáról, legalábbis nem arról a férgesről, hanem az ember szabadságáról és méltóságáról. Pontosan úgy ír, ahogyan az igazi, valódi költők írnak. Az ilyenek haláluk után is élni fognak.
- EMIL: *(elmélázva)* Emma, mit csinálsz majd, ha véletlenül előbb halok meg?
- EMMA: *(gondolkodás nélkül)* Megkoszorúzom az ismeretlen katona sírját.
- EMIL: Azt hiszem, ilyen helyzetben nem szabad sértegetned engem és még kevésbé a tiszteletreméltó sírt, amely ez alkalommal sekélyes eszedbe tévedt. Igen. Éppen így van, kedvesem.
(Lehajtott fejjel el.)
- EMMA: *(elrakja a kis figurákat)* Mindig abban a pillanatban vonul vissza, amikor döntő támadásra készülődök. Elegem van már a költői tehetségéből. Teljesen elegem van. *(Elgondolkodik.)* Valóban, mit is csinállok, ha előbb hal meg? Ő még a mai nap is

- nagy felhajtással a lakodalomról mesél, de az egész elmúlt ötvenkét év alatt egyszer sem említette, hogy elszöktem vele, és nem volt semmiféle lakodalom. A romantikus költő a férges almáról szóló versével hódított meg. De igaz van: mit csinálok egyedül, ha előttem hal meg? Mit csinálok nélküle? *(Kiabál.)* Emil, Emil! *(Emil be.)* Ne haragudj, Emil, ne vedd a szívedre. Nem akartalak megsérteni. Nem koszorúzom meg.
- EMIL: Jeanne d'Arc, én becsülni tudom a lelkiismereted megtisztítására tett erőfeszítést, és ezért szó sincs haragról. Ami pedig a sértést illeti, az csak megerősíti elhatározásomat, hogy a te gyászmisédre egy garast sem adok. Nem adok, és kész. Nem adok!
- EMMA: Én sem adok. Nem is lesz. A barométert nem fogják visszavenni a bizományi boltban, a kardot meg az unokádnak ígérted. De még ha valamit el is lehetne adni, először ki kellene zárni az előszoba ajtaját.
- EMIL: Most sokkal fontosabb dolgom van. *(Először a barométerre néz, majd nyomban ezután íróasztalához lép.)*
- EMMA: Jegyezd fel azt is, hogy ezt a történelmi döntést mínusz tíz fokos hőmérsékleten, fűtött szobában hoztad. Az utódok előtt ez enyhítő körülmény lesz.
- EMIL: Nem írok emlékiratokat, és nem írom le a döntést sem.
- EMMA: Talán verset írsz a kompótról?
- EMIL: Az urnáról írok. Az urnáról írok, Emma. Az új év itt áll a küszöbön, éppen csak hogy nem kopogott az ajtónkon, és ebben a házban nincs mivel és kit felköszönteni. *(Zongoraszó, tánczene hallatszik.)*
- EMMA: *(keringőritmusban forogni kezd)* Gyönyörű keringő. Az örök ifjúság csodálatos ritmusa. Tra-la-la-la-la-la... Emil, hallod te ezt a gyönyörű keringőt? Ah, de hogyan is hallhatná a süket, rozsdás ágyú!
- EMIL: *(továbbra is ír)* Csak sérteggess továbbra is. Csak sérteggess. Ez után nem kell adót fizetni.
- EMMA: Adót kell fizetni a veled eltöltött élet után. És te ezzel visszaélsz, kedvesem.
- EMIL: Csak azért kell fizetni, mert az élet hamisított pénzbeszedővel csapott be.
- EMMA: Nem kellett volna, hogy elvegyél, ha neked ilyen keserű falat vagyok.
- EMIL: Nem is vettelek el. Magad jöttél.
- EMMA: De rábeszélteél, hogy elszökjék, nehogy Ocsenaséknak anyagi kiadásaiak legyenek a lakodalmi mulatságra. Erre te beszéltél rá, most meg felhányod. Jól megfizettem én ezt az iskolát!
- EMIL: Mit ér az egész, ha már ötvenkét éve nem vagy képes letenni a javítóvizsgát.
- EMMA: Emil, én megkezdem a kompótot.
- EMIL: Á, nem, nem. Nem vásárolsz meg egy közönséges fonnyadt kompóttal. Nyavalyát. *(Ismét zongoraszó hallatszik.)*
- EMMA: Hallgasd ezt a zenét, Emil.
- EMIL: Ez gyászinduló?

EMMA: Ugyan. Kedvesem, ez újévi keringő. Emlékszel: a terem tele van magas tükrökkel, körös-körül aranyozott gyertyatartók, a zenekar meg halkkan játssza a Kék Duna keringőt...

EMIL: Ferguson?

EMMA: Emil! Strauss.

EMIL: Ez az oldalszomszéd, vagy az, aki szemben lakik?

EMMA: Nem szomszéd ő, Emil. Ez az ember ugyanabból az országból való, amelyben a legszebb lipicaikat keresztezték.

EMIL: Szóval rokon?

EMMA: Hát olyasvalami. Hetedik nemzedék a ritmus szerint. Ó, Strauss! A halhatatlan keringők költője. A Bécsi vér, a Mesél a bécsi erdő...

EMIL: Hagyd a vért és a meséket... Jobban szeretnék egy bécsiszeletet.

EMMA: De Straussnak külön érzéke volt. A keringők iránt.

EMIL: Mondd meg nekem, volt neki lóversenypályája vagy ménese?

EMMA: Igen, Emil, volt neki. Angyalokból, múzsákból álló ménese volt.

EMIL: Akkor egészen világos előttem, hogy ugyanúgy járt, mint Mendelssohn szomszéd.

EMMA: *(kiveszi a szekrényből a menyasszonyi ruhát, maga elé teszi, és a tükörbe néz. Felveszi a kölnivizes üveget, de észreveszi, hogy teljesen üres)* Emil, hol az én Fekete macskám?

EMIL: A szomszéd tetőjén.

EMMA: A kölnivizet kérdeztem, Emil.

EMIL: Melyiket?

EMMA: Azt, amelyik tegnap még ebben az üvegben volt, és ma este már nincs.

EMIL: Hát biztosan kipárolgott.

EMMA: Mínusz tíz fokon?

EMIL: Nem tudom mínusz hány fokon, nem gondolod talán, hogy a fekete kandúroddal locsolgatom magam. Mit tudom én, hol van? Kérdezd meg Markót, ez az ő vércsoportja.

EMMA: *(közeledik feléje)* Kilefetyelted.

EMIL: Én? Emmuska, hisz jól tudod, hogy én csak asztali fehéret iszom.

EMMA: Tudom, tudom. Csak most megittad azt a fehéret ebből az üvegből is. Lehelj rám.

EMIL: Hagyd már, kérlek. Tudod, hogy szaga van a rossz fogamnak.

EMMA: Annak a legutolsóknak, amelyet tíz évvel ezelőtt kihúzáttál? Vagy talán a porcelánod rozsdásodott meg?

EMIL: No jól van, jól van, nem a fogamtól. Begennyesedtek a manduláim. Tonzilitis acuta.

EMMA: Ezt az acutát kivetetted még, amikor katona voltál, Emil. Hát nem emlékszel, hogy emiatt tizenöt napi szabadságot kaptál? Tátsd ki a szád, és lehelj rám.

EMIL: Kérelem ez vagy parancs?

EMMA: Parancs. Halaszthatatlan.

EMIL: Ha már így van, hát legyen, ahogy akarod. *(Rélehel Emmára.)* Huh!

EMMA: Ó, Mária, isten anyja, milyen csodálatos illat, mintha a szent szólalt volna meg a te száddal, Emil. Életemben először nem

érezem a hordószagot ebből a porcelán állkapcsú istállói huszár-
ból. A vér felpeszűdült az ereimben, Emil, táncolni szeretnék!
Táncolni akarok a huszártisztemmel. Táncolni akarok! *(A kar-
jánál fogva húzza.)* Gyerünk, mozdulj, illatos galambocskám.
Kezdődik a mi nagy táncunk! Gyere, gyere...

EMIL: Szívesebben megyek kiengedni Markót.

EMMA: Hagyd most a kandúrt. Fogd a macskát. Táncolni akarok, ka-
pitány úr. Táncolni akarok! Ó, a Bécsi vér. Gyerünk, Emil, csak
néhány taktust... Mint valamikor...

EMIL: Kérelem vagy parancs?

EMMA: *(udvariasan)* Ezúttal vallóban őszinte kérelem, Emil.

EMIL: Á, ehhez a cselekedethez tisztességes viselkedésen kívül tisztes-
séges öltözék is kell. *(Kiveszi a szekrényből a huszáregyenruha
felső részét, valami feltűnő kitüntetéssel, és felköti a kardot.)*
Az én regimentemben pontosan tudni lehetett, mikor volt soron
a műlovaglás és mikor a keringő. Emil Ocsenas, legallábbis, ami-
kor a hagyományról van szó, egyetlen taktust sem akar a vélet-
lenre bízni. Mindent ki kell tervezni, ki kell számítani, és csak
azután kell táncba kezdeni.

EMMA: Mindenképpen könnyebb tervezni is, meg táncolni is, ha az em-
ber megissza az asszony Fekete macskáját.

EMIL: *(a tükörben nézi magát)* Te azt nem tudod felfogni, kedvesem,
milyen is az igazi katonai tánc. A katonai tánc, kedvesem, az
díszmenet is, roham is, meg költészet is. Az olyan esetekben,
mint amilyen te vagy, ezt a megelégedést még nem volt módom-
ban átélni. *(Meghajol Emma felé.)* Szabad, kegyelmes asszonyom
néhány csodálatos taktusra?

EMMA: *(kezét nyújtja)* Ha kedve van, kapitány úr.

EMIL: Kérem.

EMMA: Először hallom ezt a szót a te szádból.

EMIL. *(tánc közben)* A szép gyakran előfordul, de a legszebb csak egy-
szer az életben, kedvesem.

(Alig tesznek néhány tánclépést, a zene elhallgat.)

EMIL: Az ördögbe is! Ez a Mendoza megint elrontotta a zongorát.

EMMA: Méghozzá éppen abban a pillanatban, amikor megérezted az
igazi életritmust, Emil. Mit tehetsz, sorsod elől nem menekül-
hetsz. Akkor botlasz meg, amikor úgy gondolod, hogy mindent
a legjobban kiszámítottál. Ezt nevezik pechnek.

EMIL: Smausz! Bécsi a javából. Életében még képen sem látott lipicait.
Nincs abban egy csepp bécsi vér sem. Biztosan valamelyik bécsi
cirkusz kiszolgált súlyemelője, aki öreg napjaira mások vérnyo-
másának emelésére szakosította magát. Alighogy a zongorát
megérintette, mindjárt szét is szaggatta. És téged ez még lelke-
sít, ugye? Most már legalább világos előttem, hogy miért nem
akartak felvenni a konzervatóriumba.

EMMA: Azért nem, mert apámnak nem volt elég pénze.

EMIL: Azért, mert a felvételi vizsgán csikorogtál, mint valami konzervdoboz.

EMMA: És mégis elvetted ezt a konzervet, és felnyitottad.

EMIL: Hát feltételezhettem előre, hogy penészes?

EMMA: Jól van, csak sértegy. Sértegy, és ird az emlékiratokat. Megkívanod te még ezt a konzervet.

EMIL: Talán. El is várom, hogy a halálom utáni dokumentumban ez álljon: „Belehalt a teljesítetlen kívánságokba.”

(Autódudálás hallatszik. Mindketten hirtelen felállnak.)

EMMA: *(az ablakhoz lép)* Ők azok. Szabad egy kicsit kilesnem?

EMIL: Nélküled is be tudnak jönni. Nem először vannak itt. Jól tudják, melyik a mi ajtónk.

(A lépcsőházból lépések hallatszanak.)

EMMA: Emil! Ezek ők. Ezek ők, Emil! *(Mindketten várakozva állnak. A lépcsőházban a léptek lassan távolodnak.)*

EMIL: A szomszéd vendégei lehetnek. A mieink még nem érkeztek meg. *(Az órára néz.)* Még nincs tizenkettő.

EMMA: Andri azt mondta, hogy pontosan tizenkettőkor érkeznek?

EMIL: Azt mondta, tizenkettő tájban. Ez azt jelenti, hogy van még idő.

EMMA: Ó, hogy örülök, Emil. Megkívántam őket. Tudod mit? Előkészíthetnéd a felszolgálóvalót.

EMIL: Miért én?

EMMA: Vesztettél, Emil...

EMIL: A férfiszabadságon kívül melletted semmi mást nem vesztettem, Emma. Egyáltalán semmit.

EMMA: De egyes dolgokban mégis dezertáltál, s ezért büntetés jár.

EMIL: Kérelem vagy parancs?

EMMA: Parancs, kapitány úr!

EMIL: A huszárok hat lábbon állva esnek el! Éljen a férfiméltóság! *(Kötényt köt maga elé.)* Tessék, foglalják el a helyüket. Most ki lesznek szolgálva. Azonnal. Mit tetszenek: asztali fehéret, silleryt, ürmöst vagy pezsgőt?

EMMA: Kezdetnek kérek egy pohár paradicsomlé, kapitány úr.

EMIL: Mindjárt itt lesz. Csak kérem a kamrakulcsot.

EMMA: *(a blúza alól előhúzza a pertlin lógó kulcsot)* De a lekvárt ne bántsdl!

EMIL: Csak egy pillanat, asszonyom. Csak egy pillanat. Óhaját teljesen kielégítjük. *(El.)*

EMMA: Gyökerében megváltozott ez az ember, mihelyt megorrontotta, hogy könnyen juthat a kamrakulcshoz. De van benne valami vonzó, vigye el az ördög, pedig a lábai olyan görbék, mint a favágobaké. Huszár, kivágott Gertner-féle fejjel! Ej, Emmuska, lehet, hogy te az ő életében valóban csupán egy üres konzervdoboz voltál. De azért van szíve. Van. Csakhogy olyan fősvény, amilyent nappal is gyertyával kell keresni. Senkivel sem akar osztozkodni. Mit mond a barométer? Hétszáznegyven. Szóval megint csapadék... *(Kívülről edénycsörömpölés hallatszik.)* Emil, miféle csörömpölés ez?

EMIL: *(be)* Kiengedtem a kandúrt.

EMMA: Ki?

EMIL: Nem. A kamrába.

EMMA: És?

EMIL: Oda a konyak, meg a lekvár is.

EMMA: És ő mit mond erre?

EMIL: Ki?

EMMA: Te, te vén kandúr, te! A bajszod megnőtt a lekvártól, és valami bűzt is hoztál a szobába. Megint úgy bűzlesz, mint a hordó. Lehelj rám.

EMIL: Megint nem hiszel nekem?

EMMA: Neked hiszek. A kandúrnak nem hiszek.

EMIL: Hát akkor ő leheljen rád.

EMMA: Azt is mondom. Lehelj rám!

EMIL: *(rálehel)* Huh!

EMMA: Úristen, valóságos istálló. Melyik üvegből ittál?

EMIL: Abból a zöld literesből.

EMMA: Hisz te a redőnyfirnájszot ittrad meg.

EMIL: És miért nem mondtad meg, hogy a zöld üvegben van? Lám, megmérgezem magam, még mielőtt elütné az éjfél. Megmérgezem magam... Orvost, azonnal hívj orvost. Hívj orvost!

EMMA: És amikor a Fekete macskát megittad, nem kellett orvost hívni?

EMIL: Emma, ha valamit is érzel, ha egyáltalán van szíved és ha valaha is egy csöppnyit is szeretted, hívj orvost, kérlek. Szerelmünk nevében kérlek. *(Feldönti a széket, amelyre támaszkodott.)* Ó, rosszul vagyok. Nagyon rosszul vagyok. Megkezdődött, éget. Itt bent éget, gyötör, forr... Orvost!

EMMA: Jól van, jól van no, nyugodj meg. Nyugodj meg. A világon semmi sem katasztrófális. A literes zöld üvegben hajolaj volt.

EMIL: De hát azt mondtad hogy firnájsz volt.

EMMA: A firnájszot még tavalyelőtt megittad. Ezért állnak a redőnyeinink már harmadik éve festetlenül. Asztalosra van szükségünk Emil, nem orvosra.

EMIL: *(hirtelen feláll)* Szóval így? Hazudsz? Hazudsz és becsapsz! Mindenféle mérgeket öntesz az üvegekbe, hogy minél előbb megszabadulj tőlem. A kamrakulcsot meg csak úgy a nyakadba akasztva viszed, mi? Özvegy szeretnél lenni, ugye? Rövid eljárással. Ismerd be!

EMMA: Csak azt ismerem be, hogy az üvegekbe azt öntöm, aminek az üvegekben a helye, te pedig, mielőtt valamelyiket kiinnád, előbb olvasd el, hogy mi áll a címkén.

EMIL: Hát ezen az állt, hogy Maraska core. Nem tudom, hogy így hívnának-e valamilyen hajolajat.

EMMA: Persze, hogy nem, amikor már régen azt is elfelejtetted, hogy mire kell ezt az olajat használni.

EMIL: De a címke, Emma, a címke! A címkéről van szó.

EMMA: Nem én ragasztottam arra az üvegre. Végül is, ha téged nem zavar a Fekete macska címkéje a kölnivizes üvegen, miért zavar most a Maraska core?

EMIL: No, hát ezért fizetni fogsz. Jól meg fogod fizetni, csakhogy tudd! Ej, hogy miért nem akar téged az a te konzervált Fergusonod... Istenem, ez egy egészen furcsa galopp a gyomromban. Rohamoz, süt, éget... Tűz! Tűz! *(A gyomrához kapva kirohan a színről.)*

- EMMA: Akkor a tűzoltókat kell hívni, nem az orvost. *(Kiabál.)* Tartsa jól a huszárzászlót, kapitány úr. Ej, lipicaim, miért nem tévedtél meg és miért nem ittrad ki a paradicsomos üveget? A férges alma költője gyorsasági versenyen. *(Az íróasztalhoz lép.)* Na végre! Ötvenkét évi házaselet után, úgy látszik, a nagy költő megírta második versét is. Még életében díszhelyet akar biztosítani magának a világirodalom történetében. *(Borítékot vesz a kezébe.)* Hoppá, és ez micsoda? A kapitány úr levelez valakivel? *(Megszagolja a borítékot.)* Firnájsz. Szóval valami csúszós, valami lakkozott van benne. *(Felbontja a borítékot, és olvassa.)* Mi? Mi? Mit mond? *(Fennhangon olvassa.)* „a) A kilenven centiméteres barométert, eredeti állványával ünnepélyesen átnyújtani az ügyeletes meteorológusnak, aki halálom napján katonai szolgálatát tölti a lovasságnál; b) a huszáregyenruhát az első fiákerosnak, aki földi maradványaimat fogja szállítani; c) a kardot a párizsi Hadirokkantak Otthonának hagyom; d) a bekeretezett huszárképet ünnepélyesen átnyújtani azon huszárok csoportjának, amely ahelyett, hogy a hazáért esett volna el, női papucs alá került; e) a fürdőnadrágot ünnepélyesen átnyújtani Eva Mendelsohnjának; f) a házat és a benne levő összes tárgyakat Emil Ocsenas hagyományaként a magas vérnyomásban elhunytak irattárának és kartotékjának hagyom; g) az ezüstoffogazatú érmet szeretett feleségemnek, Emíliának hagyom örökbe, azzal a feltétellel, hogy emlékirataim kéziratát közvetlenül halálom után kiadja...” Így! Szóval így? A feleségnek, a szeretett feleségnek, Emíliának a fogazat, ugyanaz, amit megtakarított pénzből ajándékként vettem, és Ocsenas emlékirat-káposztájának ezek a sárga lapjai. Ezt érdemelted meg, Emma! Ezt érdemelte a te sírig tartó, hú szerelmed. *(A végrendeletet visszateszi a borítékba.)* Emil! Emil!
- EMIL: *(belépett és meglátja, hogy Emma kezében tartja a borítékot)* Mi az? Andri új levelet küldött?
- EMMA: Nem. Még senki sem küldte el, csak megírta, és borítékba tette. Mondd, Emil, mi van ebben a borítékban?
- EMIL: *(zavartan)* Hát.. izé... lépést borítékoltam.
- EMMA: A vezér a J9-re, ugye?
- EMIL: Majd meglátod, ha eljön az ideje, hogy felbontsuk.
- EMMA: Az az idő már elmúlt, Emil!
- EMIL: Te? Te fel merted nyitni egy idegen levelét? Milyen betegség ez? Krónikus kíváncsiság, mondd? Hisz, kedvesem, a te diagnózisod, fekély, nem pedig kíváncsiság.
- EMMA: Azt mondtad nekem, hogy új verset írsz.
- EMIL: Még nem nyitottad fel?
- EMMA: Hát, akartam...
- EMIL: *(színészkedve)* Vers, mint vers... Úgy gondolom, hogy ez a szöveg sokkal jobb annál, amit közöltek. Igen, igen... Már borítékba tettem, hogy elküldjem Jefremnek.
- EMMA: *(nyugodtan)* Jefrem már tíz éve a föld alatt van, Emil...
- EMIL: Istenemre, Emma, hisz a világon talán még létezik valami Jefrem... Nem ez az egyedüli. És végül is, minek titkoljam. Új szárnyakat kaptam, újjáéledtem az ihlettel együtt, és legőszin-

- több érzelmeimet papírra vettem. *(Megpórbálja elvenni tőle a borítékot.)* No, majd felolvasom...
- EMMA: *(nem adja a borítékot)* A kardot a párizsi Hadirokkantak Otthonának, az ezüstoffogazatú érmet — szeretett feleségemnek, Emíliának. Jól sikerült kisvers, ugye? Csak rosszul rímel érdemeimmel, amelyeket az elmúlt ötvenként év alatt szereztem, igen sérényen mosva a szeretett kapitány huszárszászlóit.
- EMIL: *(zavarban van. Rövid szünet után.)* Ide figyelj, Emma... Az ember életében néha olyan pillanatok jönnek, hogy szinte kénytelen elkészíteni addigi munkájának mérlegét, összegezni a számlát, leszámolni saját magával...
- EMMA: *(a saját stílusában)* A fürdőnadrágot Mendelssohnak, Emmának meg az érmet. Ugyanazt, amelyet én magam cseréltem anyám aranyláncáért...
- EMIL: No látod, a hosszú szárú gatyák megmaradnak neked. Hozzánk sem értem. Végeredményben az emlékirat kézírata is egy változat...
- EMMA: *(félbeszakítja)* Változat, amely szerint nekem is meg kell csinálnom a saját végrendeletemet.
- EMIL: Hisz én a te dolgaidat egyáltalán nem is említem. Látod, azért az aranyláncóért anyádra hagyhatod, mondjuk a harisnyanadrágot.
- EMMA: *(rövid szünet után)* Emil Ocsenas — te engem egyáltalán nem szeretsz.
- EMIL: A boríték miatt?
- EMMA: Amiatt, ami a borítékban van. Te magad döntöttél, hogy elsőnek írod meg a végrendeleted. Szóval előttem akarsz meghalni.
- EMIL: Ha ez az oka a dühödnek, tessék, átengedem a helyemet. Gavallér leszek. Halj meg te előbb. Elviselem ezt az áldozatot is.
- EMMA: A királynőt te ritkán áldozod fel, Emil.
- EMIL: Annál jelentősebb a lépésem. Ilyen áldozatot csak egyszer hoznak az életben. De ha ezt szeretetből és az általános béke céljából teszik...
- EMMA: *(félbeszakítja)* A kardot az unokádnak ígérted, nem pedig a párizsi hadirokkantaknak; a huszárképet a menyasszonyodnak, nem pedig a papucshősök gyülekezetének!
- EMIL: Igaz, így ígérted. De ez az első változat volt.
- EMMA: Úgy szeretném, ha az életben legalább egyszer valóban megmutatnád a saját személyes változatodat, és teljesen őszinte volnál.
- EMIL: Őszinte vagyok.
- EMMA: Hát akkor mondd meg, miért nem hagytad az egész birtokot a feleségedre? Mondd?
- EMIL: Őszintén?
- EMMA: Őszintén.
- EMIL: De egészen őszintén?
- EMMA: Egészen őszintén.
- EMIL: Hát akkor: azt hiszem, hogy a vastagbélfekélyeddel te előttem mész át a túlvilágra, és akkor minek hagyjak rád bármit is.
- EMMA: Emil, vannak esetek, hogy ilyen fekélyrel az emberek a századik születésnapjukat is megünneplik, a közönséges asztmások pedig már hetvenéves koruk előtt elvitorláznak.

EMIL: Amint látod, a te példád nem vonatkozik a mi házassági közösségünkre. Sajnos. Akarom mondani, számodra sajnós.

EMMA: Jól van. Az emlékiratokat add ki a saját költségeden, Adolf Ocsenas! *(Autódudálás hallatszik.)* Hallod: autó.

EMIL: *(nyugodtan)* Vársz valakit?

EMMA: Azt, akit te is.

EMIL: Azt, akit te vársz, biztosan nem jön el.

EMMA: És Andri?

EMIL: Andri alszik.

EMMA: Nem, nem, nem! Nem alszik. El kell jönnie. Nem szabad elaludnia! Hisz magad mondtad: telefonon jelentette, hogy jönni fog, taxin fog jönni... Andri fog érkezni... Meg fog érkezni...

EMIL: *(szünet után nyugodtan)* El fog jönni, Emmuska, el fog jönni... El kell jönnie... *(Szünet.)* Megígérted, hogy megkezdted a kompótot.

EMMA: A kandúr eltörte.

EMIL: Azt, amilyekire én gondolok, nem tört el.

EMMA: Hát azt annak nyitom ki, akinek akarom. Mégpedig végrendeletileg.

(Zongoraszó, keringő hallatszik.)

EMIL: Emmuska, gyere táncoljunk.

EMMA: A kompótot nem kezdem meg.

EMIL: Úgy látszik, a nyomás ismét csökken. *(Az oldalát fogva a barométerhez lép.)* Hát persze, érzem én ezt belülről. A szívemmel érzem.

EMMA: A derekaddal érzed, Emil. A derekaddal!

EMIL: Hát legyen úgy. Akár a derekammal is. Az a fő, hogy érzem. Szóval: elmarad a tánc is, meg a kompót is?

EMMA: Elmarad minden, amit a végrendelet nem ír elő.

EMIL: Hát akkor ülj le, csak ülj. Szundikálj, köss, varrj, fonj, állj tótággast, de a táncot többé soha az életben ne említsd. *(Az asztalhoz lép, írni kezd.)*

EMMA: Ne felejtse el, hogy a kardot az unokánknak ígérted!

EMIL: *(szigorúan)* A kardot annak hagyom, akinek én akarom, s ebben a házban akkor és azt írok, amikor és amit tetszik. Mindent önállóan!

EMMA: Még ha rajtad kívül senkinek sem kellene mindezt elolvasnia, az valóban teljes siker volna.

EMIL: És még teljesebb volna, ha senki sem dugná az orrát a borítékomba.

(Szünet. Emil ír. Emma gondolataiba mélyedve ül.)

EMMA: Emil, mit mondtál, mennyit terveztél még élni!

EMIL: Százhusz évig! Százhusz évig, Emma asszony!

EMMA: Százhuszig? Eszerint nekem a terved szerint százötven évig kell élnem, hogy az a megtiszteltetés érjen, hogy láthassam nagy művedet.

EMIL: Emma, te három, nem pedig harminc évvel vagy fiatalabb nálam. Ez pedig némi különbség.

EMMA: Az ember annyival fiatalabb, amennyivel fiatalabbnak érzi magát. Ha pedig csak korkülönbségről lenne szó, már régóta a virágokat locsolnám a sírodon. Nézd csak, nézd, mit is szeretne! *(Ismét zongoraszó hallatszik. Mindketten mozdulatlanul ülnek.)* Mit gondolsz, Emil, eljönnek egyáltalán?

EMIL: Micsoda kérdés ez, Emma, kérlek. Itt a levél, itt a távirat, meg aztán a telefonbeszélgetés. Eljönnek, biztosan eljönnek. El kell jönniük. Ha Andri véletlenül el nem alszik...

EMMA: Most már én is ennék kompótot.

EMIL: Á, nem, nem. A kompót Andrit várja. Gyerünk. No, mutasd a tenyered, gyerünk, hadd nézzem meg a sorsodat. Nyújtsd ide a kezéd, hogy alkalmazzam tisztí tapasztalatomat. *(Megfogja a kezét, és a tenyerébe néz.)* Nézd, csak nézd! Hoppá! No, no, no... Á, nem, nem, nem úgy fogjuk, ez cigánymódszer. Én az igazi tisztí módszert használom. *(Előveszi a kártyákat, és jósolni kezd.)* Nézd csak, nézd mit mond ez a hetes? A vörös futó oldalról...

EMMA: Futó?

EMIL: Micsoda futó?

EMMA: Hát azt mondtad, hogy futó és közben a kártyákat nézed, Amennyire én tudom, a kártyák között nincs futó.

EMIL: Ász, futó, mindegy, a fontos az, hogy rád nézve a helyzet nem rózsás. Piros ász, bravó! Százhusz évig fogok élni! Zenét! Zenét kérek!

EMMA: Emil, hisz te nekem nézed a kártyát, nem magadnak, vagy már elfelejtetted?

EMIL: Nem, Emma, nem, nem felejtettem el. De hogyan kaphatsz te ászt? Méghozzá pirosat. Nem, kedvesem. Az ász tiszt, az egész parádé parancsnoka. Ő az én sorsomat képviseli.

EMMA: Én meg mindig azt hittem, hogy a király nagyobb az ásznál. No, jó, jó, legyen úgy...

EMIL: Jól van, hozd már azt a kompótot, vagy nem? *(Autódudálás hallatszik.)*

EMMA: Úgy látszik, hozom. Megérkeztek. Itt vannak. Andri megérkezett! Megérkezett!

EMIL: Megérkeztek, mindannyian megérkeztek. Biztam benne, hogy eljönnek. Itt vannak! Nem aludtak el!

(Gyorsan kimennek a színről. A szín egy pillanatig üres marad, csak a zongoraszó, valamint a közeledő, majd távolodó léptek hallatszanak. Emil és Emma szomorú arccal tér vissza.)

EMIL: Úgy látszik, az idén is a nagy hőtorlaszok tartják vissza őket. De még mindig megérkezhetnek. Várunk még.

EMMA: Várunk még, várunk még... *(Szünet, amelyet a zongoraszó tölt ki.)* Mondd, Emil, én nem kapok semmilyen ajándékot újévre?

EMIL: Ajándékot? Á, igen, igen, igen. Lesz... Mindenképpen lesz. Vetem neked, vettem... *(Kézbe veszi a kártyát.)*

EMMA: Hisz már tavalyelőtt mondtad, hogy vettél nekem.

EMIL: Igen? És ki mondja, hogy ugyanazt vettem, az idén is? Én csak fel akarok készülni az ünnepélyes ajándékátadásra az állatorvosi huszáralakulat minden protokoll-előírása szerint. *(Az író-*

asztal alól elővesz egy pántlikával átkötött csomagot, fejére pedig ráteszi a Téalapó-maszkot.) Ocsenas asszony, kérem egy pillanatra hunyja be a szemét.

EMMA: Már be is hunytam. Égek a türelmetlenségtől, Emil.

EMIL: Ocsenas asszony, orléans-i temperamentumának visszafojtása téren szerzett különleges érdemeiért és mivel egész évben becsületes, magatartást tanúsított férjének mocsoktalan huszábrázata iránt, fogadja ezt az ajándékot a férfiméltóság dicső védelmezőjének állatorvosi kezéből. A Téalapó ezen az újéven sem feledkezett meg Önről. E szerény ajándék hason serkentőleg az ön hősie magatartására a házasság frontjának első harcfrontjában. *(Kezébe teszi a kis csomagot.)* Tessék, megérdemelte.

EMMA: *(kinyitja a szemét)* Emil, hát nem tréfálsz? Valódi, igazi ajándék, Emil? Hát lehetséges ez? Nem merek hinni a saját szememnek. Ó, valóban kellemesen megleptél. És mi van belül, a pántlika alatt, Emil?

EMIL: Nézd meg. Nézze meg maga, Ocsenas asszony.

EMMA: *(a csomagot bontja)* Ó, a rózsaszínű pántlika házasságunk első évfordulójára emlékeztet, Emil, tényleg nagyszerű férj vagy! Igazán jól szolgál még hagyományos érzéked a valódi huszárgavallérság iránt. *(Miközben az utolsó szavakat mondja, egy éjjelit húz elő a dobozból. Megkövülten áll. Először hosszan nézi az ajándékot, aztán Emilre fordítja tekintetét.)* Éjjeli...

EMIL: Neked, Emmuska...

EMMA: Én meg neked az idén semmit sem készítettem. Egészen megfeledkeztem róla. Majd jövőre veszek. Addig pedig javasolom, hogy ezt az ajándékot közösen használjuk.

EMIL: Köszönöm, Emma, köszönöm. Valóban nagyon köszönöm ezt a humánus gesztust. Türelmesen várok majd a jövő évig. Csak használj magad.

EMMA: Hát akkor, nagyapókám, ezek után megkezdjük a kompótot! *(Zongoraszó hallatszik. Emma el.)*

EMIL: Kitartó nóniusz lehet ez a Ferguson. Az óévben szeretne mindennel végezni, ami öreg. *(Leveszi arcáról a Téalapó-maszkot.)*

EMMA: *(kezében a kompóttal be)* Kapitány úr, az a megtiszteltetés ért, hogy megvendégelhetem önt az őszinte remi-állás manőverezési vonalának elfoglalása alkalmából.

EMIL: *(a barométerre néz)* Hétszázhatvan milliméter. Kitűnő feltételek, hogy aláírjuk az újévi tűzszünetet az Ocsenas-magaslaton. Felvonni a zászlókat!

EMMA: Felvonni a zászlókat! Az örök házassági békéért!

(Az óra éjfél ut. Emil és Emma megkövülten áll.)

EMMA: Nem jöttek.

EMIL: Nem ám.

EMMA: Az idén sem jöttek...

EMIL: *(felsóhajt)* Még megérkezhetnek, Emma, még megérkezhetnek. Csak elaludtak. Még mindig van remény...

EMMA: Még mindig van remény néhány újévre, még néhány ráncra a homlokon, az emlékek még néhány sárguló lapjára. De meg-

halt az Andri iránti reményünk. Ő nincs. Ő nincs, csak azért... mert soha nem is volt... Nem volt levél, nem volt sürgöny, nem volt telefon... Mindez csak a mi édes önvédelmünk, Emil. Kettőnk árnyképe mellett még az elképzelt macska számára sincs élet ebben a kihalt házban... Ó, mennyire fáj ez az édes hazugság. Nem tudok többé koholmányokból, hazugságokból, önmegtévesztésből élni... Nem tudok... Eljött az édes mesék és az édes várakozás vége. Vége! Miattam, Emil, miattam olyan szűk otthonunkon az ajtó, hogy rajta keresztül nem húzódhat be közénk még a legapróbb boldogság sem. Miattam nem fognak sohasem megérkezni, Emil... *(Sír. Ismét zongoraszó hallatszik.)*

EMIL: *(komolyan)* Hallgasd: Mendelssohn. A Dal szöveg nélkül csodálatos akkordjai... Valóban gyönyörű zene. Mendelssohn, a halhatatlan romantikus... *(Szétnyitja a függönyt az ablakon, és az egész helyiséget elárasztja a holdfény.)* Nem kell sírni, Emmuska. Az élet nem szereti a könnyeket. Nézd ezt az arany Holdat, hogyan simogatja az éjjeli sötétséget. Nézd nyitott szemmel, mennyire boldog. A szemek nem sírásra valók, Emmuska. Itt van, szélesre tárom az ajtót is, hadd jöjjön friss levegő otthonunkba. Hisz azt élet nem hazugság, kedvesem. Az élet igazi szépség. Kettőnk számára is. *(Átöleli.)* Befogjuk mi még az almásdereseinket, Emmuska, és együtt vágózunk.

EMMA: *(hozzásimul, és felsóhajt)* Fáradt a mi lovasságunk, Emil...

(VÉGE)

Hornyik György fordítása

költők és versek

cirkuszosok

BÁLINT BÉLA

1. MEGJÖTTEK A CIRKUSZOSOK

kék sárga zöld a
vászon
piros skatulyák a barakkok

teremmé dudorodik a tér
ponyvába burkolóznak a
nyulánk oszlopok

kibontakozik a tér: törpék futkosnak
ezüst pálcá pávatoll
cilinder a kosárban
káposztaszag a barakkból
koppan a deszka-léc
hol itt hol ott

2. A CIRKUSZOSOK

LÉGTORNÁSZOK ANYJA

vonat
felbőszített vonat a kötél
suhan a gyerek
len-dül lendül
 mozdul a kötél

in-dul indul
 robog a fejek felett

durcás gondolat
rezzenő idegdúc a kötél
se ide
 se oda: előre se hátra
megtorpan
az ív közepén

aztán mégis
kötél marad a kötél
kerek fejek felett
lebeg
ott fenn

ZOLA BÁCSI A BOHÓC

szemfényvesztés
hazugság
mert a folt is a nadrágszáron
hátral a hasadás
a dudor a térden
mind igaz volt

széles a vigyor
szemfényvesztés káprázat
fülig a száj
de festve

3. KÖRÖSKÖRÜL

MOSOLYGÓS KISASSZONY

mosolygós kisasszony a középsoron
mosolya: fehér hársor
díszbe öltözött virágoskert
az ajak
csillogó tekintete kerekeskút mélyén
a sötét
lomha hágó
illatos domboldal a kebel

SZUROK LEGÉNYEK

szurok legények
komoran talán hárman
mondom
a jobbszáron fekete legények
a nagy magas
középen

CICÁS HÖLGY

mellel a nagyfejű
elől a szemüveges
a hal tekintetű
arrébb a süveges
a lógó mellű
a keménykalapos
hátral a szeplős gyerekek
a gonosz
a konok
a kendős asszony
a foka bajszú
a hóka a kajla orrú

mondom: cicás hölgy bundában
lába közt az
ezüstszőrű macskával

4. A CIRKUSZ

VIDÁM HÁZ A CIRKUSZ

vidám ház a cirkusz
csak tessék befizetni
jegyet venni
nem magas az ára
hányat adjak: kettőt-hármat

vidám ház
ajándék a kenyér
ingyen hozzá a só
ki betér: mókával derűvel
lakik jól

vidám ház a cirkusz
zöld mező
jókedvet terem
szétfolyó rét a szőnyeg
káprázat a vakolat

LENDKERÉK A CIRKUSZ

lendkerék a cirkusz: reccsen
meg
in
dul
las-san lassan
megindul: na most ne vess
na most szeress

lendkerék a cirkusz
még
még
hörögnek a szurok legények

kacag a bohóc
röhögnek a lovak a függöny mögött
vihog a kisasszony a középsoron
vihog a hiúz is a ketreccben

még még
táncot ropnak az
oszlopok
beléremeg a ponyva is

nevet a néző nevet
nevetni
vetni

hanyatt földre hasra
veti magát
Zola bácsi a bohóc

még-még
fuldokolnak a fekete legények

FENYŐ A CIRKUSZ

fenyő a cirkusz
fenyő télen: karácsonyra feldíszítve
arany szív csillog
arany óra arany ketrec
arany halak az üvegben
csillagszóró a munka
a szikrákat hányja
ajándék a jókedv
gyertya a sok lámpa
a kék a sárga

meleg szobánkban
fenyő ez a cirkusz s belehal
a szépbe

DIVAT A CIRKUSZ

mert úgyis
elunja magát a néző
leperreg a festék is
kihülnek a hangszerek
a körték
mind
a sárga a kék
mert mint a divat
múlандó a cirkusz

5. HOL VAGYUNK ITT MI?

Többé nem megyek cirkuszba.
Régebben, az más.
Akkor jártunk, akkoriban az ember nem is mehetett máshová.
Mozi sem volt.
Csak a színes filmeket nézzük.
A televíziót is hamarosan ki fogjuk cserélni.
Színesre.
Szeretem a reklámműsort.
A feleségem nem érti.
Szeretem, mert olyan mozgalmas, telített.
Kölcsönre vesszük.

Elavult már a cirkusz.
A sátor, a barakkok.
Az ember nem is érezheti kényelemben magát egy ponyva alatt.
Egy feszes hártya.
Nekünk is van sátrunk.
Előszobás, három éve hozattuk.

Négyszemélyes.

De ha az ember nyaral — akkor nyaraljon is igazán.

Szalvétát a tányér mellé, sört utána.

Mondtam is az asszonynak, adjuk el.

Kemény deszkapadok.

Gyalulatlan deszkák.

Az ÁRENA az más.

Ott bőrfotelok sorakoznak, szőnyeg.

Be is mondják: a rágógumikat...

Viszont a cirkuszban még trágya is marad az állatok után.

Akár a porond közepén.

Izléstelenség a cirkusz.

A cirkuszban: zajongnak, toporzékolnak, sikoltoznak — ha

[zuhan az artista.

Csendes ember vagyok.

Vendéglőbe is csak vasárnap járok.

Délelőtt.

Nem is igen szeretek nevetgélni.

Fáradt ember vagyok.

Neveessenek mások.

Es így mi maradna: a kötél-táncos úgysem esik le.

A légtornászok is tudják munkájukat.

Az állatok pedig — van nekünk macskánk.

Hullik a szőre, fekete.

A bűvész: ha üres a kalap, úgysem kerül elő a nyúl.

Egy idő után csak mosolygunk az ilyesmín.

Hát ezért járjak én cirkuszba?

6. PAKOLNAK A CIRKUSZOSOK

csak a letepert gaz

a sebzett plakátok

csak a széthányt lyukas bögrék

a hátrahagyott kreppapír

csak a trágya a fűben

árulkodik: itt kérem

cirkuszosok

jártak

slavco almajan versei

A NAGY SÉTÁLO

Megérkezem és megkérdem
Melyiktek az a nagy
Az a szemők nagy sétáló

Megkérdézem elhallgatok
És hallom felcsengni kérdésem

Kő mögött kitarul a kagyló
S becsukódik
Madár rebben
Még álmodik a fáradt alvó

Megérkezem és kérdezek
És a kérdés tágra nyitja szemét
Ellépdél a nagy sétáló
Meggzólal az almában az álmodozó szép leányka

NŐ A KŐ

Már csak emlékezünk a lombokra
Hűvös szépség kering
A gördülő jégkő elé

Elcsodálkozik s nő a kő
Utánam a kristálysíkoly
Fal mögött a szöveg benne lényed dereng

Már hallom is kérdésed
Vajon álmodik a költő
Avagy szerelmes
Oldalában netán megkövül a jég

Honnan ez a hó kérdi a hattyú
Halkan csendre inti az asszony

SZŐLÖFÜRTTÉ VALIK A HÁZ

Íme egy gondolat
Szerelemre alkalmas perc

A fáradt ész hamut emleget
Halódom-e vagy csak
Szőlőfürtté lesz az üres ház

Hóérintésű asszony
Örökre a semmibe vész a fény fondorlata

ALMA

Eljő az a valami
Az a se gondolat se ének valami
A békétlenségre reggel-illattal
Gyümölcsformával boruló valami

Eljő az
Esőzubogással
Egészen közel ér a fához
Dalol a fának az árnya
Egyszercsak elillan

Az alma hirtelen kettéválk

A CSODÁLATOS HÁZ

Nyílik az ajtó
Még semmit se látni
De már elenyész az emlékezet

Nyílik az ajtó
Nem lehet belépni
Mert elfelejtik arcunkat

Nyílik az ajtó
Hallani a tenger szuszogását
Felébred a vadász
Elröppen a bölcsek könyve

DÉL

Leesik az arcról a fa
Csak a gondolat gyümölcsízű

Itt vagyok szól a madár
És beröppen a tonkomba

A fa helyén
Láthatatlan lég-törzs sarjad

Arnyéktalan
Madarat nem csalogató
Átsiklik a nem is rajta

Itt vagyok szólal meg a lég-kismadár
Itt a zöld lég-level ajkán

Tökéletlen vakfehérség
Csókolgatja a légmadarat
És palotát ígér néki

(Vasogyi Mária fordításai)

két állókép

CSÁNYI ERZSÉBET

A SZOBA

Ahogy a szobából lassan kihaltak a mozdulatok, megfigyeltem, hogyan enyészik el az öreg macska ténfergésének puha zaja, öli meg a lélegzetek melegét a befújó friss szél, mely a szoba minden öblét kisíkálta, a hosszú évek során lerakódott szófoszlányokat kihordta, kisöpörte.

A szoba, megfosztva emberi tartozékaitól, sötétben és hidegen várt. Éreztem, hogy kiszolgáltatott, öreg burkában összefut a keserűség. Itt felejtették hitehagyott végtelen őszre ítélt.

S ahogy így egyedül maradt, kissé a magaménak éreztem. A rézkillinc sárgán olvadt a kezemben, amikor beléptem. A múlt, csendjével, homályával gomolygott a tárgyakban. A szoba közepére léptem, hogy mélységei belémfolyanak. Abban a pillanatban minden az enyém volt: az ágyban a meredt halál, a kopott, árva holmik, a magábaroskadt fotel, a kihűlt, barna kályha, a nagytyűkőr lelkemre kőválygó köde. Mélyen lélegzett bennem minden cselekedetek nyomtalansága. Az ablakon befújó jeges szél ki-be csörgedezett a koponyámon. A szoba lombhullató faként kopaszodott hiteitől s a szél hullámaira ültette az én mozdulataimat is. Ekkora kegyetlenségre nem számítottam. Most már együtt vártunk a szédült csöndben, komoran, kifosztva. A szoba örök korhadásán rágódva, én megcsalva. És nem történt semmi...

AZ ÉG ÖRÖK

Összefagytak benned az odaadáslökések. Erős, nyugodt harapásokkal téped már a napokat, felnőtt az áhitat, tovább léptek az öntudatra ébredt kerítések. A szüntelen próbálkozási inger, a szüntelen fanyar kudarc végre felnövesztette benned a tekintetet. Szemeidben égentüli fagyott föld tükröződése. Biztonságos talaj, gubancnélküli, ingoványtalan. Biztonságos, mint az élet. Az egyedüli élet. Nem a gyermekkor ki-

szolgáltatottsága, nem a kamasz felkínálkozása. A begombolkozott szobrok közé állni, hasadban érzékeny műszerekkel. A szemed se folyon szét a világba, szíved se dobogjon. Ne kérj és ne vágyódj — lépned kell. Egyensúlyozásra ítélve, derűsen, a szobákban tengert és napraforgót növesztve. De honnan a rugókat? Mert nincs kapcsolat és nincs érintkezési pont, csak hiszékeny kézfogások és hallva született testvérek. Vagyunk százféle zárt ajtó. Vagyunk, mint meredt fák a folyóparton; közöttünk gyapjas, fullasztó sötétség. De a prűszkölések elmúlnak, a gyermekkor kutyaként lefetyelt napjai lerakódnak időnkben. Ütközések és ütközések hiányai, szembesítések és felismerések, temetések és agyparittyák születése meghatároz és tovagurít, megmotoz és megszegyenít. Az ég lenyom és fölszív — de mindig van. Közben örökké élni a befejezetlen percekét. Állsz a templom közepén s szemedből kicsúszik az egy idegenség és millió serken helyébe. Állsz a templom közepén, a tiszta, halott csönddel, mikor felzsong az orgona szélvihara, nyíló madarai. Az ég lenyom és fölszív — és mindig van.

A CSOKVERSENY

Olvasom, hogy csókversenyt
rendeztek New Darlingban.
Az új világrekord: 86 óra 7 perc.
Megszégyenítő eredmény, ha arra gondolok,
mi csak a Hűvösvölgytől
a Városmajorig
és egyszer a kerítésen át
órákig? pillanatokig?
Látom a bénaszájú versenyzőket, amint
egymás hátán morzézva
a mutatókat lesik.
Mi persze amatőrök módjára
behunyt szemmel
pazaroltuk nyelvünk erejét.

ISMEROS TÖRTÉNET

Eszterék lakása hatalmas volt,
akárcsak a rokonság, amely birtokolta.
Négy-öt nagynéni, számtalan unokatestvér
és legalább ugyanannyi sziámi macska...
de még egy alagút is átnyúlt a túlsó partra,
hol a magányos Doktor élt.
S habár a rejtekajtót hiába kerestük,
olyan szűk zugokat találtunk, hogy összepréselődve
bírtunk csak szabadulni. Új dimenzióval
tágították e családi világot
a Kanadába szakadt fivérek képeslapjai:
rénszarvasok bámultak be a téli ablakon.

Még zavartalanul játszadoztunk, de már gyötört a kétség.
Mi lesz, ha kiderül homályos származásom?
Se ősök, se szobák. Mit szól majd hozzá Eszter?

AZ ELMARADT MEGSZÓLÍTÁS

Másként alakul, ha a szilánkos ég
— a kedvezőtlen konstelláció —
meg a hóbogyó (Symphoricarpos albus),
mi csak szétpukkantani jó,
nem küldi rám fagyos lehelletét,
mikor azon töprengtem éppen:
kövessem-e a kedves eltűnőt, a szárnyas
Fillér utcai nőt, vagy sántikáljak haza
a Rókushegyi lépcsőn? Aki már megállt
napja végén, zárkája közelében,
úgyis tudja jól, hogy mi a folytatás.
Másként alakulna, ha a régi rovatba
írhatnék vallomást, mint egykor szépapáink:
„Tisztes szándékkal és jövővel
megismerkednék a Fillér utcza hölgygel,
aki november 3-ikán este 8 körül...”

HAZATERÉS

Hol volt hol nem volt
volt egy szer egy kis fi ú
aki így olvasott szótagolva
szurtos ujj á val követve
a sorokat olvasott és
nagyon félt egy vak
öregembertől aki
néha megjelent végig-
csosz og ott botjával a
falat kop og tat va és
meg meg állt a csengő
gombját ker es gél ve
akkor már a kisfiú ott
remegett az ajtó mögött
jól látta az öreg koldust
ahogy ki ta po gat ja a kerek
kis gombot pergamen-
száraz uj ja i val és
az öregember is lát-
ta magát az örökre be-
zárult ajtó másik oldalán.

(LA FONTAINE)

Pörög a porban pö-
rög a por-
ban
valami rugó el-
pattant vala-

mí
nyilván elrom-
minden el-
romlik egyszer
persze nem érti
ez a délszaki
tücsök sem
más hullámhosszon
zizeg
mikroszkopikus mikro-
kozmosz hiba
majd a hangyák szét-
szerelik majd
jönnek a hangyák
és külön-külön minden
alkatrészt ki-
cserélnék
majd a hangyák
hogy újra szuperáljon

SÜRGŐS MULASZTÁS

Ne haragudj, amiért késve válaszolok
leveledre, de számtalan
főlősleges ügy látogat mostanában, márpedig
az ilyen ügyek nem túrnek halasztást,
azonnali figyelmet kívánnak, máskülönben
hipp-hopp a semmibe vesznek;
ha nem csíped nyakon,
az érdektelen ügy máris elillan, ezért is
előbbre való a hiábavaló
és nem várhat sorára, mint a lényeges,
tehát a kevésbé illékony dolog.
Most is, miközben e sorokat írom,
legalább négy-öt alig körvonalazható
kérdés születik, de cigarettafüstként
oszlanak szét a szobában, később
nem ugyanígy, nem ugyanezek térnek vissza,
egyszeri füstszobrokhoz hasonló
alakzatok tolonganak fejemben;
az is lehet, hogy más nincs, nem tudom.

századunk norvég költészetéből

Krnulf Overland

A KEDVES

Járkál a kedves künn a kertben
s nem is sejti, hogy nézem.
Szabad és szép, mint fiatal állat.
Dalolva teregeti harisnyáit
száradni boldog fákra.

Dús lombok hajlonganak fölötte.
Meztelen talpát csókdossa a fű.
Fiatal a kedves, tenyerétől rózsás
lábahegyéig szerelemmel telve.
Amikor mozdul, mozdulata mintha
muzsika lenne.

Aranybarna a bőre.
Mikor fürdünk, csupas� sziklákon dől hanyatt,
s ölen apró árnyakkal játszódik a nap.
Árad felém az új gyönyörűség
ma és minden jövő napjaimon.
Az egész égbolt tőle részeg!

Édesség minden porcikája, egész teste!
Kecses, finom formái anyai
vagyaktól feszesek;
gyermekünk lesznek, szépek és egészségesek!

O, szent a szépség,
a nemzedékek öröksége!

Mosolya villan, ahogy közelít.
A zeme keskeny,
ferdülve dől halántéka felé.
És amikor fölébe hajlok,
elsötétül, mint forró nyári éj,
mint éj, remegő csillagokkal.

Künn sűrű harmat hull, mikorra elmegy,
a réteken sokáig látom még nyomát.
A boldogság járkált itt, suttogom.

Messze a dombon kakas kukorékol,
s már világosodik.

Rolf Jacobsen

GONDOLATAID, S AMIT ELVÉGEZTÉL

Gondolataid, s amit elvégeztél
nem múlnak el,
de reményeid
meghalnak, örömed,
szükségleted
meghal, követeléseiteid, vágyaid
meghalnak, de nem az,
amit elvégeztél,
amit elvégeztél,
mindennek ellenére végbe tudtál
vinni, az az arcpírítóan
kevés,
az él,
többet kellett volna,
az él,
míg az,
amire vágysz,
az meghal, reményeid meghalnak
sietve mind, de
amit gondoltál, mit
gondoltál?, élni fog, s mit
végzetél el te?,
az ördögbe is, hát
mit végeztél el te,
— te?

Gunvor Hofmo

EGY VARJÚ, AMELYIK SZÁLLDOGÁL...

Egy varjú, amelyik szálldogál. Csak magának, a mozdulatlan fáknak a hóban. Csak szemem jelenének, jelül keserű bizonyosságomnak, hogy semmi sem ér soha véget, az örökkévalóság sötét formák körtáncaként születik s hal meg. Ugyanaz a fájdalom, a senkitől meg nem bűnhődött, ugyanaz a sikoly, a soha el nem halkuló, az egynapos keménységű vérnek ugyanazon erőtlen jelei a földalatti törvények ellen.

Paal Brekke

APOKRIF

Itt van az ígéret földje, itt van a Kánaán, a tejjel és mézzel folyó. Tekintsd a zöld mezősegeket, a hajnali szélben harmatban fűröszöttötteket, tekintsd az ezüsttiszta patakat, olyan mint ékszer fehér köveken. Vesd le saruidat, járj meztláb a fű csillogó selymén! „De mikor ez égeti lábamat, mint a tűz...” „Vedd le köpenyed, oly meleg van itt. Nem akarsz leülni? Az air-condicionálás azonban sokkal jobb is lehetne. A többiek már táncolnak, ez a legdrágább zenekar, amit csak bérelhettek. Nézd az asztalokat, miként roskadoznak a homártól, majonéztól és meseli boroktól, ezüsttől és nehéz kristályoktól...” „De miért tűnik minden csupán homoknak, miért kerül homok a számba, amikor a patak fölé hajlok, hogy igyak?” „Psz, most az énekes következik.”

Itt van a Kánaán, az ígéret földje
Itt van a Kánaán, az ígéret földje
Itt van a Kánaán

ó, mily szépen tárul elénk mezőivel és dombjaival, szőlleivel és zöld ligeteivel, miként repesünk feléje kitért karokkal, hátunkon halálunkkal, s el tova tőle! anélkül hogy észrevennénk, hova rohanunk, anélkül hogy saját szívünket hallanánk, a kerekeivel s dugattyúival dörömbölőt, gyorsabban, gyorsabban, fulladozó hengerekben a lélegzetünkkel, nyugvás nélkül folyton tovább, amerre a megfogható-megtápntható isten előttünk jár, nappaloként fénylőre nikkelezetten, ó, cadillac a napfényben! énekelve háromszáz jahveerejével ... éjjelente pedig, éjjelente égre lángoló óriási faként, mely a halálról zúg, s gyökereivel szétszaggatott mellkasunkba kapaszkodik. S miközben hamu esőzik át álmainkon, rohanunk mi, mintegy álomban rohanunk, rohanunk tüpegő apró lábakon benn egy tojásban a halál hasában ...

Kánaánba, az ígéret földjére
Kánaánba, az ígéret földjére

„Ebéd előtt még iszol valamit, ugye?”

Astrid Hjertenaes Andersen

SZEPTEMBER 72

I

Vonul, mint álomban, s fölméri földemet.
Méri valami szónéklkülivel.
Erdővel. Facsoporttal. Fával.

II

Szeptember kristálytiszta hónapjába beérni.
Megérteni végre mindent. Járkálni szántók mentén.
Tudni, hol fekszik az ország. Saját utamat követni.

A fenyőtűst. A tobzost. A vándorlásra hívót.
Mely szálas fenyveseken sebesen szalad át.
Szorongásaimat s düheimet legyűrni.
Megállni szemben a csönddel.

Utak buktatóira, csontos gyökerekre lenézni.
Mint roppant élőlények állkapcsai és bordái.
Attetsző zöld zsurlók belsejébe benézni.
Puha mohára lépni s újból elmosolyodni.
Őskori páfrányok közt gázolni keresztül,
mint furcsa tengerfenéken. Hazaálmodni magam.
Visszatérni az idők hajnalából.

Atnézni évszakokon. Hallgatni visszhangjait
szédítő, darabos, zord zenéjüknek.
Szeptember hónapba beérni.
Mint dacos ellenállás állni a levegőben.
Hüvelykkel lemutatni. Lenni fölfénylő tájjá.
Erőt venni izzó haragomon.
Sápadt dühömet visszakapni.

Harald Sverdrup

A ZÖLD NYÁR

Lassan áramlik át rajtunk a zöld nyár
a gyerekkor könnyű táncával vízen, homokon és kagylók fölött
s cikkánós sáros félszegűs érintésével a talpunk alatt,
feledt lidércnyomásos álom sötét vízmélyi fáival,
felénk dőlnek s ostorcsapásként sújtanak ránk,
s legfelül egy másik tenger habfehér tajtékzása,
benne szúnyogfekete másodpercek tűnnek el
egy fényhídon az éji égen át.

Erling Christie

S VÉGÜL —

Lehull a függöny —
a terem lassan kiürül
s kialszanak a fények

eltávolítja a festéket
s egy idegen tekint rá vissza
a tükrökből, így
lép ki meztelen arccal
az éjszakába

ahol a csillagok
nem ismerik s nem
várnak a szavára

fázósan veszi észre:
az előadásnak végképp vége —

the rest is silence.

Peter R. Holm

A SZERETŐK

(*Marc Chagall*)

Álmuk körül
körbezárul a város
és dúl a hold csöndes vihára
a házak mentén... Azért ébrednek,
hogy megintcsak elpihenjenek
egymás szemében: Valami zavaró nagy
tisztaságtól lélegzetük
végetnemérő lehelletté válik
müközben zöld és kék
pillanatok virágillata
szálló felhők fátyla fölé
libbentli őket...

Mélyen alattuk
elpirul háztető s torony
a naptól... A szeretők eget nyitó
fényfuvoliák felé lebegnek örökétig...

Olav H. Hauge

ITT LAKOM

Emberöltője már, hogy itt lakom.
Szélfútt évek s duzzadó vitorlákkal
csillagok suhantak tova.
Fák s madarak telepedtek le itt,
csak én nem leltem nyugalmat.

Hans Börlí

A PIGMEUS ALMA

Élek.
Pigmeuséletet a mocsarakban:
Mérgezett nyilakkal tele a tegzem,
gyors szemem folyton résen áll
kígyócsípés és alattomos vermek ellen.
De az éjek osendjében —
amikor bolhacsípett kurtyaként a boly
nyugtalanul alszik a csillagok alatt —
én a fehér emberről álmodom.
A magas fehér emberről. Aki
a folyón egy nap dalolva evezett tova
az északi ég fényével az arcán.

Georg Johannesen

FONTOS

Fontos: hogy a hegedű fel legyen hangolva
hogy a G-dúr-hegedűverseny túlharsogja
a két hatalmi tömböt

Fontos: hogy az énekkar
tudja a különbséget gáz és levegő közt

Fontos: a szelet orgonává átépíteni

Fontos: átépíteni az írógépet
gépfegyverré
mely vörös írószalagra vált át
miközben a sasok repülőgépekké merevednek

Fontos: hogy a toll hegyes legyen
s szemlyukat döfjön az álarcon

Fontos: terjeszteni, de nem elhinni
az öngyilkos üzenetét

a fehér lapot mely egyidejűleg
vers, rajz és hangversenyprogram

Fontos: hangversenyen ülni
a robbanás idején

Fontos: hogy a vászon ki legyen feszítve
mikor a Matterhorn nevű szobrot

Svájc nemzeti bankja szignálja

Fontos: a tengert vízzel festeni

Fontos: a képet

megmutatni a vaknak

Stein Mehren

KÉPÍRAS

Ember

Így látlak téged pillantásom
izzó vésőjével; Te
éppen a barlang falába vésél
guggolva műved, önmagad, előtt
A világ számára azonban
megfejtethetlen ez a rébusz
a hallal s a víz fölötti madárral s az éggel
tükröződve benned, belédvetülve

a képeknek ez a sora
melyet te életeddel fejtesz meg
azzal hogy úgy élsz mintha értelme lehetne
a szív minden hieroglifái
egybefonódnak itt
Most már
hal és madár, ember és ember
eggyé váltak itt mind teveled

vagy talán csupán egy újabb kép
kapcsolódott a halból s madárból
vízből és égből álló sorhoz
Ott — kőbe vésett képírás
Míg itt — szíved, mindenbe kivetülve

(Sulyok Vince fordításai)

a szép keresése

századunk norvég költészete*

SULYOK VINCE

A századfordulón, az 1890-es évektől, az újromantikusok uralták a terpet a norvég költészetben. Irányzatuk, amely a prózában Knut Hamsun *Éhségével*, a lírában pedig Vilhelm Krag verseivel jelentkezett első ízben, az első évtizedek, Ibsen és Björnson korának realizmusával és naturalizmusával fordult szembe. A valóság objektív, józan leírása, esetleg kritikai ábrázolása helyett a világ szubjektív átélését választották módszerükül, s a tudatalatti jelenségek, a lelki élet, az érzelmek és hangulatok elemzésével voltak elfoglalva. Akadt magatartásukban egy sereg civilizációellenesség is, s a rohamosan tért hódító urbanizmus elől egyfajta túlidealizált paraszti-népi romantikába menekültek művelői. Hamsun és Krag mellett Nils Collett Vogt és Sigbjörn Obstfelder voltak az irányzat legkiemelkedőbb képviselői. Az újromantikusok, kis időbeli eltolódással ugyan, de az európai költői fejlődéssel összhangban léptek föl, s a modern norvég költészetnek tulajdonképpen belőlük, hatásukra kellett volna kiteljesednie, mivel a modernizmus alkatelemei, nem utolsó sorban a formai kísérletezésekre, a régi verselési formák fölbontására vagy föllazítására irányuló törekvések, nálunk fordultak elő a legkifejezettebben.

Norvégiában azonban kevésbé kedvezett nekik a kor, mint a legtöbb helyütt másutt. A norvég nép ezekben az években vívta egyre elkeseredettebb harcát nemzeti függetlenségéért, a svédektől való teljes elszakadásért, ami 1905-ben meg is valósult. Ez a küzdelmes időszak, majd pedig az önálló államisággal jelentkező nemzeti föladatok sokkalta inkább követeltek valóságos történelmi-társadalmi problémákkal foglalkozni akaró és tudó realista költészetet, mint újromantikus hangulati lírát és lélekelemzést. Norvégia lázasan nekilátott gazdasági életének átszervezéséhez. Megkezdték a vízierőművek hálózatának a kiépítését, mely olcsó (a világon a legolcsóbb) és szinte korlátlan mennyiségű villanyenergiával látta el a kibontakozó fiatal norvég ipart, különösképpen a vegyipart. Ez a második ipari forradalomnak nevezett időszak természetesen nagy társadalmi-szociális jellegű változásokkal járt együtt: meg-

indult a földtelen szegényparaszti réteg áramlása a városok és ipari központok felé, s rövid idő leforgása alatt számottevő tömegű munkásosztály jött létre. De a társadalom ipari átszerveződésével, a fokozódó városiasodással egyidejűleg méreteiben és formáiban is újszerű, jelentős szociális problémák is fölvetődtek. Nem maradt azonban el az új költők jelentkezése sem, akik a megváltozott viszonyokat a realizmus írói eszközeivel kívánták és tudták ábrázolni. Mellettük viszont, egy kissé a háttérbe szorulva ugyan, de még évtizedekig tovább alkottak az újromantikusok is, témaválasztás és irodalmi formák dolgában azonban többen közülük idővel erősen közeledtek a realistákhoz.

Az újrealizmus föltűnése a századfordulón nem volt persze sajátosan norvég vagy skandináv jelenség. Másutt azonban jobbára inkább a prózában jelentkezett (André Gide, Joseph Conrad, Thomas Mann, Romain Rolland, Makszim Gorkij), míg a lírában tovább folytatta erőteljes hódítását a skandináv újromantikának megfelelő szimbolizmus (Paul Valéry, W. B. Yeats, Stefan George, Rainer Maria Rilke), talán az egy Émile Verhaerent kivéve. Norvégiában azonban mindez oda vezetett, hogy a norvég költészet néhány évtizedre elszigetelődött az európai költészetben végbemenő fejlődéstől azzal, hogy az ország belső problémái felé fordultak a költők, s azokat az 1870-es, 1880-as évek realizmusának eszközeivel és formáival igyekeztek kifejezni. Az új költők ugyanis, hogy magukat ezzel is erőteljesebben elhatárolják, az újromantikusok formai kísérleteitől a három-négy évtizeddel korábbi példákhoz fordultak vissza, a szépen rimelő szabályos verssorokhoz és a klasszikus strófaépítkezéshez. Tartalmilag költeményeik gyakorta elbeszélő jellegűekké váltak, s egy-egy emberi szituációt verseltek meg, bőségesen ellátva kommentárokkal, s teletsúfolva allegóriákkal és hasonlatokkal.

Az újrealista költők közül különösen Herman Wildenway (1886—1959) életörömét sugárzó dalai, Olaf Bull (1883—1933) intenzív beleélésű lírája váltak népszerűekké, de a korra, évtizedekre meghatározó erővel, leginkább mégis. Arnulf Överland (1889—1968) nyomta rá a maga sajátos és szuggesztív bélyegét. Az európai költészetbeni kísérletezések, a különféle költészeti izmusok elől Överland állta el itt az utat, éspedig olyan alaposággal, hogy a szürrealizmusnak, dadaizmusnak és az egyéb modernisztikus áramlatoknak a harmincas évek eleje előtt gyakorlatilag még a nyomát sem lehet kimutatni a norvég költészetben, sőt azok igazában csak már a második világháború utántól, az ötvenes évektől kezdtek jelentősebben hatni. Olyan „szélsőséges” formában és módon azonban, mint történetesen Franciaországban, Angliában vagy akár Svédországban is, itt még akkor sem.

Az ígéretes indulású Överlandra (*A magányos ünnep*, 1911) meghatározó erővel hatott az első világháború „élménye”, amelyet ugyan a semleges Norvégia biztonságos világából követett figyelemmel, de amelynek véres és brutális értelmetlensége még így is nagyon fölkaparta szenvedésre és igazságtalanságra mindig rendkívüli érzékenységgel reagáló lelkiületét. Igazán „överlandivá” is a fölgháborodás és a méltatlankodás tette líráját. *Kenyér és vers* (1919) című kötetében a háborúból győztesen kikerült hatalmakkal és az általuk diktált békeszerződésekkel fordult élesen szembe. Ez a szembefordulás aztán lassan a mindennemű autoritás elleni lázadássá szélesedett nála, versei pedig egyidejűleg mind konkrét szociális tartalommal teltek meg. Haladó írói csoportosulások-

hoz csatlakozott, s magáévá tette a szocializmus eszméit és célkitűzéseit. A húszas években elsősorban a norvég proletariátus problémái foglalkoztatták. Erőtéljes nyelvezete tele van bibliai allúziókkal és fordulatokkal, s ezek könnyen találtak visszhangra a bibliai szövegeken fölnevelődött egyszerű emberekben. A *Mot Dag* (Hajnal iránt) nevű folyóirat köré csoportosult forradalmár értelmiségiekkel együttműködve hirdetett harcot és küzdött a korabeli polgári Norvégia két fő támasza, a tőke és az egyház ellen. Mögéje zárkóztak a húszas években induló fiatal költők is, élükön Nordahl Grieggel (1902—1943), akiről az antifasiszta ellenálló-költészettel kapcsolatban esik majd még bővebben szó, valamint Rudolf Nielsennel (1901—1929), a nagyvárosi munkásművész és a mozgalmi költészet sok szép értéket teremtő, de tragikusan korai halála folytán, teljesen kibontakozni nem tudott proletárköltőjével.

A harmincas években, a hatását Európa-szerte éreztető gazdasági válság, a náciizmus németországi győzelme, majd a spanyol polgárháború kapcsán Överland érdeklődése is kitágult, s részben elfordulva a hazai problematikától szenvedélyesen agitatív hangvételű versekben leplezte le a fasizmus igazi természetét (*A vörös front*, 1937).

Közben azonban rövid időközökkel három „disszonáns” költői síp is megszólalt az överlandi modorban írt költeményektől hangos norvég irodalmi porondon; disszonáns Överlandnak akkor még általánosan elfogadott mértékével mérve. Valójában azonban valami egészen új kezdődött el akkor a norvég költészetben, amelynek jelentősége a múltó évtizedekkel válik egyre nyilvánvalóbbá.

Az első helyen Rolf Jacobsent (sz. 1907-ben) kell megemlítenünk, s nem csupán, mivel időrendben is ő jelentkezett elsőként hármójuk közül. A *Föld és vas* (1933), első kötete, teljes joggal sorolódik a legjobb és legjelentősebb norvég versgyűjtemények közé. Vele a modern kor és technikai civilizáció, a korszerű világkép lépett be meglepően egyéni, letisztult nyelvi és formai kifejezőeszközökkel a norvég lírába. A korabeli kritikák egyike-másika elsősorban a nyelvi újítót látta meg benne, ma azonban már irodalomtörténeti tény, hogy nem csupán a norvég nyelvet, de a norvég költészetet is megújította. Hatása nem csak, hogy tart még, hanem éppenséggel a hatvanas évektől teljesebben ki igazán, párhuzamosan sorra megjelenő új versesköteteivel.

A vele majdnem egyidejűleg, 1934-ben jelentkező Emil Boyson (sz. 1899-ben) költőként és fordítóként a szimbolizmus nemzetközi eredményeit kísérte meg norvég földbe átplántálni. — Jacobsen és Boyson mellé kell még sorolni a valamivel később, 1939-ben debütáló Claes Gillt is (1910—1973), aki különösképpen az angol és az ír költői modernizmus impulzusainak közvetítésével járult hozzá a norvég költészet megújulási folyamatához.

A főnti három költőnek azonban nem sok ideje maradt modernisztikus törekvéseik kibontakoztatására. 1940. április 9-én megszállták Norvégiát a náci-német csapatok, s az ország a szó legszorosabb értelmében teljesen elszigetelődött a külvilágtól, s elmaradtak a könyvek, folyóiratok, újságok formájában érkező impulzusok is. A norvég szellemi élet szinte majdnem egészen leállt, az írók-költők elhallgattak, néhányan közülük külföldre, Svédországba vagy Angliába menekültek, mások a megszállt országban fejtették ki illegális irodalmi tevékenységüket: írtak anti-

fasiszta verseket, mozgósító dalokat, vagy adtak ki lapokat. Így módon született meg a norvég ellenállás költészete. Ezeknek a műveknek az agitációs költészet ismerveivel kellett rendelkezniük, azaz könnyen érthetőeknek, egyszerűeknek, világosaknak, ritmusosaknak, nem ritkán egyenesen énekelhetőeknek kellett lenniük, hogy minél több emberhez szólhassanak.

Természeténél fogva minderre éppen Överland verselési technikája és hangvétele bizonyult a legalkalmasabbnak, s Överland maga is már a megszállás első óráiban írni kezdte lángoló szavú hazafias költeményeit a norvég ellenállási szellem fölébresztésére. Versei kéziratos másolatokban terjedtek, s szerzőjük kilétét illetőleg nem csak a népnek, de a német hatóságoknak sem maradtak sokáig kétségeik: 1941 nyarán letartóztatták a költőt, s 1942 tavaszától a sachsenhauseni koncentrációs táborban tartották fogva. Kéziratformában terjesztett ellenállási versei, valamint a koncentrációs táborban írottak 1945-ben *Mi mindent túlélünk* címmel jelentek meg, s a kötet a legnagyobb hatású és sikerű norvég versgyűjtemények egyike lett.

A norvég ellenállás költészetének (sőt nem csupán költészetének, de magának az ellenállásnak is) másik nagy alakja Nordahl Grieg (1902—1943). A német megszállást követően részt vett a norvégiai ellenálló-harcokban, majd a kormánnyal és csapataival Angliába ment át, ahol a szabad norvég egységek keretében repülőtisztté képezték ki. 1943. december 2-án Berlin fölélték le egy bevetés során. Élet és költészet azonban szorosan egybefonódott nála, s a háború alatt Angliában és Izlandon írt hazafias-antifasiszta versei különféle utakon-módokon hazajutva nagy hatást váltottak ki. Retorikus és sokban alkalmi jellegű költészet volt ugyan az övé, népszerűségéből azonban máig sem nagyon vesztett.

Az ellenállás költői közé tartozott Inger Hagerup is (sz. 1905-ben), aki 1939-ben jelentkezett ugyan első kötetével, de aki 1944-ben, svédországi menekültségében írt hazafias, Överlandra emlékeztető verseivel vált szélesebb körben ismertté, főképpen a háború után. — Fiatal diákként, közvetlenül érettségije után, Svédországba menekült Paal Brekke is, s odaát két hazafias versgyűjteménye is megjelent, többé-kevésbé az ellenállási költészet megszokott módorában. Jelentőségük csak szimbolikus.

Gunvor Hofmo (sz. 1921-ben) nem tartozik ugyan az ellenállás költői közé, költészete azonban 1946-os első jelentkezése óta szinte egyedül és kizárólagosan a háború sokk-hatású „élményével” foglalkozik, azzal az esztelen és értelmetlen szenvedéssel, mely millióknak jutott osztályrészül a háború éveit során. A háború rettenete, iszonyata és szorongása oly mély nyomot hagyott érzékeny fiatal női lelkében, hogy attól mindmáig nem tudott szabadulni, költészetének központi, sőt talán úgy is mondhatnánk: egyedüli témája maradt, sokban emlékeztetve Pálinka Jánosra, ha a párhuzam egyébként nem is teljes. Hofmo lírája azokkal a modernisztikus törekvésekkel mutat közeli rokonságot, amelyek az ötvenes években jelentkeztek újból — s ezúttal átütő erővel — a norvég költészetben. Hofmo azonban nem tartozik semmilyen költői iskolához, s éppen ezzel látszik igazolni, hitelesíteni a modernista költészeti formák és eszközök jelentkezésének mintegy szükségszerű és törvényszerű voltát.

A második világháború közbejöttével elakadt költészeti fejlődést Paal Brekke (sz. 1923-ban) vitte tovább svédországi emigrációjából való visszatérése után. Vele új fejezet kezdődik a modern norvég lírában. Brekke nem a Jacobsen, Boyson, Gill által megkezdett úton indul tovább, akiknek kezdeményezései nem csupán csak elszigetelődtek a nehéz háborús és háború utáni időszakban, de — legalábbis részben — el is felejtődtek. Brekke a negyvenes évek új svéd lírai törekvéseiből, a „fyrtio-talist”-ák eredményeiből merített, a svéd és a finnországi svéd modernistáktól kapott impulzusokat közvetítette, adaptálta át a norvég költészetbe. És T. S. Eliot-ét. Brekke úttörő jelentőségű kötete, az *Arnyék-vívás* (1919), egyidejűleg jelent meg „The Waste Land”-átköltésével, s nehéz lenne eldönteni, melyik váltotta ki a nagyobb hatást.

A norvég költői modernizmus azonban nem vált programszerű vagy szélsőséges formában jelentkező irányzattá. Nem hitt — és ma sem hisz — az öncélú formabontás egyedül üdvözítő mivoltában, s éppen ezért nem adja föl a közlés vágyát és elvét sem. Annál inkább élni igyekeszik viszont a modernizmus által elért tényleges vívmányokkal, hogy segítségükkel még hűbben és korszerűbben tükrözhesse a modern tudatot.

Az irányzat mérsékelt mivolta sem akadályozhatta azonban meg azt, hogy akadémikus ellenzői, Överland által vezérelve, ne vezessenek hevesebbnél hevesebb támadásokat ellene az ötvenes évek első felében. Brekke azonban voltaképpen sohasem szállt síkra a hagyományos líra és gyakorlói ellen, s főképpen pedig sohasem lépett föl agresszívan és türelmetlenül a tradicionális fölfogást vallókkal szemben. Helyet akart csupán az újnak is.

Válogatásunkban, a norvég líra megújítóiként, de úgy is, mint erre valóban érdemes költők, a mai norvég költészet derékhadának és javának képviselői, az ötvenes években Brekke nyomán elindult lírikusok kapták a legnagyobb helyet. Astrid Hjerteanes Andersen (sz. 1915-ben), Harald Sverdrup (sz. 1923-ban), Erling Christie (sz. 1928-ban) és Peter R. Holm (sz. 1931-ben) mind alkotóerejük teljében levő művészek, s noha sok a közös jellemző vonásuk, sajátágaik mégis tisztán kirajzolódnak. A többé vagy kevésbé kifejezetten jelentkező intellektuális háttér egyikük mögül sem hiányzik — annál inkább viszont válogatásunk két érdekes és mindenképpen figyelemreméltó költője: Olav H. Hauge (sz. 1908-ban) és Hans Börli (sz. 1918-ban) mögül. Magyarországon talán az „őstehetség” kétes jelzőjét ragasztották volna nevükhöz már indulásukkor, lévén az első kisbirtokos és kertész, a második pedig egyszerű erdőmunkás. Költői fejlődésük, verseik arról tanúskodnak, hogy az intellektuális háttér hiánya nem kell, hogy egyúttal tényleges hátrányt is jelentsen, ha egyébként mondanivalóval rendelkezik a költő.

A modernizmus végleges győzelme tehát csak az ötvenes években következett be a magyarhoz sokban hasonló késési zavarokkal küszködő norvég lírában; vagyis egy olyan időpontban, amikor a nagyvilágban már egyre több felől kezdtek új hangok hallatszani. Itt is, ott is egyre elutasítóbbakká váltak költők a hasonlatokkal zsúfolt „klasszikus” modernizmussal szemben, mert úgy érezték: kép- és forma-technikájával már nem lehet tovább jutni, mert az megszépíti és elkendőzi a valóságot. A konkrét és új egyszerű költészet ekkor nem utolsósorban a nyitott vers bevezetésével kísérelte meg a továbblépést. A nyitott itt nem azt akarja jelenteni, hogy könnyen érthető, hanem hogy a költő a verset

olvasójának rendelkezésére bocsátja — tovább- vagy együttköltésre. Skandinávián belül főképpen Dániában és Svédországban jutott máris jelentős pozíciókhoz a két irányzat. Norvégiában a *Profil*-csoport költői képviselik. Annak, hogy nem olyan szélsőségesen és következetesen, mint skandináv költőtársaik, elsősorban az 1959-ben debütáló Georg Johanne- sen (sz. 1931-ben) és a kötettel először 1960-ban jelentkező Stein Mehren (sz. 1935-ben) az oka. Ők ugyanis a formai ismérvek alapján még a modernisták közé sorolódnak, magatartásukkal viszont sokban az új csoportosulás példaképeiül szolgálnak. Áttekintésünket velük zárjuk.

Életrajzi jegyzetek

ARNULF ÖVERLAND

(1889—1968). Századunk norvég költészetének központi alakja és vezéregyénisége, Norvégia „koszorús költője” a szó legszorosabb értelmében véve. Első verseskötete (*A magányos ünnep*, 1911) még hagyományos polgári-dekadens jellegű líra, tele utánérzésekkel és papírizú, elvont világfájdalommal. Igazi énjét az első világháború tragikus élménye ébreszti életre. Ettől kezdve a polemikus hangvétel és a növekvő szociális érdeklődés jellemzi líráját. A győztes hatalmakkal szemben a háborúban legyőzöttek pártjára áll, belpolitikailag pedig a szegény és elnyomott néprétegek szószólójává válik. Magáévá teszi a szocializmus eszméit és célkitűzéseit, s minden kötete egy-egy újabb kereszt-hadjárat a polgári-kispolgári Norvégia, a kor gazdasági és politikai viszonyai ellen. Élesen támadja a kapitalizmus mellett az egyházat is, külpolitikai viszonylatban pedig a spanyol polgárháborúról és a hitleri Németországról ír leleplező verseket, Norvégia német megszállása után illegálisan terjednek ellenállásra buzdító versei, amiért aztán 1941-ben letartóztatják, s 1942-től a háború végéig a sachsenhauseni koncentrációs táborban tartják őrizetben. Ott írt versei *Mi mindent túlélünk* címmel jelentek meg 1945-ben; a kötet a norvég irodalomtörténet talán legnagyobb hatású és sikerű versgyűjteménye. — Háború utáni költészetének egyik jellemző vonása a sztálini személyi kultusz által kiváltott nagy csalódásának az ábrázolása, mely a mélységesen humanista lelkületű költőt egy sereg élesen polemikus és kritikus hangvételű vers megírására készítette. — Költészetének legjellemzőbb vonása — a mindenkori szenvedélyes elkötelezettség mellett — a formai egyszerűség, a mindennapi beszédhez igen közel álló stílus; amely mértékben ez megkönnyíti az olvasó számára a versek megközelítését és megértését, ugyanolyan mértékben teszi nehezzé azok lefordítását. Minden bizonnyal ez a magyarázata annak is, hogy Överland, noha változatlanul ő a legtöbbet olvasott és idézett norvég költő, neve mégis alig ismert Skandinávián kívül.

ROLF JACOBSEN

(sz. 1907-ben). „Az egyetlen modern költő, akit a norvég irodalom 1940 előtt fölmutatott”, írja róla Hans Magnus Enzensberger ismert radikális nyugatnémet költő a Suhrkamp kiadó gondozásában megjelent kitűnő *Museum der modernen Poesie* c. antológiában (Frankf. a. M., 1960), mely Babits Mihály, Illyés Gyula és József Attila több versét is tartalmazza. Kis túlzástól talán nem mentes ez az ítélet, de mindenképpen igen közel áll az igazsághoz. Jacobsen költői működése valóban teljes szakítást jelentett a norvég költészet korábbi tradícióival. Híressé vált első kötete, a *Föld és vas* (1933) óta a modern kor és civilizáció költőjeként ismerik. Erősen szociális tendenciájú verseiben kezdet-

ben a nagyváros, a technika és a gépkorban élő magányos nagyvárosi ember állottak költői érdeklődésének homlokterében. Hangos, erőteljesen optimista hangvételét azonban később mindinkább valamifajta csöndesebb rezignáció váltotta föl, s mind kifejezettebben fordul a természet, a hegyek, tavak, erdők világa felé, benne keresve azt az egyensúlyozó erőt, amely harmonikusabbá tudná tenni a mind hajszoltabbá váló emberi életet. — 1960-ban neki ítették oda a legfontosabb norvég irodalmi díjat, a Kritikusok díját.

GUNVOR HOFMO

(sz. 1921-ben). Első kötete 1946-ban jelent meg *Haza akarok az emberekhez* címmel. A háború éveinek brutalitásairól, szenvedéseiről s a háborút követő időszak kiábrándult légköréről és problémáiról szól benne. Az értelmetlen szenvedés látványa mély és meghatározó hatást gyakorolt egész költészetére, s központi témája mind a mai napig a háború sokkhatású élménye, s a szenvedőkkel való mélyeséges együttérzés és azonosulás maradt. Lírájának csúcspontját a kritika az 1954-ben közzétett *Egy átvirrasztott éjszakánban* látja. Az érzékelhetően túli utáni vágy egyfajta misztikus-vallásos érzésben kulminál ebben, s az egész kötetet egy sebzett, zárkózott lélek heves védekezése jellemzi a körülvevő világ fenyegetéseivel szemben. A valóságból szinte már csak a természeti képeket ereszti át szublimált, sűrített lírájába. Intenzíven személyes verseiben „egy másik valóság” felé tapogatózik egy túlérzékeny lélek, örökre megsebezve a háború szörnyűségeitől.

PAAL BREKKE

(sz. 1923-ban). Költő, műfordító és kritikus, a modern — és modernista — norvég költészet egyik központi alakja és megújítója. Közvetlenül érettségije után Svédországba kellett menekülnie a Norvégiát megszállva tartó németek elől. Első verseskötetei és regényei is ott jelentek meg, s bennük a menekültsorsot ábrázolta meggyőző erővel, de írásai egyúttal általános érvénnyel szóltak a kor egyedi emberének fokozódó elszigetelődéséről, tehetetlenségéről és félelméről is. Az irodalmi közvélemény érdeklődésének a középpontjába igazából az 1949-ben kiadott *Árnyékvivás* című kötetével került: ezzel a gyűjteménnyel tört be a háború utáni költészeti modernizmus végérvényesen a norvég irodalomba. Brekke elsősorban Eliot, valamint a negyvenes évek svéd lírai törekvéseit („fyrftotalismen”) adaptálta sajátjává. 1960-as *Itakai evezősök* és 1965-ös *Ferde mosoly rózsaszímben* című kötetei a modern norvég líra jelentős eseményei közé számítanak. Brekke költészete a líraiságnak és az intellektualizmusnak különös-érdekes, egyéni keveréke; kísérlet arra, hogy európai látókörű képet rajzoljon ellentmondásos korunk sok nyugtalanító jelenségéről. Humanista elkötelezettséggel reagál a világban jelentkező legkülönbözőbb bajokra: az éhínségekre, háborúkra, faji üldözésekre, valamint az ellenkező oldalon a jóléti állam és a fogyasztói társadalom gyakran ürességgel, önzéssel és anyagiassággal telített életformájára. Lírájától nem idegen a csípősen harapós, fanyar ironia sem, ami többek között Petőfi két nagy versének, *A kutya dalának* és *A farkasok dalának* mesteri átköltésében is jól segítette. Fordít modern magyar lírát is norvégra.

ASTRID HJERTENAES ANDERSEN

(sz. 1915-ben). Költő. Első verseskötete *A vadlibák* címmel 1945-ben jelent meg, általánosan ismertté azonban *Lovak az esőben* című verse tette a nevét, mely 1948-ban kiadott második kötetében jelent meg, s azóta nem hiányzik

egyetlen olyan antológiából sem, amelyik a modern norvég költészetről megbízható képet akar nyújtani. Költészete érzéki és érzékletes, lágy és érzelmekkel telített, erős kötődéssel a valósághoz, a földközelihez, a tájhoz. Egyfajta tipikusan északi női líra ez, telítve szép szavakkal és azzal a képességgel, hogy érzéseit plasztikus formákba, konkrét és friss természeti képekbe öntve tudja kifejezni. Mindez leginkább a kései szimbolistákkal rokonítja, költészete azonban sok vonatkozásban túl is mutat azokon, s méltán számítódik a második világháborút követő időszak legkiemelkedőbbjei közé Norvégiában. Tucatnyi kötete közül az 1964-es *Reggeli a zöldben* vált a legismertebbé. — Petőfi egyik fordítója, s részt vesz a 20. századi magyar líra norvégra fordításában is.

HARALD SVERDRUP

(sz. 1923-ban). Költő. Első versgyűjteményével, melyet máig mintegy tucatnyi további követett, 1948-ban jelentkezett; közülük talán az 1961-es *Jegesmedvefantázia* és az 1969-es *Veszélyes szél* tűnnek a legfigyelemreméltóbbaknak. Elsősorban a szerelem, az Erosz költőjeként vált népszerűvé és ismertté őszinte, friss és merész erotikus szövegei alapján. Szerinte az ember legjobb tulajdonságai éppen a szerelemben mutatkoznak meg legteljesebben, mert az érzések is a szerelem és a szeretkezés aktusában a legeredendőbbek, legőszintébbek. Idevágó fölfogása azonban csupán része tágabb, életigenlő világlátásának, amelytől nem teljesen idegen az egzisztencialista filozófia sem. Olykor úgy tűnik, mintha a jelenkori civilizáció okozta problémák elől valamifajta természeti idillbe (s egyidejűleg a szerelemben) akarna menekülni, bizonyos társadalmi visszasságok bírálásával azonban sosem hagy föl teljesen. Költészetét nagy tematikai és formai gazdagság, eleven fantázia, merész képalkotó erő és heves életérzések jellemzik.

ERLING CHRISTIE

(sz. 1928-ban). Kezdetben kritikusként keltett figyelmet esszéivel és recenzióival, melyek arról tanúskodnak, hogy írójuk behatóan ismeri az északi és az angolszász líra új áramlatait. Tanulmányainak egy részét 1955-ben könyv alakban is kiadta *Írányzatok és arcok* címmel. Első verseskötete, az *Álom a tengerről*, 1954-ben jelent meg, ezt a kötetet az ötvenes és hatvanas évek során további három követte, melyek közül az 1960-as *Kihűnynek a jelek* a legjelentősebb. Verseiben a „New Criticism”-irányzat követőjeként mutatkozik meg. Aránylag sokáig kellett küzdenie azért, hogy ösztönző-inspiráló példaképeinek hatása alól kiszabaduljon. Mélységesen hiszi, hogy a költészet a megismerés (az önmegismerés, és az emberi, közösségi megismerés) egyik fontos eszköze. Gyakorta egzisztenciális létproblémákkal és szorongásokkal telített hangvételétől azonban nem idegen a szatíra sem: 1959-ben *Minusz* címmel, egész kötetnyi jelent meg csipős-gúnyos verseiből.

PETER R. HOLM

(sz. 1931-ben). Költő és közigazgász. Az irodalmi életben 1955-ben tűnt föl *Arnyak egy valóság körül* című kötetével, amelyik már címével is a költői modernizmus mellett elkötelezettségéről vall. A versművészet, a művéség öröme azonban nem idegen tőle, s szabad verselési technikájában is könnyű észrevenni a csiszoltságot és műgondot. Az üres mindenáron-modernkedőktől abban is különbözik, hogy az intellektus mellett szerephez jutnak nála az érzelmek is. Költészete egyébként tipikusan elmélkedő jellegű. Ő is osztja nemzedékének intenzív érdeklődését az iránt, hogy az elfogadott vélekedése-

ket és igazságokat a maga saját és sajátos filozófiai segédeszközeivel vizsgálja és értékeli újra. Verseiben azonkívül jelentős helyet kap a táj és természet is, képeinek és szimbólumainak szinte kimeríthetetlenül gazdag tárházaként. Talán nincs is olyan verse, amelyikben ne lehetnénk tanúi lélek és természet termékeny összjátékának: a táj mintegy tolmácsává válik a létnek. Kötetek közül az 1960-as *Beavatás a tengernél*, az 1962-es *Kőkor* és a rákövetkező évben megjelent *Hirtelen* táj tűnnek ki leginkább.

OLAV H. HAUGE

(sz. 1908-ban). Költő és kertész. A nyugatnordvég partvidék egyik legszebb részén, a hardangeri Ulvikben élte le egész életét kis birtokát, almáskertjét gondozgatva, távol a hangadó irodalmi köröktől és az irodalmi élettől. Költészete mégsem provinciális, ellenkezőleg: a legszelebb látóhatárral rendelkező nordvég lírikusok közé tartozik, aki szenvedélyes érdeklődéssel figyeli mindazt, ami a szellemi életben és a világban végbemegy. Első kötete, a *Parázs a hamuban*, 1946-ban jelent meg, s ezt azóta szabályosan, ötéves időközökben követte egy-egy újabb kötet, melyek közül *A hegyomlás alatt* (1951) és a *Kérdezd a szelet* (1971) a legemlékeztetőbbek. A korábbi irodalmi nemzedék hagyományainak továbbvívójeként népies-romantikus költőként indult, de hamar rátalált egyéni hangjára és technikájára. Szavai konkrét tartalmukkal hatnak, azaz verseiben mintegy maguk a dolgok jutnak szóhoz, s néha olybá tűnhet, mintha a költőnek nem is lenne ennél több szándéka. Valójában ezeknek a dologi szavaknak nagyon is meg van a maga szimbolikus értékük, s a valóságnak néha egészen váratlan összefüggéseire tudnak fényt vetni. Nyilván ebben rejlik a nyitja annak is, hogy a hatvanas évektől, Jacobsen mellett, éppen ő vált a legfiatalabb költőnemzedék példaképévé. Magyarul s általában idegen nyelveken rendkívül nehéz visszaadni, vagy akár csak megközelíteni is paraszti tájnyelven írt verseinek ízeit és varázsát.

HANS BÖRLI

(sz. 1918-ban). Költő és író, erdómunkás. Első kötete 1945-ben jelent meg *gyantatűz* címmel, s friss versei, a szerző szociális háttéréből adódó „romantikával”, azonnal az „erdők költője” mítoszához vezettek körülötte. Börlí azonban valójában a lírai realizmus jegyében alkot, s mi sem áll tőle és költészetétől távolabb, mint a romantikus természet (erdei) idill. Nagyon hamar kiderül róla az is, hogy meglepően átgondolt s egyúttal nagyon is bonyolult természetfilozófiával rendelkezik, melyre sokkal inkább az idill-ellenesség és az ambivalencia a jellemzőek, mintsem a harmónia. A természetet, az ember szemszögéből nézve, közönyösnek vallja, öncélúan éppen ezért nem is emlegeti, hanem csupán társadalombírálattal telített verseinek realista vonatkozásai-ként. Szabad ritmusú versei általában egyszerűségükkel, vizuálisan láttató képekkel, leíró jellegükkel tűnnek ki. Költői hatást gyakran ér el meglepő csattanókkal, melyek egyúttal tágabb távlatokat is nyitnak a versben. Legfigyelemreméltóbb kötetei: *A napok* (1958) és *A jégmadár* (1970).

GEORG JOHANNESSEN

(sz. 1931-ben). Költő és műfordító, azonkívül tevékenyen részt vesz a politikai életben is. Politikai nézetei, elkötelezettsége irodalmi tevékenységére is erősen rányomják bélyegüket. A kínai költészet hatása mellett elsősorban Brecht hatásával találkozhatunk lírájában, Brechtől egyébként sokat fordított

is. Első kötete *Versek 1959* címmel jelent meg, ezt azóta mindössze két újabb kötet követte: *Ars moriendi, avagy a halál hét módja* (1965) és az *Új versek* (1966), helyét mégis a legújabb norvég líra élvonalában jelölte meg a kritika. Teljesen újszerű hangvételt képvisel. A szociális valóság és a költőnek róla vallott fölfogása kendőzetlenül és a lényegét láttatólag jelennek meg verseiben. Fő célja a leleplezés, az általa fölismerni vélt tényleges összefüggések föltárása. Nyelvezete egyszerű, már-már szinte csupasza, képei józanok, tárgyilagosak, találóak. Legtöbbnyire a mai társadalom, a történelem, különösen képpen a háborúé és az azt követő éveké, valamint a halál problematikája foglalkoztatja. Előszóval él az irónia eszközével is.

STEIN MEHREN

(sz. 1935-ben). Költő és esszéíró. Gazdag és erős tehetség. Többnyire széles-sodrású verseinek képei vízuhatokként ömlenek elő. Költészetének eszmévilága szorosan kapcsolódik tanulmányírói tevékenységéhez, s tulajdonképpen ugyanazokkal a gondolatokkal küzd mindkét esetben, csak különböző formanyelven. Elsődlegesen az emberi elszigetelődés, elidegenedés problémája foglalkoztatja a mai civilizációs viszonyok, a jóléti állam keretei közepette, a karrierhajhászat, a rangosító jelképek megszerzése iránti vágy — s ami a másik oldalon mindezzel együtt jár: az elidegenedés, a szorongás, a neurózis, a lelki megkövesedés. Az éles kórkritika mellett azonban az öröm, béke és boldogság hangjait is megtaláljuk költészetében. Emberi és lelki megújulásunk legfőbb kútforrását a természetben és a legemberibb kapcsolatban: a szerelemben látja. A hűvös gondolatiság és a látomásos fantázia kettőssége, de ugyanakkor gyakori együttes jelenléte ugyanabban a versben is, különleges egyéni ízt és feszültséget kölcsönöz írásainak. Első verseskötete 1960-ban jelent meg *Egy éjszaka csendjén át* címmel, s azóta szinte minden újabb év további kötetet hozott tőle. Legfontosabbak talán az *Egy fényvilág ellen* (1963), *Gobelin Európa* (1965) és az *Auróra, a kilencedik sötétség* (1969).

* Részlet a bp.-i Európa kiadó számára készített antológia utószavából.

a szülőföld hőforrásai

DÉR ZOLTÁN

„...itt igazi 'társadalmi élet' nincsen, legalább ily nagy és gazdag várost megillető társadalmi élet, és hogy a szellemi és közművelődési törekvések, ha felszínre kerülnek is, a csekély részvétel és pártoláshiány miatt ritkán képesek megvalósulni. Pedig a közművelődési intézményekben éppen nem szenvedünk hiányt: vannak kaszinóink és egyéb művelődési egyesületeink, színházunk, a női jótékonyági céllal egybekapcsolt multságaink, vannak hírlapjaink stb. és a közműveltség tekintetében mégis még korán sem emelkedtünk az igazi városok magaslatára: kevés a szellemi élet és a társadalmi tevékenység.”

Iványi István Szabadkáról írt nagy monográfiájának második kötetéből való az előbbi idézet. Ez a könyv 1892-ben jelent meg, de egy szabadkai költő, Gál László, még csaknem fél évszázad múltán is így summázta a városról való diagnózist:

Semmi.

Ebben a városban csöndesen szólna

a dán királyfi:

nem lenni...

És középütt, a két kép között, szinte kontinuitást létesítve, sötétlik a *Pacsirtában* ábrázolt Sárszeg: a sivárság, az olcsóság, a tehetetlenség boros-toros metropolisa. S ez a bontatlannak látszó kép beleette magát a köztudatba, s ha tudtuk is, hogy fényes tehetségeket röpitett föl ez a város, a fölszállás látványából Szabadkának csak az elszállás, az elmenekülés emléke maradt, a hódító szárnycsapásokból csak a szárnyak árnyéka. Csak újabban, alig néhány éve kezd teret nyerni a föltételezés, hogy Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Laczkó Géza, Sztrókay Kálmán, Lányi Sarolta, Reinitz Béla, Telcs Ede és Aczél Henrik kiröplésében, a szabadkai tehetségeknek ebben a gazdag rajzásában valami törvényszerűség van. Az Iványi emlegette elmaradottság és a Gál László által hangsúlyozott semmi között valaminek történnie kellett. A kire-

pülök fényes szárnycsapásai láttán a fészekre kell gondolnunk. A fészekre, melyben felnőttek, ahol repülni tanultak, ahol tehetségüket bátorító, versenyre készítő közeg övezte.

Ha közelebb hajlunk ehhez a közeghez, a mozdulatlanság mítosza mögül egy mohón növekvő város egymástól sokban különböző korszakai rajzolódnak ki előttünk. Igaz, a panasz egyetlen korszakban sem némul el, a diagnoszták mindig bajt, tespedést észlelnek, de furcsa módon mégis valamennyien megszeretik ezt a várost, nosztalgiával emlékeznek rá, idegenben is mindig őrzik a hozzáfűző szálakat. Talán a fölnevelő család óvó melege, talán az értelmiség kivételes helyzete, talán a város színes rusztikussága, a bohémszertelenségnek kedvező légkör emléke táplálta olyan kifogyhatatlanul az elszármazottak nosztalgiáját? Való igaz, hogy Kosztolányi és Csáth érzékenységének, fogékonyságának magyarázóit a városnak meghatározó jelentőséget tulajdonítanak.

Ha várostörténetet íránk vagy illusztrálnánk, ezt a titkot, a meghatározó okokat kellene fürkésznünk a művekben. Bennünket azonban elsősorban a mű, az itt termett, a Szabadkával kapcsolatot tartó alkotások érdekelnek, s nem félünk attól, hogy eközben a bölcső, a kiröpítő fészek, a műveket fölnevelő város homályban marad. Köztudott, hogy a hiteles műalkotás nemcsak alkotójáról vall, de a közegről is, melyben fogant, s ha arra figyelünk, hogy a századforduló három évtizedében mi termett ebben a városban, azzal a mohónak mondott növekedés szakaszai is jellemezhetőek. Akár egy különös sorsú költő életrajzai, úgy követi itt a gyermekekévé bensőséges zártságát az ifjúkor láza, lendülete, aztán a beérés előtti történelmi pillanatba berobban az első világháború, hogy utána minden előről kezdődjék.

Ha hasonlatunk mellett maradva mohón növekvő ifjúnak képzeljük Szabadka irodalmát, akkor szinte magától kibomlik a hasonlat, s adódik az első szakaszt megjelölő formula: a tanárok kara.

Igen, a múlt század két utolsó évtizedében termett értékes művek túlnyomó többsége tanári munka volt. Az irodalom tojását még eltakarják a tanári szárnyak, s mikor majd az igazi tehetségek kikelnek, úgy elütnek a fészek jellegétől, mint a kiskacsa a kotlóstól, de ma már tisztán látható, hogy a századvég szabadkai tanárainak, Iványi Istvánnak, Toncs Gusztávnak és Loósz Istvánnak a szelleme tehetségérlelő, igényre nevelő szellem volt. Alapos műveltségű jó tanár több is akadt az akkori Szabadkán, de az igazi alkotáshoz való szorgalom, tudás, becsvágy és arányérzék bennük volt a legerősebb. S mint a kultúrák kezdeteinél, a tudós és a tanár, a műalkotó és az intézménylétesítő ambíció náluk alázatosan segítette egymást. Iványi egyik kezdeményezője volt a városi könyvtár alapításának, Toncs *Tanügyi Lapok* címmel pedagógiai szaklapot indított, ő volt a közművelődés fórumává fejlett Szabad Líceum mindenese, aztán ő szervezte meg a kereskedelmi középiskolát is. Loósz visszahúzódóbb természet volt, de a Szabad Líceumban ő is sok előadást tartott, s hárman annyi tudományos érdekű tanulmányt, könyvet és jó tankönyvet írtak, mintha évszázadok lemaradását akarták volna behozni. Csak politikával nem foglalkoztak, s ez bizvást javukra írható, hiszen Tisza Kálmán országában és Lazo Mamuziéc Szabadkáján, csak konformizmust, meddő pártvillongásokat, családi háborúk pozícióit kínálta a nagypolitika. Szegény Hiador, aki tartotta magát negy-

vennyolc örökségéhez, hiába övezte tisztelet, teljesen elmagányosodott ebben a vásári közéletben.

Iványiék azonban nagy tanárok tanítványaiként már a tudományos munka rangjának önértékelésével érkeztek a parasztnábobok Szabadkájára, s nem keresték a nagy- és kisurak kegyeit, mert jó ösztönnel megérezték, hogy a kutatás és a tanítás az ő igazi terepük. A pozitívizmus szelleme, mely mindannyiukat megérintett, a tények tiszteletét, a szöveg- és okmányvizsgálat aprólékosságát, tüzetességét parancsolta rájuk, s ennek köszönhető, hogy az, amit fölkutattak, nem hígulhatott föl a kor frázisaiban.

Még ha engedtek is a milleniumkori tetőző, fölszínes lelkendezés vonzásának, ha nagyszabású eredeti fölismerésre tehetségükből nem futotta is, a forrásokkal való szoros kapcsolat, a kutatás őszinte szenvedélye kiemelte őket a tudóskodó vidéki tanárok társaságából.

Különösen vonatkozik ez Iványi Istvánra, akinek az egykori Bács-Bodrog vármegyéről és Szabadka múltjáról írt tanulmányai, könyvei egész kis kézikönyvtárat tesznek ki. Akad ezek között jelentéktelen adalék is, de alig akad, melyet nem elsőrendű történelmi kütfőből merített volna. Szabadka történetét például nyolc éven át írta, rendezetlen, mutatók nélküli okmányok ezreit nézte át darabról darabra a városi levéltárban, de tanulmányozta a ferencesek matrikuláit, a bécsi hadilevéltár iratait, Bács vármegye és Szeged levéltárait is. S a földrajz, a történelem, a gazdálkodás, a kultúra minden területére kiterjedő figyelem és intelligencia az összehordott anyagot arányosan tagolt, jól áttekinthető szerkezetben olyan tudományos művé alkotta, melyre ma is rászorul múltunk minden kutatója. Szempontjai lehetnek avultak, ítéletei tévesek, de annyira tartózkodott az ítéletektől, annyira az adatokat, a tényeket beszéltette, hogy könyvében — a vele egyidős munkákhoz képest — meglepően kevés a romlandó. Egy korban, mely a gyűjtés, a fölhalmozás és a hamis illúziók esélyeit kínálta, ő — akár a város újsütetű polgársága — a gyűjtésre összpontosította ereje javát. *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára* címen kiadott ötkötetes adattárában, mint egy hatalmas bankban, mobilizálhatóvá tette a vidékünkéről összegyűjtött adatok órási tömegét.

De vétenénk az igazság ellen, ha meghagynánk őt ennek a hasonlatnak az árnyékában. Igaz, mindig és mindenütt gyűjtött, szülőhelyén, Lugason, Temesváron, az iskolában, ahol módszertani megfigyelésekre és új tankönyvek szerkesztésére nyílt alkalma, de amit fölhalmozott, maradandóbb, mint az egykori kereskedők tőkéje. Más volt az erkölcsé is. Kutatás és haszon viszonyában őt mindig az előbbi inspirálta. Szabadka urbanizálódó polgárai és dicsőségvágyó vezetői szépen honorálták a könyvet, melyet városukról írt, de vajon megfizethették-e a szeme világát, melyet e munkája során vesztett el? Nem azért, hogy még több pénzt keressen, hanem mert a kutatómunka örömét, ezt a magasrendű szenvedélyt az érett kultúrák művelőire jellemző érzékenységgel tudta átélni. Tudta, amit a mohó város még nem tudhatott, hogy a szellemi munka pénzre nem váltható jutalma: a teremtés szépsége mennyit ér. Negyvenévi munkálkodás után, 1904-ben, immár vakon, ezért írhatta életművének csaknem kétszáz címszavas katalógusa elé:

„Míg a tétlenség életuntágot és számtalan rosszat okozhat, addig a

munkakedv fáradhatatlanságában csak új és új munkára buzdít, lelkesít és igen sok tiszta lelki öröm s élvezet forrásává lesz. Mert a munkásság eredménye: az előrehaladás, a teremtés, bizonyos édes érzélemmel tölti el az ember lelkét, amely érzelmet a jók elismerése még fokozhat ugyan, de amely már önmagában is megnyugtató jutalmát leli sokszor igen terhes fáradozásának.”

Művei közül megkülönböztetett figyelmet érdemel posztumusz munkája, önéletírása, amely 1974-ben jelent meg az *Életjel* miniatúrsorozatában. Hogy teljes joggal minősíthető-e önéletrajznak, nem könnyű eldönteni, de talán nem is fontos. Az epikával már ifjabb korában is kísérletezett, a mesélés hajlama tehát mocorgott benne, de ezt az önéletrajtot mégsem szépírói ambíciói — a csiszolatlanlásért mentegőtődzik is —, hanem a példaadás szándéka hívta életre. Saját életének történetét gyermekei okulása végett írta meg, helyesebben diktálta le lányának, hiszen ez az írás 1915-ben készült, s Iványi már a kilencvenes évek derekán elvesztette a szeme világát.

Épp hetvenéves, amikorra ez a munka elkészül, indítékai között a jubiláló meghatottsága, az emlékműállítás szerény, de nyilvánvaló szándéka is rejtett. Ezért helyenként ünnepélyes, sőt kegyeletes. Semmi kétség: Iványi elégedetten tekintett vissza arra, amit élete során csinált. Nagyobb konfliktusok, csalódások, válságok nem szerepelnek a földéztett folyamathban, a magánember és a közéleti ember e vallomás szerint voltaképpen békében élte le életét s érte el célját. A vakulás szörnyűsége, mint egy képtelen szerencsétlenség gázolt bele ebbe a harmóniába.

S mindez bizonyára azért történhetett így, pontosabban szólva a visszatekintő Iványi azért készíthetett ilyen mérleget, mert élete és szerepe, alkata és vállalkozásai megfeleltek egymásnak, s mert a kor is kedvezett az ilyen típusú vállalkozóknak.

Az érvényesülés, a becsvágy és ennek eszköze, a vállalkozókedv és a vállalkozások igen nagy teret foglalnak el ebben az önéletrajzban. A kor politikai konstellációról, eszmei vagy tudománytörténeti, módszertani kérdéseiről szinte szó sem esik, az érvényesülés lépcsőit, sikereit, kitüntetéseit és hivatalait annál gondosabban tartja számon. „Valami nagyobb irodalmi munkával kellene a nevemet megörökíteni” — tör rá pályája kezdetén a vágy. S egészen lázba hozza. Forradalmi idők ifjainak becsvágya általában ügyek vállalásában keresi a kibontakozás lehetőségét. Iványit az érvényesülés szenvedélye indítja munkára. S mikor célját eléri, őszinte, szinte naiv büszkeséggel tartja számon az elismeréseket, a rangokat és címeket. Elképesztő, hogy mi mindent kezdeményezett és mi mindent vezetett.

Hogy önzetlenségéből, a munka örömeért vállalta mindezt — összhangban a kor fennkölt moralizálásával —, talán túlsúlyosan is hangsúlyozza. Anyagi és erkölcsi sikereihez képest bizonyára. De az is bizonyos, hogy ambíciója mindig elvégzetlen föladatokat vállalásában kereste az érvényesülést, ebben az értelemben tehát jó ügyek szolgálatában. A helyi hatalmak nem gáncsolták, inkább segítették és meg is becsülték. De nem a közös mulatozások, nem a rokoni kapcsolatok miatt: műveivel vívta ki a megbecsülést. A kaszinóba — mint írja — csak a könyvek miatt járt, s szülei, majd önmaga életviteléről szólva leggyakrabban ez a jelzője: „egyszerű polgári”. Önérettel vállalta és állítja példának az

„egyszerű polgári” munkálkodást. S ez a tudatosság csak megerősíthet bennünket abban, amit műveiről mondhatunk: életvitel, erkölcs és teljesítmény kölcsönösen egymásra vallanak. Érvényes ez még az előadásra is, noha nem szépírói igénnyel készült. Iványi így is hű önmagához. Meghatottsága, önmaga iránti kegyelete közepette sem feledkezik meg a téma tárgyi vonatkozásairól. Arról például, hogy miként éltek a szülői házban, mit csináltak az iskolában, mikor kivel került kapcsolatba. Itt is törekszik tehát a hitelességre.

Igen érdekes, hogy mikor Szabadkán szétnéz, s látja az eszem-izom, a folytonos mulatozás veszélyét, félelem támad benne: hátha ő is rossz útra sodródik ebben a dárídós városban. Az az időszak volt ez, mikor a Csáth Géza által megörökített cseh muzsikuskok elzüllöttek. Aztán mégis marad, s mert elképzeléseit keresztezik, a rendjével is szakít — volt tehát bátorsága önmaga és sorsa alakításához. Példája a Szabadkán akkoriban kínálkozó lehetőségek közül a jobbikat reprezentálja. Hogy egy korfordulót is jelez, ennek drámaiságát nem tükrözi az életrajz, de adalékait igen. Érvénye tehát, akárcsak Iványi életműve, túlmutat önmagán.

Kosztolányi nemzedékét Iványi nem taníthatta már, de ha ábrázolni kellene a szabadkai irodalom fölnövekedését, a háttérben, okleveleibe merülten Iványi István alakját, mint a szellemi munka értelmének, a teremtés öntudatának ősi jelképét, magas hely illetné meg. Lehet, hogy a szeme világát akkor sem őrizhette volna meg, ha kevesebbet dolgozik, de sorsa így fejezi ki a nagy törvényt: meg kellett vakulnia a sok ezer kis adatért, részizgazságért, hogy egy új nemzedék az intuíción villámfényében rátalálhasson a dolgok és az ember lényegére. De hogy az az intuíción az ihlet lázában is olyan félelmetes pontossággal talált rá a titokra, mint a Csáth-novellákban is, abban Iványiéék józan szorgalma és lelkiismeretessége valamiként részes.

Amit Iványiról szólva óvatosan fogalmaztunk, Toncs Gusztáv és Loósz István alakját idézve határozottabban leírhatunk: Kosztolányiéék szellemi bölcsőjénél az ő jelenlétük nyilvánvaló.

„Szeretett tanárom, ifjúkorom kedves tanára! — írta Toncs Gusztávnak Kosztolányi Dezső. — Elmondhatom, hogy mióta elhagytam az iskola padjait, nem múlt el hónap, hogy Ön ne jutott volna eszembe. Szavait állandóan hallom, mozdulatait állandóan látom. Írói pályámra Ön adta az útravalót. A fényt osztotta szét tanítványai között, mint az én áldott, ezerszer áldott Édesapám.”

Pedig ők sem voltak modern tanárok: Gyulai Pál, Beöthy Zsolt vonzásában lettek irodalmárok, ízlésük, szemléletük is a népi-nemzeti iskola megmerevedésének időszakában szilárdult meg. Életük és munkásságuk ismerője azonban bennük éppen nem a merevséget érzi szembeötlőnek, hanem a nyugtalanságot, a kezdeményezőkedvet, az irodalommal való foglalkozás szinte szertartásos komolyságát. Az alaposság, tájékozottság, szorgalom, mely Iványit jellemezte, Toncsról és Loószról is elmondható. Volt érzékük a filológia iránt, s jártasságuk a régi magyar irodalomban, két-három idegen nyelvben, a görög és latin auktorok elmélyült ismerete bármely ambíciót fedezhetett volna.

Toncsban azonban erősebb volt a tanár, mint a filológus. A forráskutatás terén elért eredményei avatott szakembernek mutatják, de ismeretlen adatok vagy összefüggések föl kutatásánál őt jobban érdekelték.

te az ismert művek, a kiemelkedő alkotások jellemzésének, megszeretetésének munkája. Amit Vörösmarty, Petőfi, Kossuth, Madách műveiről írt, abban ma is sok az érvényes fölismerés. Mikesről szóló könyve pedig első összefoglalása, újjáteremtése volt annak a kusza és még egészen friss ismerethalmaznak, amelyet 1897 előtt a Műkes-irodalom összehordott. Nemcsak megszurte és átértékelte a szétszórta, egymásnak sokban ellentmondó ismeretanyagot, de életszerű, szerves művé is formálta. Anyagának mély átértésére vall az a biztonság is, mellyel a leveleket elemezte, a tudósi objektivitás és az ihlet egymást termékenyítő egyensúlya. Kapcsolata a levelekben formát öltő egyéniséggel, a derű mögött fölismeret drámaiság nyomon követése mindig szakszerű, a tudós mindig a tények szellemében, a vonzalom az érvelésbe oltva érvényesül ebben a könyvben.

A tanár titkai között is ez a legfontosabb: eleven és szoros kapcsolatban állt a tudománnyal, követte annak fejleményeit. Rendszerességre törekedett, de hajlékonyan, a lényeg iránti érzékenységgel. Tudta, hogy a műfajoknál fontosabb a művekben megnyilatkozó személyiség. Ezt akarta kimerítő részletességgel megrajzolni Petőfi-tanulmányaiban is. Tankönyveiben pedig történelem és mű összefüggéseit igyekezett érzékelteni, s az ismereteket, azok rendszerezését a gyakorló pedagógus érzékenységgel, dialektikájával oldotta meg.

Tankönyvekben, ahol osztályozni, meghatározni, összegezni kell, az ilyesmi ritkán sikerül. Toncsról azonban nemcsak a tankönyvei beszélnek, hanem tanítványai és az egykori beszámolók is. Személyiségének színeitől, sugárzásától életre kelt az ismeret. Míg Iványi életművéből adatok halma és Szabadkáról írt monográfiájának nagy tömbje tűnik át az idő ködén, Toncs munkásságából ez a közeget, kulturális légkört teremtő képesség a legmaradandóbb. Kapcsolatot tudott létesíteni emberek és művek között, mert szerette ezt a munkát, öröme telt benne. „A nagy nevelők felelőssége és okos szeretete töltötte el — írja róla egyik tanítványa. — Mindenik tanítványában (...) ígéretet, szunnyadó értéket látott, s ennek tudatában gyakorolta nevelői hivatását. (...) Tanári személyiségének erényei a tanításban tündököltek igazán.” S bizvást hozzátehetjük, a Szabad Líceum ismeretterjesztő előadásain, ahol Shakespeare-ről tartott egész előadásciklust, s ahol Széchenyiről, Kossuthról, Deákról, később Kiss Józsefről, sőt a Nyugat költőiről is beszélt.

Élete utolsó évtizedében a tudományok rendszerének megalkotására készült, s annyi mindenhez értett, hogy ez a kísérlete sem minősíthető eltévelyedésnek. Igazi eleme azonban a tanítás volt.

Az az értelmiségi önérzet, mely a disznótorok és üzletek Szabadkáját méltóbb szerepekre sürgette, azt hiszem, Toncsék előadásain mött fel. Fontos pillanat volt ez, mert az ügyvéd úr, a vendéglősné, a malmos lánya, a disznókereskedő fia, tanár és diákjai, a patikus, a doktor és betegek egyszerre ráébredtek, hogy értelmiséginek lenni nemcsak kiváltságot jelent, hanem kötelességet is: igényt és küldetést. Vendégséget, melyen nem a vagyon dönti el az ülésrend hierarchiáját, hanem tehetség és tudás.

Toncs Gusztávnak a század eleji Szabadkán Loósz István volt a legeredményesebb partnere. Közösén írtak tankönyvet a líra műfajairól, a magyar történetírókról és szónokokról, legtöbbször ők szerepeltek a

Szabad Líceumban is. Toncs volt az idősebb, a kezdeményezőbb. Loósz félszegebb, visszahúzódebb természet volt, s a pozitívizmus adatföltárá, forráskutató szenvedélye is erősebb volt benne. Eleinte úgy látszott, profilját is ez határozza meg. Kemény Zsigmond regényeinek forrásairól tanulmányok egész sorát közölte az *Egyetemes Philológiai Közlönyben*, aztán az *Irodalomtörténet* című folyóiratban. Ezekben a tanulmányokban Kemény és az erdélyi emlékiratok és más latin és magyar nyelvű források között a megfelelések és érintkezések egész szövevényét fejtette föl. A Kemény-irodalmat olyan fogódzókhoz juttatta, melyeket ma sem lehet megkerülni. Kedélye nem volt olyan színes, mint Toncsé, nem vett részt sem a dalárda, sem a Szabad Líceum baráti asztalánál rendezett mulatságokon, „komoly tanárember”-ként tartották számon, s e minősítésben a „komoly”-ra esett az erősebb hangsúly.

A filológia, a forráskutatás tehát természetének is nagyon megfelelt. Egy idő után aztán mégis abbahagyta, s más, nagyobb esztétikai érzékenységet kívánó vállalkozásokba kezdett. Hogy mi okból tette, az egykori lehetőségek, az elvárások és az önismeret szempontjából egyaránt tanulságos volna tudnunk. Lehet, hogy a fővárosi nagy könyvtáraktól való távolság miatt mondott le a reménytelennek látszó ambíciókról, valószínű, hogy betegsége is sorvasztotta az aprólékos munkához nélkülözhetetlen kitartást, s bizonyos, hogy a megszaporodó tanári teendők vették igénybe idejének nagy részét. Szabadkán akkor a gimnázium volt a legmagasabb rangú humán intézmény, s a mohó város tanácskozó, ünneplő, jubiláló buzgalma szinte mindig a gimnázium tanárait szőlította dobogóra.

Toncs kivirágzott ebben a közszereplésben, Loósz elszakadt a könyvtártól, a forráskutatástól, s ezzel mintha biztonsága is megingott volna. A növekedés terhei, a szerencsétlen munkamegosztás közepette mások is megrekedtek az egykori Szabadkán, de Loósz esete a jelképes, mert őt a kor jó irányú vonzásai csábították el a filológiától. Azt is példázza tehát, hogy ezek a konzervatív indíttatású tanárok milyen nyitottak voltak a szellemi élet új fejleményei iránt. Mikor a forráskutatással fölhagyva Petőfi stílusának vizsgálatába kezdett, s a költői kép pszichológiai, nyelvi tittkaiba merült, egy korszerűbb, esztétikaibb igény vonzásának engedett Loósz is. Adyról írt könyve pedig máig megfejthetetlen meglepetés. Az benne a rejtélyes, hogy egy vidéki tanár, aki Gyulai Pál, Heinrich Gusztáv, Beöthy Zsolt iskolájában nőtt fel, s aki a Petőfi Társaság Jakab Ödönjéhez állt közel, 1914-ben jó szándékú könyvet ír arról az Adyról, akit a kor uralkodó ízlésének és erkölcsének botrányos Antikrisztusaként tartottak számon.

A szakmabeliek tudják, hogy 1914-ben Ady már túl volt a frontátörés nagy csatáin. Tudják, hogy a konzervatív szemléletű Horváth János is könyvet írt róla, s hogy Loósz munkája sokban Horváth nyomait követi. Tagadnunk azt sem kell, hogy a szerény és szorgalmas filológus Loósz a Kemény-irodalmat több eredeti fölismeréssel gyarapította, mint az Ady-könyv szerzője az Ady-irodalmat, hiszen a könyvben valóban végig ott kísért a jó szándék és idegenség gátló konfliktusa.

Am így is fontos kordokumentum. Éppen gyöngeségeivel példázza hitelesen azt a mozgást, mely a népi-nemzeti epigonizmus köreibe zárt értelmiség soraiban is elkezdődött a világháború előtti években. Annak a közeledésnek a dokumentuma ez a könyv, melyre Ady is vágott, tud-

ván, hogy az értelmiség széles rétegeihez csak e jóhiszemű, nyitott szellemű tanárok révén juthat el. Nem az eredmény — hiszen a világháború beletaposott ebbe a folyamatba —, hanem a szándék felől kell hát megítélnünk ezt a vállalkozást. S a szándék értékét nemcsak a jóindulat, de a szorgalom is minősíti, a komolyság, mely Loósz minden dolgában jellemezte, s amely az Ady-irodalomból is időálló fölismerések adaptálására tette őt képessé. Amit például — Horváth János nyomán —, Ady szimbolizmusáról ír, ma is része e kérdésről kiérlelt érvényes tudásunknak.

Ha szigorúan tartottuk volna magunkat az időrendhez, Milkó Izidorról Loósz István előtt kellett volna szólnunk, hiszen Loósz még gyerek volt, mikor Milkó már írónak számított. Kulturált „írómodora” — ahogy Szelei István írja — már „belopta magát a Fővárosi Lapok olvasóinak, a magyar társadalom javahölgyeinek’ szívébe.” Szelei írja azt is, hogy „de még a harmincas évek kezdetén is ő az „író’ ezen a tájon”. Neve alatt születését és halálát ez a két dátum jelzi: 1855—1932. Elképesztő nagy idő, főleg ha tudjuk, mi minden történt ezalatt.

Csak Milkó Izidor, azaz Dóri bácsi — ahogyan Szabadkán nevezték — maradt, aki volt — mondhatnók némi egyszerűsítéssel. Egy aprólékos monográfia persze nála is kimutathatná az idő munkáját, de nem valószínű, hogy a kép lényegét átrajzolhatná. Milkó már a nyolcvanas évek végén is azzal hatott, amennyiben hatott, amivel a húszas évek elején. Azzal, hogy a lomha, zsiros szabadkai tenyészetben kivétel volt: finom, szellemes, bölcs européer, akit tisztelet övez, de aki gyöngé ahhoz, hogy a maga ízlését, műveltségét törvényyé, mértékké avassa. Maradt hát vendégszerű jelenség, mint Hiador, akivel ha együtt sétált, így sügtak össze mögöttük: „Hiador és Hiadóri.” Biztosan franciául beszélgettek, mint a világjáró művészekkel, akik Szabadkára elvetődtek, s akik Milkóéknál föltétlenül levizitáltak. Csakhogy míg Hiador folyton csalódottnak, sőt üldözöttnek érezte magát, s elzárkózott a poros város érintéseitől, Milkó Izidor bölcsőbb volt: csalódásait nem varrta mindenestől Szabadka nyakába, mintha tudta volna, hogy az ő kulturált csevegéseiben sincs világmegváltó erő, s bizonyára élvezte is a kivételesség ártatlan fölényét, a Vajda Jánoshoz, Reviczky Gyulához és más nevezetességekhez fűződő barátság csöndes szertartásait. Tény, hogy békében élt önmagával és a környezetével is.

Sokba ez nem is kerülhetett, mert szabadelvű szemlélete folytán vonzódott a művészet új áramlataihoz, így a *Nyugathoz* is, de a kulturált, szellemes tárca bagatell érdekességeinek körét nem tudta és nem is igen akarta áttörni. Rőla a századforduló tanárai között, Iványi, Toncs és Loósz után beszélni épp azért indokolt, mert Szabadkán sem írásaival, hanem múltja és magatartása, ízlése révén hatott, az alakját övező szellemi aureola révén. Világvárosok légkörét és igazi költők kézfogását hozta magával, ha útjairól visszatért. Emlékeit, történeteit szívesen meghallgatták a városi urak, s aztán elfelejtették, mint sok más anekdotát. Pedig, ha mélyre nem hatolt is, az emberekről, akikkel találkozott, mindig színes, érdekes dolgokat közölt. Hogy Vajda János mit evett náluk és mennyit, hogy szidták az akadémiát és a pesti irodalom embereit, az ártatlan epésség, mellyel a gyöngeségeket kitergette, ma is figyelmet tud ébreszteni. Mikor aztán a várossal együtt Kosztolányi nemzedéke is felnőtt, s kezdte szűknek érezni a szabadkai eget, a Milkó

íránti érdeklődés is megélenkült, emberi stílusa jobb akusztikához jutott.

„Egyszer — írja róla Kosztolányi — a római templomok építészeti arányairól olvasott föl. Hallgattam szép, rövid mondatait, de kellő tárgyismeret híján nem tudtam őt követni, inkább mozdulataira figyeltem, hangsúlyára, tartózkodó úriságára, mely mögött tudás, szeretet, ízlés lappangott, s ezen a téli délutánon egy szegényes díszterem sötét csillárja alatt bennem is vágy gerjedt, hogy lássam a világot, ismerjek mindent, kiszabaduljak abból a börtönből, melybe születésem véletlene dobott. Akkor kezdtem érteni, mi az értelme annak, hogy ilyen emberek is vannak a vidéki városban.”

Milkó alakja és műveltsége tehát, mely a süket évtizedeken át alig volt több kuriózumnál, Kosztolányiék új érzékenységének és nyugtalanságának jóvoltából fényt kapott, friss jelentőséget, s így válhatott a kontinuitás zálogává, híddá, mely a falusias Szabadkát a modern irodalom élvonalába igyekvő írók szülővárosával összekötötte. S aki erre a szerepre alkalmas lehetett, annak az írásaiban is kell, hogy legyen annyi elevenség, koridézó varázs, amennyi a mai olvasó figyelmét is lekötheti.

Gaál Ferencről, a zeneiskola egykori igazgatójáról kevés szó esik ott, ahol Szabadka múltbeli nevezetességeit szokás idézni. Pedig jól képzett s különös muzsikusegyéniség volt. *Tűnődés Wagner Richárd sírjánál* című, Liszt Ferencnek ajánlott művét és a *Kraljević Marko* című szerb népszínműhöz írt kísérőzenéjét máig számon tartja a zenetörténet. A korabeli szalonmuzsika konvencióihoz ugyan nem sok eredetit adott, de a szabadkai zenei élet alapjait ő rakta le. Csak hát a bor és a bohémélet hamar kikezdte a tekintélyét, s aztán az egészségét is. „Meg kell nyíltan vallani — írta róla Milkó Izidor —, hogy Gaál Ferenc elléhasodott itten, amit a városra s annak közönségére nézve enyhít az a lehetőség, hogy az erre való predestinációt és hajlamot magával hozhatta ‚hazulról‘, Nyitra megyéből vagy máshonnan ez a jobb sorsra érdemes talentum.”

Azt, ami Gaál Ferencnek nem sikerült, Lányi Ernő, a zeneiskola új igazgatója valósította meg. Kettőjük sorsa: Gaál csödjé és Lányi sikerei között lehet jól kitapintani azt a határt is, mely a zsiros és az érzékeny, a régi és a modern szabadkai szellem között megvonható. „Jól is tanított — írta Milkó Gaál Ferencről —, s mint egyházi karnagy kitűnően bevált, de költői tudásban, műveltségben, erkölcsi komolyságban és — épp ezen okoknál fogva — tekintélyben messze állott Lányi Ernőtől.” Ami igaz, igaz: Gaál és Lányi között képzettség és invenció dolgában is számottevő a különbség. Lányi kitűnő német mesterektől tanult, aztán Székesfehérvárott, Egerben, Miskolcon mint székesegyházi karmester értékes tapasztalatokat szerzett, a komponálásban pedig az elsők egyike, aki meghaladta az öblös dalárdastílust, s Petőfi, Gárdonyi versei után, a Kiss József, Ady és Kosztolányi műveihez illő modern zenével is sikerrel kísérletezett. Verbéli művész volt, s ahhoz is értett, hogy elképzeléseinek közönséget szervezzen, pártfogókat találjon.

Tehetsége és aktivitása azonban önmagában aligha magyarázhatja meg, hogy a lomha Szabadka értelmisége az ő karmesteri intésére, mint egy varázspálca hatására, egyszerre zenebaráttá változzon. A változás mélyebben, a szellemi élet minden területén elkezdődött a század utolsó évtizedében. Fővárosi lapokat, modern könyveket járattak néhányan,

rendszeresen működött a zeneiskola, országos hírű művészeket léptetett föl a színház, s beért Toncsék vetése is. Mire Lányi Ernő helyét Szabadkán elfoglalta, Kosztolányi és Csáth Géza már Ady, Babits, Juhász Gyula partnerei, a *Nyugat* megbecsült szerzői. Az első nagy hangversenyt, melyet Lányi Ernő 1908. február 12-én Szabadkán dirigált, Kosztolányi *Prologja* vezette be. A repertoáron Schubert h-moll szimfóniája, Beethoven hegedűversenye, Grieg *Peer Gynt* szvitje és Mozart *Jupiter szimfóniája* jelzi az igény magasságát, a szűnni nem akaró taps pedig egy értő és lelkes közönség jelenlétét. Gaál Ferenc ekkor már nem élt, de ha ott lett volna ezen a hangversenyen, ő érezhette volna át igazán azt a tragikumot és megrendültséget, amelyet csak egy korszakváltás vesztese élnének át, s tudta volna érzékelni a sikerben a karmesteren túli erők munkáját is. Csáth Géza, aki maga is ott volt ezen a hangversenyen, *Muzsikások* című elbeszélésében voltaképpen ezt a történelmi fordulatot írta meg. Gaál Ferenc csődjében és Lányi Ernő sikerében a közegváltozás emberi drámáját. Elbeszélése több szempontból is demontsratív érvényű: történelmet érzékeltet, sors- és emberlátó művészi erőt, s a kettő viszonyát: az új Szabadka nézi benne tegnapi önmagát, s így mindkettőről, egyszersemind Csáth tehetségéről is elsőrendű dokumentum.

„Mert a muzsika jó volt, pontos és tiszta. Olyan, amilyenre annyi esztendőn keresztül homályos érzéssel, fájó szívvel vártak.” Hogy Szabadka ilyen sóvárgással várta volna saját fiai közül az igazi írókat, mint a Csáth-novellában szereplő szegény cseh zenészek a tiszta zenét, nem tudhatjuk. De azt már tudjuk, hogy Kosztolányi és Csáth révén ilyen írók érkeztek: „pontos, tiszta” és borzongatóan új tehetségek. Annyira újak, hogy ha Szabadka a fa, róluk elmondható: messze estek a fájuktól. Pedig a szakértők azt mondják: a rejtély forrása itt kell, hogy legyen, hiszen innen szálltak föl. Azt persze már senki sem meri megkockáztatni, hogy hol. A családi ház lett volna az a varázslatos fészek, amely, ilyen főnixeket nevelt, a szülők természete, a gimnázium, a tágabb környezet, vagy valamennyi együtt? Az viszont bizonyos, hogy a gyermek- és ifjúkor színhelyei, közege, embertenyészet, hangulata Csáth és Kosztolányi életművében jellegadó erővel van jelen. A családi ház bensőséges légköre, mítosza, a benne kialakult gyermeki jelrendszer, melyet a *Mostoha* idéz, a közös élménykincs talán legősibb rétege. A macskaoperáció, békaboncolások rítusait mindketten megírják. Megörökítik a közös nagymama, a Grószfi felejthetetlen emberi arcát, főztjeinek jó ízét, a családi mulatságok hangos zűrzavarát. A gimnáziumi évek emlékei halálig föl-fölrémlenek, az önképzőkör, az iskolai föllépések jelentették a közönség előtti szereplés első próbáit. A védett polgári otthonon túl elterülő óriási város távolabbi régióinak rejtelmeiben a „varázsló kertjét” gyanították, önmaguk és környezetük szertelen, különös érzéseiben még izgalmasabb titkok létezését. S még messzebb, a lomha és gazdag Bácska őseik sírjaival, furcsa virtusok, anekdoták és legendák földjeként övezte az otthon és az iskola, a templom, a színház és nyilvánosház közötti térség realitásait.

„Őseim — írta Kosztolányi — hatod-hetedéziglen szegény, könyvet bújó, intelligens emberek voltak, akik vidéken éltek-haltak, kis szobák ódon asztalain, horgolt arabeszkes terítójén hagyták az életük és a kezük nyomát. A vidék a csodák földje. Aki ott nő fel, annak tágabb a szeme, mint azoknak, akik egy nyugodt, bölcsen berendezett fővárosban kap-

ják az élettől a keresztséget. Engem a magyar kisvárosban rejlő titokzatosság, a vidéki emberben rejlő misztikum zaklatott írásra, és csak annyiban érzem magam írónak, amennyiben a vidékben munkáló erőtől kaptam erőt. Ott, ahol nincs semmi esemény, csak bor, kártya és mély-mély szomorúság, a lélek élete meghatványozódik, nem tágul, csak mélyül, sűrű, intenzív, különös lesz.”

Azt jelentené ez, hogy mindahhoz, amit Iványiról, Toncsról és Loószról mondtunk, Kosztolányinak és Csáthnak nincs szoros köze, mert őket épp az eseménytelenség, a kisvárosi misztikum nevelte szomjúságra? Természetes, hogy a zsenit nem lehet levezetni sem szüleiből, sem tanáraiból, különösen, ha a világméretű elrendező eszméknek és műveltségének a természete is merőben más, mint azoké, akik nevelték. Csak-hogy a műveltség és az érzékenység, éppen mert rejtelmesebb valami, mint az egyszerűség, igen sokszor hozhat ki meglepő eredményt ismerős előzményekből. Világosabban szólva: Toncsék tudása nem sok modern elemet tartalmazott, de alapos tudás volt, s az alapos tudás mindig lélekművelő erő. Különösen, ha nyitott a szellem, melyben fölhalmozódik. S a századforduló szabadkai tanárai, a mohó város szomjúságától bujtatva, kötelességüknek is érezték, értelmiségi szerepük törvényének az elfogulatlan tájékozódást. A tágabb szem, melyről Kosztolányi beszélt, itt, ebben a sóvár világssomjúságban lett fogékony. Látni és értelmezni már a nagyvilágban tanult Kosztolányi és Csáth is, de a lelki gazdagság óriási anyagát itt halmazták föl, s ebből éltek, mint egy kimeríthetetlen raktárból, halálukig.

„Életrajzt kérnek tőlem? — olvassuk Kosztolányinál. — Két fontos adatot közlök. Az egyik: 1885 virágvasárnapja. Ekkor születtem. A másik: 1909 szeptembere. Ekkor írtam meg a legkedvesebb könyvemet, amit ma is a legjobban szeretek: *A szegény kisgyermek panaszait*. Minden, ami fontos nekem, e két dátum közé esik, s nem tagadom, hogy minden örömöm és szenvedésem benne van ebben a kis füzetben, mert az élményeim ma is gyermekélmények, és a szenzációim gyermek-szenzációk. Ha életrajzt írnék magamról, csak a gyermek életrajzát írnám meg. Megírnám az én tiszta, mély és különös gyermekkorom történetét, amelyben minden oly regényes és rejtelmes . . .”

Ez a rejtelmes, tiszta és titokzatos gyermekkor s a gimnáziumi évek emlékkincse nemcsak anyaggal látta el a költőt, de menedék is volt számára. Ha az irodalmi élet arénájában sérelem érte, ha a fővárosi iram és nyüzsgés csömörrel töltötte el, ehhez a gyermekkori világhoz föllebbezett. Ezt megidézve, magát ebben elképzelve lehetett érzelmes, fennkölt, riadt, hallucináló. Sírhatót és játszható, övezhette magát gyöngédséggel, mesés titokzatossággal, egyszerre lehetett tehát ártatlan kisgyermek és szerepet játszó, szorongásait kibeszélő és föloldó, az éden illúzióját színezgető modern költő.

Hogy a csupa áhítattal, ünnepélyességgel, sejtelemmel telített és mégis üde versciklus 1909-ben szinte egyetlen nagy ihlet indítására fölfakadhatott, formát ölthetett, abban nagy szerepe volt „egy kisleánynak”, akiről a színes tintákat fölledző vers is beszél. A kapcsolat, mely Kosztolányit hozzáfűzte, a költő talán legnagyobb szerelmi élménye volt. Mozzanatai lépten-nyomon felötlenek a Kosztolányi-műben, s maga az élmény, főként a csalódás, még a szemléletre is kihatott. Bizonyára nem véletlen, hogy ez az alig tízenöt éves kisleány éppen Lányi Ernő leánya,

Lányi Viktor és Lányi Sarolta édes húga, tehát olyan család gyermeke, melyben a művészet, a zene szelleme mindent betöltött. Kosztolányit az általa „fecskelánynak” keresztelt Hedda megejtő szépsége mellett ez a művészettel telített légkör is igézte, s csábította, hogy a fővárosból hente hazajöjjön, hosszú levelekkel tartsa ébren a tüzet, és végigjász-sza, végigszenvedje „a költőszerelem legjellemzőbb változatait a sírástól az ujjongásig, az áhítattól az érzéki sóvárgásig”. „Olyan feleségnek képzelem Heddát — írja Kiss Ferenc —, aki érti és azonosul művészetével. Aki közönség és partner is egy személyben, de megteremti a tisztát, rendezett otthont is, akivel továbbélheti a gyermekkor bensőséges mítoszát. Hozza, átörökíti, ami szép és jó volt Szabadkából s ami nélkülözhetetlen Budapestből.”

Couleur locale-t és enteriört festeni a századforduló Szabadkájáról aligha lehet *A szegény kisgyermek panasza* nélkül, de aki csak erre figyel, csalódní fog, mert a líraiság boldog bősége, az ámulás, a révület, a riadt borzongás, a babonás, baljós hangoltság és a csodára hangolt ünnepléesség föloldja, magához stilizálja a vallóselemeket. Megírták már, hogy ez a sok költői stilizálás egyszersmind eszményít is. A szegényest, a sivárt, a közönségest titokzatossá avatja, a kínt a gyöngédség színeibe vonja, például mikor arról ír, hogy hűgát a bánat eljegyezte. Tudjuk, hogy később, a *Pacsirta* című regényben mennyivel kiméletlenebbül tárta föl e bánat okát.

Az életre szóló élmények azonban éppen azért kimeríthetetlenek, mert a költő minden korszakában, közérzetének, létezésélményének minden állapotában új, éppen az adott időszakhoz való jelentést ismerhet föl bennük. Ha az ifjú Kosztolányinak a borzongás, a titok megnevezéséhez kínált anyagot, amit Szabadkán átélt, a világháború utáni sivársághoz, az érett férfi kiábrándulásokon iskolázódott tudásához, a tehetetlenség, a fájdalom érzéséhez a régi Szabadka szociológiai vallósa kínált beszédes anyagot. „Ifjúkorát — mint Sőtér István írja — kétszer élte át műveiben: előbb 'mágikus' szimbolizmusban oldotta föl, majd kritikus és kételkedő józansággal rekapitulálta. Életművének második szakasza nem egyéb, mint az elsőnek 'visszaéneklése', palinódiája. Erre a palinódiára líra és próza változásai is szerencsés lehetőségeket nyújtottak. A *Pacsirta*, az *Aranysárkány*, *A szegény kisgyermek panasza*inak palinódiái, újbóli szemrevételezései. Ami korábban, a lírában csodának minősült, az a prózában később kritikává alakult át.”

Bizonysággul idézhetnénk a *Pacsirta* sok részletét, ahol a szintér, a figurák, a vidéki értelmiség üres, kisszerű élete sokszor a leszámoló keserűség kíméletlenségével ölt formát. Ebben a bezárt, eseménytelen világban még a szeretet, a felelősség is csak arra jó, hogy a reménytelenség, az öncsalás forrása legyen. Vajkayékból egyszer ugyan kitört a lányukért vállalt áldozat fegyelme alól az igazi élet vágya, s a lehetetlenség miatti keserűség, de ennek a kitörésnek nincs tisztító, fölszabadító ereje. Ahogy az *Aranysárkány*beli Novák tanár úr sem talál a rajta esett gyalázatra orvoslást, s bele kell pusztulnia az őt övező közeg érzéktelenségébe, közönségességébe, abba, hogy jó szándéka ellenére sem tehet semmit emberséggel és a mások embersége érdekében.

„Az életet csak lázzal lehet élni, mint Hilda és Tibor, vagy erőszak-kal, mint Liszner Vilmos. Akármilyen fájó belátni, ez a rend.” Így összegezi a maga kudarcának konzekvenciáját Novák tanár úr. „... bir-

közni akart a természettel” — olvassuk ugyanott. — „Föladta a harcot” — mármint Novák tanár úr. Mert az író, épp azzal, hogy Novákot nemes, igazságos, jóakarátú embernek ábrázolja, embernek, aki inkább meghal, mintsem szégyenével összebéküljön, azzal, hogy gyalázatosnak minősíti azt, amit vele tettek, az író hadat visel az emberben és a társadalomban lappangó alvilág ellen. Vannak, akik az *Aranysárkányban* ábrázolt brutalitást már a később oly nagy szerephez jutó kispolgár ragadozó hajlamainak megnyilatkozásaként értelmezik. Ahogy a legújabb kézikönyv is írja: „... a regény kerete, ugyanúgy, mint a kor sok más regényében, a poshadt, önelégült magyar kisváros képe — Kosztolányi fiatalságának Szabadkájáé.”

Eszerint tehát a fasizmus csírájának ábrázolásához is szabadkai élményeiből merített volna Kosztolányi, vagyis a „tündéri titkokat” rejtő Szabadkának volt egy közönséges, sőt egy ragadozó arca már a századfordulón is. Aki tudja, hogy az *Aranysárkányt* 1924-ben, Budapesten, akkori közérzetének intenciói szerint írta Kosztolányi, abban az előbbi magyarázattól berzenkedni kénytelen a lokálpatrióta érzékenység. De vajon joggal-e? Nem volna-e naiv elfogultság a „tündéri titkokat” rejtő, áldott vén Szabadkát, *A szegény kisgyermek panaszainak* ünnepélyes világát vállalni, az *Aranysárkány* riasztó Sárszegét pedig Budapest nyakába varrni?

A zavart csak a szakszerű magyarázat oldhatja föl. Eszerint sem *A szegény kisgyermek panaszainak*, sem az *Aranysárkány*nak a világa nem azonosítható maradéktalanul a hajdani Szabadkával, de ahogy az előbbiben is fontos szerepük volt a szabadkai élményeknek, a *Pacsirtában* és az *Aranysárkányban* is sok minden van, ami szabadkai eredetű. S nemcsak a külsőségekben.

Említettük már, hogy Kosztolányi és Csáth Géza önmagukban és környezetükben észlelték először azokat a különös, kiismerhetetlen titkokat, borzongásokat, indulatokat, melyeknek fölfedezése és ábrázolása novellisztikájukat a modernség szférájába emelte. Mint minden nagy író, ők is kinőttek osztályukból, a polgárságból, de ismerték annak természetét. S a század eleji polgárság, mint Kelet-Európában általában, nagy késéssel érkezően az érettség szintjére, már a romlás elemeit is magában hordta. A szabadkai polgárság különösen, hiszen kultúrája eléggé újszerű, sokak esetében csak máz volt, az alatta rejlő vad és anarchikus ösztönök gyöngé burka. Csáth Géza máig azzal tartja ámulatban a szakembereket, hogy zseniális érzékenységgel ismerte föl az értelmes cselekvés híján megtorló belső erők eltorzulásának veszedelmeit. A mohó életvágy és a kielégítetlenség lázaiban egy beteges aktivitás veszélyeit megsejteni, bizony ehhez is ugyanaz a védett, temperált polgári közeg adott jelzéseket, melyben a szegény kisgyermek ártatlanul hallucinált.

Különtség, örület, kéj, kegyetlenség, vagy az utóbbiak: gyönyör és szadizmus elegyülése, melyekhez Csáth olyan közel hajolt, s amelyeket az orvos hívős tárgyilagosságával ábrázolt, bizonyára innét, a szabadkai érzelmek iskolájából származnak. Az a tébolyító kamaszláz, mely Kosztolányi *Tréfa* című novellájában értelmetlen gyilkosságba hajszolja a fiúkat, s Csáth Gézánál az anyagyilkosság perverz aktusába (*Anyagyilkosság*), ha távolról is, de valóban a villágháború és a fasizmus borzalmi felé mutat.

„Ha szép és egészséges gyermekeknek korán meghal az apjuk, ebből rendszeren baj származik. Witmannak két fia volt már, négy- és ötévesek, amikor egy napsugaras, csak kissé szeles novemberi délutánon búcsút mondott a világnak. Elég könnyen halt meg, és egészben nem sok bánatot hagyott maga után.”

Csáth Géza híres novellája, az *Anyagyilkosság* kezdődik így, ezzel a ráérős, gyanútlan mesélő könnyedséggel, majdnem kedélyesen. Akár a század elején egy palicsi naplemente. S aztán a tétlenség, a magukra maradottság és más, meg sem nevezett okok következtében a két Witman fiú különös, perverz szórakozásokba merül:

„Egy szeptemberi estén kipirulva, lihegve jöttek haza. Egy összekötözött baglyot cipeltek magukkal. A régi templom padlására másztak érte. Egy hétig kutattak utána, megbeszélték, hogyan fogják el, és hogyan ölik meg. Sikerült. Csillogott a szemük, és erős vállalkban egy férfi erejét érezték, amikor vágtatva sötét utcákon, hazaérkeztek a dűnádallal. A bagoly régen érdekelte őket. A feje olyan nagy, mint két nagy szem. Az agyában csodálatos régi mesék vannak elrejtve. Száz évnél is tovább él . . . Bagoly kellett, kellett . . .

Megvolt. Egyenként szedték ki a pihéket a melléből, és figyelték, amint a titokzatos madár szemében a fájdalom színes tüzei egymás után kigyúlnak. Azután drótokkal csavarták körül a szárnyának a tövét, a lábait, a csőrét, és így kipeckelve, sokáig szóltanul bámulták. Arról beszéltek, hogy a madár tulajdonképpen csak egy ház, ahová a Kín beköltözött, és ott lakik, még csak a baglyot meg nem ölik. De hol lakik? Minden valószínűség szerint a fejében. Azután elhatározták, hogy éjjelre otthagyják, mert úgy izgalmas és szép lesz az ágybafekvés. Valóban, izgatottan vetkőztek le, és azután csak arra hallgattak, hogy a padlásról jön-e valami nesz. Úgy érezték, hogy valami feszes ruganyosság szállja meg a tagjaikat, mintha a lekötözött, vonagló állat hiába pazarolt ereje feléjük, rájuk suhanna. Így aludtak el.”

Aztán, mint ismeretes, ez a kedvtelés anyagyilkosságba torkoll. Csáth Géza pedig dermesztő pontossággal ábrázolja a folyamatot, s ezzel fölfedi, leleplezi a sima látszatok mögött rejlő örvényt, a lázat, a brutálitást, mely az *Aranysárkányban* már társadalmilag is motivált nemtelenségként pusztítja el Novák Antal emberségét. A Witman fiúk perverz szadizmusa és Csáth Géza érzékeny, éber orvosi diagnózisa ugyanannak a mohó nyugtalanságnak két, egymástól merőben különböző kifejezési lehetőségét is ábrázolja. Az egyik az abnormális kitörés barbár útját, a másik az ösztönökben rejlő homályos erők megnemesítésének, kultúrává szublimálásának lehetőségét példázza.

Kosztolányival és Csáth Gézával tehát Szabadka is beérkezett az egyetemes magyar irodalomba, s annak is az első vonalába. Nagyságuk az oka, hogy az őket kiröpítő város más szellemi képviselőinek emléke elhomályosulhatott. Mintha magányos ormok lettek volna, pedig aki ismeri a szellemi élet természetét, tudja, hogy az ormok mindig vonulatokból emelkednek ki. Így volt ez a század eleji Szabadkán is. Iványi, Tócs, Loósz, Kosztolányi Árpád és tanártársaik munkája, valamint a fővárosi szellemi élettel szorosabbra fűződő kapcsolat tehetséges fiatalok egész sorát nevelte föl. Kosztolányiék mellett e nagyra hivatott nemzedék népességét Laczkó Géza, Reinitz Béla, Telcs Ede, Sztróckay Kálmán, Fenyves Ferenc, Oláh Sándor és Aczél Henrik neve jelez-

heti, akik irodalomban, zenében, képzőművészetben mindannyian maradandót alkottak.

S ami egy szellemi élet erejének, életrevalóságának mindig fontos tartozéka, a század eleji Szabadkán az újságírás olyan szintre ért, hogy olvasóinak eredeti információkat, olvasmányokat, a szerzőknek pedig egzisztenciát tudott biztosítani. Eltúlozni persze nincs okunk ezt a fejleményt, mert voltaképpen egyetlen lapra gondolunk, mely már a modern újságírás igényének is megfelelt, a *Bácskai Hírlapra*, 1905-ben, mielőtt a *Budapesti Napló*hoz szerződött volna, ebbe a lapba írta Kosztolányi a maga *Heti leveleit*, melyeknek értékéről az *Álom és ólom* című gyűjtemény megjelenésekor, 1969-ben a mai olvasó is meggyőződhetett. Akkor még Braun Henrik szerkesztette a *Bácskai Hírlapot*, az események éber, pontos követését, a megkapóan egyéni, friss és bátor hangot ő honosította meg. Kritikus szellemű orgánummá tette. A városi hatalmak háborúitól ugyan nem függetleníthette egészen, de a kor haladó eszméi: a nemzetiségi, felekezeti türelem, a szociális reformok és a modern művészet ügye nagyobb térhez jutott benne, mint a többi szabadkai lapban.

Ez a magyarázata annak, hogy miután Kosztolányit és Csáthot teljesen bekebelezte a fővárosi irodalmi élet, a szabadkai újságírás nem esett vissza, sőt távolról is magához tudta vonni a jó erőket. Így történhetett meg, hogy 1911-ben Somlyó Zoltán is itt újságíróskodott néhány hónapig, 1913-tól a világháborúig pedig Gyóni Géza is.

Az itt töltött évek mindkettőjükben mély nyomokat hagytak. Somlyót Kosztolányihoz is szoros barátság fűzte; Kosztolányi novellái, kritikái és Somlyó versei egybehangzóan tanúskodnak erről. Szabadka és Kosztolányi éppen ezért összeforrt Somlyó emlékeiben, egyik a másiktól fényt kapott. Az idő megfakította ezt a fényt, de melegét nem hűtötte ki, s mikor *Nyitott könyv* címen kiadott versesregényében Somlyó Zoltán Szabadkát is visszaidézi, a hajdani fiatalság, a bohémélet koldus-szabadsága, nélkülözések és kalandok ezen a meghatott és spontán líraiságon derengenek át, s válnak egy letűnt kor és egy felejthetetlen költő hozzánk fűződő éveinek dallamává.

Gyóni Géza is alig egy évet töltött Szabadkán, aztán kitört a világháború, s ő egyenesen a Przemysl körüli harcok poklába került. Sok szörnyűséget látott és élt át, amíg katonaköltőből, akit itthon szárnyára vett a háborús lelkesedés, végül az emberi szenvedés, a honvágy és egy igazabb emberség poétája lett. S közben Szabadkán hagyott szerelme, Rukavina Nándorné volt az a csillag, melyhez reményeit kötötte, kinek fájdalmait, hűségét, honvágyát megüzenhette. A hozzá, Órangyalához írt versei tehát még a vérjeles versek idején is őrizni tudták a szenvedő, tiszta emberség folyamatosságát, hogy később ez az utóbbi juthasson kizárólagos hatalomra.

Gyóni emlékét Szabadka sokáig híven őrizte, a katonaköltőre hulló babéroktól még Loósz István hangja is fölforrósodott. Aztán csönd lett körülötte, s ránk vár a föladat, hogy azt, ami műveiből időálló, élő hagyományunkká adaptáljuk.

Abból az irodalommal, zenével és modern nyugtalansággal telített légkörből, mely Kosztolányit, Csáth Gézát szülte, utoljára a „fecske-lány” nővére, Lányi Sarolta érkezett be a nagy irodalom, vagyis a *Nyugat* törzsgárdájába. 1912-ben megjelent *Ajándék* című kötetének

első darabjait még Szabadkán írta, s az a csöndes és keresetlen líraiság, mely a *Nyugat* nagy költőit is megejtette, az eredendő alkati hajlamok mellett egyszersmind a zsíros, lomha város finomodásáról is vallott.

Ezeket a törékeny, ártatlan lélekre valló, érzelmes verseket olvasva óhatatlanul arra kell gondolnunk, hogy az asszony, akit kifejeznek, hogyan bírhatta erővel, foggal-körömmel azokat a kíméletlen próbákat, melyeket 1919 után az emigráció mért rá. Mert Lányi Sarolta nemcsak Szabadkától, de hosszú évtizedekre Magyarországtól is elszakadt. S ha olvassuk a század eleji Szabadka bizonyára még fiatal pilánjai alatt támadt gyermeki riadalom versét, aztán a vadabb és véresebb időkhöz is hozzáedződött költőasszony vallomásait, ismét arra kell gondolnunk, hogy ez a sokszor puhának, omlatagnak, kiszínezettnek és túl finomnak tetsző líraiság valami nemes, időálló emberi matéria csírája volt.

„De soha nem féltem” — fejezi be Lányi Sarolta a maga számvetését *Nyomom veszett...* című versében. Kosztolányi nem szégyellte bevallani, hogy mindig félt. Persze nem akárkitől hanem a haláltól. De szembenézett vele, számolt vele, ahogy Csáth Géza az emberi lélek alvilágával. Bátrak voltak tehát valamennyien, s a legkiábrándítóbb tapasztalatok közepette is mindig őrizték azt a fényes mámort, mely annak idején Szabadkáról fölropította őket. Kosztolányi tudatosan is. Az ő képzeletében az emberi lét sorvasztó kis nyúgeivel, a halál dermesztő bizonyosságával szemben a tiszta, távoli ég és a távoli gyermekkor egymással összeforrtan az emberi élet magasabb értelmét jelképezte. S ha igaz is, hogy a *Pacsirtában* és az *Aranysárkányban* kritikailag ábrázolta s le is fokozta azt a Szabadkát, melyet *A szegény kisgyermek panaszaiban* még meghatottan idézett, élete végén, sok művében ismét az áhítat és a káprázat fényében bomlott ki előtte a gyermekkori világ életbetöltő hatalma.

S ezen a ponton írásunk mélyebb értelmét is megsejtheti, aki követte gondolatmenetünket. Egy város múltját idézve nemcsak azért folyamodtunk a városból kinőtt művészekhez, hogy élethű, dokumentumokkal szolgáljanak, hanem mert mindazt, ami szép volt, vonzó és őrzésre érdemes, s mindazt ami csúnya volt, lomha és ártalmas, ők tudták tanulsággá, lehetőséggé érlelni, máig érvényes üzenetté teremteni.

a bosch+bosch öt éve 4.

SZOMBATHY BÁLINT

KONCEPTUÁLIS MŰVÉSZET, PROJEKTUMOK, SZEMIOLÓGIAI KUTATÁSOK; EGYÉB JELENSÉGEK

Ha azt a meglehetősen téves nézetet tartjuk szem előtt, mely szerint a munkánk harmadik részében feldolgozott Land Art, Arte Povera és az ökológiai művészet többi ágazatának összessége maga a konceptuális művészet, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a fogalom a Bosch+Bosch csoportban egymástól különböző alkotói javaslatok programjában merült fel. Számunkra azonban mindenekelőtt a Kosuth és az Art Language csoport által lefektetett konceptuális elvek a mérvadóak, úgyhogy vizsgálódásunk egy egészen különálló területre kénytelen leszük kilyúlni. Bár igaz, hogy a konceptuális művészet néhány pontban — például a művészet természetének elemzésében — megegyezik a föld-művészet vagy a szegény művészet néhány kitételével, „filozófián inneni” elhelyezkedése révén azonban egy fogalmilag és nyelvileg homogén magra van rászerveztve. Ahhoz, hogy a konceptuális művészet lényegi jellemvonásait akár nagy vonalakban is fel tudjuk vázolni, meg kell szemlélnünk, mit ért ezen az elnevezésen Joseph Kosuth, milyen javaslatokat adtak az Art Language tagjai és más alkotók.

A művészi létkérdés Kosuthnál elsősorban a művészet természetének a kikérdezéséhez kötődik, ő a művészi tevékenység további értelmét és motivációját ebben az elemző funkcióban látja. Ezt a fajta munkálkodást viszont már nem bizonyos esztétikai normák hatják át, s az alkotó és környezete közti viszony nem a transzmissziót végző „művészi tárgy” segítségével, hanem közvetlenül, az élettérben mozgó művész viselkedése, magatartása által definiálódik. A New York-i Modern Művészetek Múzeumának 1970-ben kiadott *Information* című kiadványából kiragadott idézet egészen jól rávilágít a konceptuális alkotó álláspontjára: „A művészet keretein belüli tevékenységemet úgy kell tekinteni, mint amely távol áll a jelentős individuális művek konstruálásától. Munkáim a »művészettel« kapcsolatos javaslatokat átfogó kutatások sorozataiból álltak.

A »remekművek« »hősöket« igényelnek, de én sem az egyikben, sem a másikban nem hiszek.” Millet kiemeli, hogy a konceptuális terminus sehogyan sem válhat valaminek a minősítésévé vagy valamilyen stílus jegyév, de a tárgyat nélkülöző alkotói típus megjelölésére sem alkalmas. A gyakorlat bebizonyította, hogy több ismert konceptuális alkotó objektumokat használt műveinek megszerkesztésénél (Kosuthnál ezek a szerkezeti elemek kimondottan informatív természetűek). A konceptuális művészek munkásságát másrészt olyan beavatkozásként sem fogadhatjuk el, mely egy későbbi állapotban változásokat okozna a termelési folyamatban, és a társadalom közvetlen kritikájává nőne ki.

A konceptuális tevékenység Milletnél mindenekelőtt reflexív, önelemző „vállalkozás”. Többször is alá kell húznunk, hogy a konceptuális művészet nem az alkotás ötletre, eszmére vagy konceptusra való sematikus levezetése, hanem a művészet „eszméjére”, a művészet „konceptusára” való levezetés, mert nincs könnyebb dolog annál, hogy egy ötletet művészi alkotásnak nevezünk, a művészet szintjére emeljünk. Az ötlet, az eszme, a fogalmazvány rendszerint a művészettel — annak természetével, fejlődésével, létkérdéseivel — függ össze, és meghatározott kritikai viszonyulás jellemző rá. Az Art Language csoport nézete, hogy a művészeti tézisek nem tényszerű, hanem lingvisztikai jellegűek; nem fizikai vagy mentális dolgok állapotának a leírására szolgálnak, hanem a „művészet meghatározásából” vagy a „művészet meghatározásának formális következményeiből” származnak.

Kosuthnál a művészi alkotás elsősorban tautológia, a művészi feladat viszont a művészet ellenőrzésében, vizsgálatában, figyelemmel kísérésében határozható meg. Téves lenne azonban az az elképzelés, hogy a konceptuális művészet a művészetről való elméllkedés vagy illusztráció. Ezt a kérdést az Art Language csoport így fogalmazta meg: „... a konceptuális művészek igyekezete a művészetről alkotott nézeteik és a művészetrel szembeni álláspontjaik különbözősége folytán, illetve a művészetben vállalt elkötelezettségük természete révén eltért a művészeti elmélet szakembereinek intenciójától.” Kosuth rámutat, hogy a konceptuális alkotók tisztában vannak azzal, hogy a művészi aktivitás nem merül ki bizonyos művészi feltevésekben, hanem kiszélesedett körsugárral a „művészet” funkciójára, jelentésére és alkalmazására vonatkozó kutatásokat is magába foglalja. Ezzel a lépéssel az alkotó mintegy megelőzi a kritikust vagy az elméleti szakembert. A tevékenységéről, művészeti implikációjáról közölt tájékoztatások révén a konceptuális műalkotója kikerüli a munkája iránti intellektuális felelőtlenséget: elejét veszi bármilyen kívülről jövő misztifikáló, irodalmasító törekvésnek.

„A konceptuális művészet alapjaiban immanens az a jelenség, hogy a művészet megteremtése és a művészetről alkotott valamilyen elmélet létrehozása gyakran egyazon folyamat.” (Art Language) „Ezeknek a folyamatoknak az eredményeként létrejött mű tehát nem alakzat, hanem konceptus; nem anyagi, hanem elsősorban szellemi; nem az esztétika vagy a művelődés szférájában rögzítődik, hatása az élettérben érezhető; nem a tudomány és a hivatalos tevékenységek terméke, s a művésztől sem idegeníthető el: mindennapi létének és korábbi tapasztalata összességének az elválaszthatatlan részét képezi”, írja Ješa Denegri.

A Bosch + Bosch csoport első autentikus konceptuális alkotása Matković nevéhez fűződik, s a zágrábi *tendencije*—5 kiadványaiban jelent

meg 1973-ban. A fogalmazványra jellemző, hogy általánosításokat és konkretizációkat egyaránt tartalmaz, tehát az önreflexió mellett a konceptuális művészetről készült feljegyzésekkel egészül ki. Abban az értelemben, ahogy Paul Wember fogalmazta meg: „A művészet tág értelemben nem más, mint az emberben benne rejlő törekvés bizonyos gondolatokat különleges módon kifejezni”, ebben az esetben szöveg formájában.

Matkovičnál a konceptuális művészet műként egzisztáló ötletek kommunikációjának a módját jelenti, olyan információközlést, mely a közlés mikéntjét, feltételeit vizsgálja. Az ötlet, a mű és az információ közé így egyenlőségi jel kerül, és mindegyik elem a kommunikáció minőségi egységévé lép elő. A műként létező ötlet vagy eszme egy meghatározatlan, újonnan rögzített javaslatot hordoz, mely — bár mindeddig létezett — csak most került feltárára, ismereteink birtokába. Az eszme tehát, anélkül, hogy tudnánk róla, vagy akár csak feltételeznénk meglétét, önmagában, független teljességként létezik. A konceptuális művész ötlete vagy javaslata ezért nem valami állandó, örök és végső érték, hanem ugyanannak a meghatározott gondolati magnak valamelyik lehetséges képlete, része. Matkovič igyekszik kiemelni, hogy a valamelyik eszmei maghoz kötődő új feltevést nem a javaslat végső lehetőségeként, hanem az „eszme mint eszme” mozgása pillanatnyi logikai állapotának kell tekintenünk; ez azt is jelenti egyben, hogy az egyazon javaslatból származó feltevéseknek gyakorlatilag nincs végső megjelenési formája, fejlődésük a végtelenbe nyúlik, nyitott folyamatot képez. Ha a művészetben néhány évszázad alatt végbement változásokat, eszmei, ötletbeli módosulásokat vesszük figyelembe, akkor láthatjuk, mennyire helytálló ez a megállapítás: egy-egy eszme vagy ötlet gyakran ugyanabból a „globális forrásból” veszi eredetét dialektikus fejlődésének magától adódó állapotában.

A konceptuális alkotó „egyedi” státusa annyira a háttérbe kerül, hogy az általa felvázolt művészeti javaslat csak már bizonyos, az alkotótól függetlenül létező más javaslatok függvényeként értelmezhető. A szerző ötlete a műben valósul meg, mint lejegyzés vagy vázlat, ezért bizonyos szempontból az ötlet elsődleges materializációját képezi (a materializáció felállításában van nagy szerepe; ez semmiképpen sem az a fajta materializálódás, amely egy eszme vagy ötlet megvalósulásaként számításba jöhet). Matkovič nem új nyelv, hanem új kommunikáció után kutat, ezért a lejegyzésben immanens vizuális tényező a vázolt javaslat átviteli csatornája, az „érzékeltetés” és a „megértés” módja. Maga a feljegyzés azonban csak egy szükséges rossz, mert az ötletet vagy az eszmét nem nézni vagy olvasni, hanem mindenképp felfogni kell.

„Slavko Matkovič konceptuális művész, lemondott az esztétikai keresésről, hogy személytelen, keleti filozófiára alapított gondolatokkal új eszmestruktúrákat alakítson ki. Nagy összefüggéseket keres. Nemcsak a világról alkotott tudásnak és fogalmaknak a rendjét, hanem saját magát és azon túl a művészi jelenséget elemzi”, írta 1972-ben Ács József. A konceptuális művészet nem funkcionális, gyakorlati művészet, igyekezete pedig nem egy eddig még ismeretlen, felfedezésre váró igazság vagy „művészi találmány” felderítésére irányul, vallja Matkovič. „... ennek a művészetnek az ereje nem abban van, hogy elfogadja egy

bizonyos számú művészet állandó formáit, hanem különböző utakat és módokat talál.” A konceptuális művészet érdektelenségét az esztétikai állása iránt Gillo Dorfles Mukařovsky tételén át kívánja megvilágítani, aki a következőket mondja: „A művészet nem zárt szféra. Nincs szilárdan meghatározott határ, amely elválasztaná a művészetet attól, ami kívülről van.” Mukařovsky az esztétikai funkció szociális vonatkozásaira kívánja felhívni a figyelmet, arra, hogy egy meghatározott tárgy — nála „akció” — bizonyos szociális körülmények között esztétikai funkcióval rendelkezhet, míg egy másik környezetben megszűnhet ez a rendeltetés. De Saussure jeltani kutatásai mutattak rá, hogy egy művészi értékű alkotás új értelme esztétikai tényezők helyett könnyen tartalmazhat szociális, pszichológiai, politikai, logikai stb. vonatkozásokat, amint az a konceptuális művészet esetében megannyiszor előfordul. Az esztétikai tényezők hiányáról indokoltan szól Ács József Matković munkáinak esetében is.

Míg a fogalmi jegyek alapján történő meghatározás egyfajta meta-nyelvvé fejlődik, a konceptuális művészet területén végzett egyéb kutatásai — mint a „fogalmak viszonylagossága” is — nem szövegre, hanem ábrákra, sémákra, mértani alakzatokra épülnek. A fogalmi eltolódások érzékeltetése ismert geometriai gestalt-kódok alkalmazásával történik: az egymás mellé sorakoztatott *odoravno* (vízszintes) szó a kereszt, a kör és a hullám ábrájába kerül bele, jelezve, hogy a már egyezményesített, „arany fedezettel” ellátott fogalmak az egyéni tapasztalatok aspektusából korántsem olyan megbízhatóak és maguktól adódóak. Másból viszont a tér fogalmi megjelölésének egy sajátos módjával találkozunk, melynél az „Én nem csinálom a művészetet, én értem” kijelentésből kell kiindulnunk. Az ilyen térmegjelölés már nem is képet eredményez a szó hagyományos értelmében. Matković egyéni jelévé, jelölő „kulcsává” t. i. egy átlókkal áthúzott négyzet válik, mely a szerző aláírásával kiegészülve fogalmilag mégis kiegyenlítődik Picasso, Cézanne, Klee, vagy bármelyik festő képével, ahol a tér megjelölése nyelvi összetétel szempontjából különbözőképpen, csak arra az alkotóra jellemző nyelvezet által történik. Matković abból indul ki, hogy a kép megalkotásánál a tér vizuális megszervezése, megformálása a döntő tényező, „és a képzőművészeti tevékenység lényegét elsősorban a tér e megjelölésének individuális-szakmai módja képezi”. „Figyelmen kívül hagyva ezt a tisztán szakmai-stílusbeli követelményt és az egész kérdést egy konceptuális poszt-objektuális szemszögből közelítve meg, arra a következtetésre jutottam, hogy térmegjelöléseim lényegében kísérletek a megértést jelentő mentális percepció és a megismerést elősegítő, anyagiságban megjelenő forma viszonyának és ellentétének a megoldására”, írja a *Wow* című folyóirat második számában. Matković térjelölő tevékenysége a már leírt, standardizált séma alapján (négyzet átlókkal) történik, mivel álláspontja, hogy minden egyén egy különálló, specifikus nyelvezet segítségével jelöli meg a tér egy darabját. A formailag leegyszerűsített vizuális jegy így egy befejezett gondolat kondenzálódását valósítja meg, ahol a tér megjelölése — csupán gesztuális követelmények alapján is — minimális cselekvésmennyiséget vesz igénybe: az alkotás helyét elfoglalja a gondolkodás. A tér megjelölése fogalmi, ezért helyét nem kizárólag papírlapon találjuk, benne rejlik minden kiterjedésben. Erre kívánnak rávilágítani a szerzőnek azok a térmegjelölései, melyeknek lokációja az

utca, a tér, az épületfal, az urbánus környezet egésze; a természet, a nyílt térség, a mindenség minden pontja, melyet matematikailag tudatunk számára elérhetővé tudunk tenni.

„A Palicsi-tó kiszáradt medre 4,2 km² területen fekszik. Elképzelhető, hogy a felület állóhelyet biztosíthat 8 400 000 ember számára, ezért meghívom a lakosságot, minél tömegesebben vegyen részt 1972. november 19-én megrendezendő happeningemen, amelyen az említett feltevést igazolom”, hangzik Kerekes László A Palicsi-tó kiszáritásának évfordulójára című sokszorosított projektuma, melynek bizonyítása már kevésbé érdekel bennünket, hiszen a hangsúly valamilyen esemény, történés előrelátásának vagy feltevésének a felvázolásán, magán a tervezeten van. A Project Art még a gondolkodás függvénye, így sok hasonlóságot mutat a konceptuális művészettel: valamilyen ötlet megvalósításának, végrehajtásának a feljegyzése, „receptje”. De míg a konceptuális művészetben mindig a művészet eszméjére és ötletére való levezetésről van szó, a projektmok már nemcsak a fogalmi értelemben vett művészettel vannak kapcsolatban, hanem valamilyen művészeti jelenséggel, valamilyen logikailag és gyakorlatilag megvalósítható történéssel. Míg a projektmok nagy része a konceptusokhoz hasonlóan megvalósulatlan marad, egy részük a tervezet mellett már az eredményt is közli fénykép, film, videotape vagy éppen hangszalag formájában.

Ladik Katalin Újvidék című főprojektumának egyik pontja Újvidék leeresztése a Dunán címet viseli. A tervezet szerint ui. a városról készült tájképet egy megjelölt helyen a Dunába kell dobni, hogy a folyam magával vigye. Akár Kerekes, akár Ladik projektumát vesszük alapul, nyilvánvaló, hogy az ő alkotásuk túlnyomórészt eszmei síkon helyezkedik el. Az anyaggal való bánás lehetetlensége nem okoz különösebb gondot, hiszen itt is a viszonylagosság elvével kell számolnunk. Ezeknek a projektmoknak azonban a megvalósítás nem is tartozéka. Christo bebizonyította, hogy egy tízemeletes épület, egy templom vagy egy sziget becsomagolása már nem okoz nagyobb nehézséget. De a projektmoknál számítanunk kell egy adag irracionálisra, bizarrságra is, melyet a konceptuális művészetben hiába is keresnénk.

Ám nem minden tervezet ilyen jellegű (és méretű). Itt van például Szombathy 1973-as Video-projektuma, mely az *Encore une occasion d'être l'artiste* (Még egy alkalom, hogy művész lehessen) című nemzetközi kiállításon szerepelt Zágrábban. Vagy Matković tervezete, mely a *Városok megmutatása* címet viseli. Például egy szabadkai épületről készült képeslapot valaki felmutat a milánói járókelőknek a város megfelelő pontján, az arról a helyről készült fényképet viszont a kérdéses szabadkai objektum előtt mutatják fel. Ezekről a felmutatásokról fényképdokumentum készül, és az eredeti képekkel együtt a projektum anyagát alkotják: hogyan és hol került sor a két város kölcsönös bemutatására, „megismertetésére”. Ezt a projektumot már több európai városban megvalósították a szerző munkatársai.

A lokáció általános jegyei különösen érdeklik Matkovićot. Az Alternativa-alter-ego nevű projektumon dolgozó munkatársak feladata, hogy különböző városokban fényképet készítsenek az ottani gyepről, egy fáról, az emberek csoportjáról, egy utcáról, egy épületről és egy kirakatról. Az eredmények összevetése révén bizonyos analóg következtetéseket lehet levonni az egyedi és az általános relációján, ahol a fa végső soron

ugyanaz a fa, a gyep ugyanaz a gyep, az épület ugyanaz az épület. A különbség a kontextusban immanens jegynek felel meg; ez már környezeti elem. A programban megadott fogalmi sík az azonosság elvéből indul ki, az eredményben rejlő anyagi szint viszont különbségekhez vezet: a megoldás, a választás lehetőségei határtalanok.

Szombathy Video-projektumánál a rögzített kamera a két egymás felé közeledő léglökéses repülőgép párhuzamos páracsíkjának a képződését (a semmitől) és eloszlását (a semmiig) felvételezi. A két ellentétes irányból érkező gép bejön a képbe, és ugyanúgy el is tűnik; a nyom, amit maguk után hagynak, lassan láthatatlanná válik. Csak a képet szimultán kísérő hangfelvétel tudja jelezni, meddig is tart ez a tervezet, ez a milleti értelemben vett vállalkozás. Talán egy elnevezéssel sem tudjuk pontosabban meghatározni a Project Artot, mint a vállalkozással, mely a tervezés következménye, akár a gazdaságban, az iparban vagy az úrkutatásban. Sokszor azonban épp az a vonzó, az hoz új mozzanatot, ami előreláthatatlan a művész viselkedésében és munkájában, amikor az alkotás élet- és magatartásformává és a mindennapi tevékenység permanens jegyvé válik. Ilyen munkát készített Ida Biard és Szombathy Bálint 1974 szeptemberében.

A párizsi La galerie des locataires szervezésében megtartott projektum az Ida Biarddal Újvidéken / Szombathy Bálinttal Párizsban címet viselte. Az alkotók azonos dátumot és időpontot választottak, 25-e délelőttjének 10—11 óráig tartó időszakaszát. A címben benne rejlő képzeletbeli találkozást kellett megvalósítani minden előzetes megbeszélés nélkül, várva, hogy melyik alkotó hogyan „oldja meg” a tervezetet, melynek szerzője Szombathy volt.

A választás itt is szabad volt, de mást mutat a hozzáállás és a felkészülés: a projektum az egyén tevékenységi aurájának megfelelő kifejezési repertoár szerint bonyolódott le. Biard öt fényképből álló sorozatán őt láthatjuk, amint a Place de la Sorbonne egyik kávézójában egy lapot címez, kilép és a legközelebbi postaládába dobja. Az 1974. szeptember 25-én, 10.30 órakor feladott lap — a projektum megtartásáról szóló nyomtatott értesítés — pár nap múlva megérkezett Szombathy címére. Érdekes megfigyelnünk, hogyan oldotta meg ő a feladatot: „A Lakók galériájának szervezésében 1974. 9. 25-én, 10 és 11 óra között az Ida Biarddal Újvidéken című projektumot kellett megvalósítanom. Erre a közös vállalkozásra két megoldást készítettem. Amikor a projektum kivitelezése előtt néhány nappal bal szemem belső gyulladásba jött, nyilvánvaló volt, hogy az előrelátott tervezetet nem tudom hiány nélkül véghezvinni. Különös helyzetemet tartva szem előtt, új megoldást kerestem: hogyan alkalmazzam, hogyan tegyem funkcionálissá beteg szemem, melyet már napok óta kötés védett. Az Ida Biarddal Újvidéken című projektum megoldására azon a napon jöttem rá, amelyet előzőleg közösen előreláttunk: a szememet borító kötésre Ida nevét írtam fel, mint fizikailag távollévő személyét. Ezzel őt a nem látó szem funkciójába helyeztem, mely az idegközponttal összeköttetésben közvetetten vett tudomást a jobb szememnek a külső világról kapott információiról”, olvassuk annak a négy fényképnak a kísérőszövegében, melyeken a szerző leragasztott szeme látható Ida Biard nevének feliratával. Szombathynál így az alkalmazkodás egészen váratlanul kapott szerepet a művészi alkotásban. Mert itt sem történt semmi, ami kívül állna a hétköznapokon; a vi-

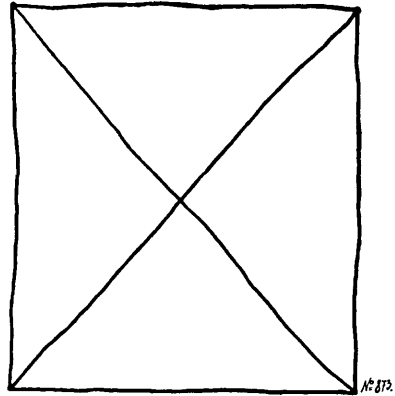
Szombathy Bálint: A fizikai információtól a szemléltető információjig — Az elemek harmadfokú artikulációja: gestald-kód, Újvidék, 1973

Ladik Katalin hangprojektuma a balatonboglári Kápolnatárlaton, 1973-ban

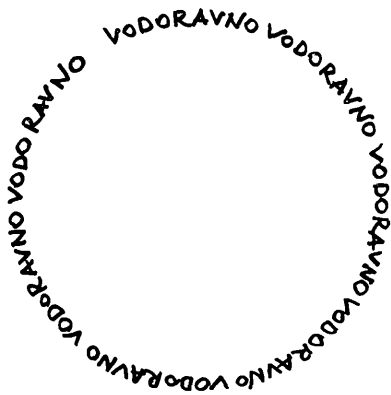
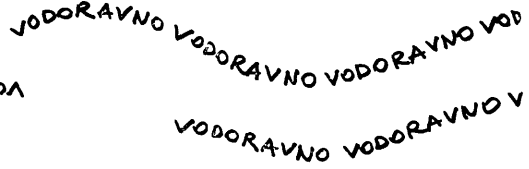
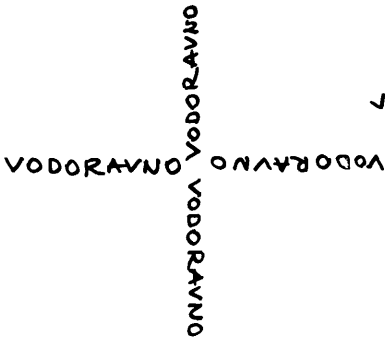

RAFFAELLO 1509. "OBELEŽENA POVRŠINA"

S. MATKOVIĆ 1974. "OBELEŽENA POVRŠINA"

Slavko Matković: Megjelölt felület, 1974

Slavko Matković: Fogalmak viszonylagossága, 1972

selkedés, a magatartás módja a művész alkataból, mindenkori életviteléből következő tényező: a szellem fizikai vetülete.

Bár a komolyabb jeltani kutatások csak 1972-ben veszik kezdetüket, Matkovičnak az „ó” betűjel kiemelésével szerkesztett tárgy-könyve és Szombathy Nontextualité című munkája már a korai szemiológiai vizsgálatok kezdetét jelöli. Az első jelentősebb szemiológiai vállalkozás Szombathy 1972-es Bauhaus című munkája, melyet először a csoport harmadik újdéki tárlatán állított ki az Iparművészek és Formatervezők Vajdasági Egyesületének Szalonjában. Jel és kép című rövid tanulmánya Barthes strukturalista fényképelméletéből kiindulva világít rá a Bauhaus problematikájára.

A strukturalista fényképgyakorlattól eltérően Szombathy nem megy túl a kép értelmén, vagyis azon, amit képi eszközökkel az általánosságból már különben is kiválasztottunk, kimerítettünk. Bár felmerülhet a kép kettőzött jelentésbírása is, munkáját az alakítja, hogy az ábrázolás tárgya nem mutat túl önmagán, s nem idéz fel egy másikat. Ellenkező esetben a képi tárgy jellel alakul, és bonyolult folyamatokra utal. Szerinte a képben nem kell megkettőzött üzeneteket keresnünk; azzal, hogy a képen megmutatott tárgyat kivezettük az eltárgyasult világból, a tárgy és a szemlélő egyenes, közvetlen kapcsolatát teremtettük meg.

„Az alkotásban a termelés általánosan is visszaszorul, mert az alkotói terület megválasztása más tárgyakat is kutatás alá vehet, ha azok nem is részei egy globális művészi termelési módszernek. A tárgyak mellett léteznek még jelek, helyzetek és jelenségek”, írja Szombathy Bevezetés az alkotásba című könyvvázlatában, melyben lefekteti szemiológiai kutatásainak alapjait. Az alkotás már nem a termeléssel, anyagi tárgyak létrehozásával függ össze, hanem mint Enzo Marinál, új nyelvrendszerek modelljeinek a kidolgozását vagy már meglevő, de még ismeretlen nyelvi alakzatok feltárását célozza. Az alkotó mozgási területévé a jelekkel funkcionáló urbánus környezet válik. Példáinak megválogatásakor Szombathy olyan szerkezeti mintákat részesít előnyben, amelyek részben önmagukat hozzák létre (alfelületek színeképelemzése, színstruktúrák, jelmezök, jel-jelenségek); amelyeken a részösszefüggések lassan bonyolódó összefüggésrendszerekké állnak össze. Ha nem is önmagukat hozzák létre, de hatnak egymás fejlődésére. „Átalakulásra, átstrukturálódásra képes, viszonylag zárt rendszerű mozgások léteznek. A jelstruktúrák sohasem előre készek, hanem egy meghatározott fejlődési sorban halmozódnak fel.”

Mi ebben a folyamatban, ebben a nem termelő helyzetben az alkotó feladata? Hol kezdődik és hol ér véget a kutatás? A fizikai információ szemiológiává való átképzésénél, válaszolhatnánk röviden. A tárgy jelölőként, kifejezési sikként lép elő, és a vizsgálat alatt olyan tartalmaira irányul a figyelem, melyek különböznek a tárgy anyagilag konkrétan adott tulajdonságaitól. „Ez egy sajátos jelhelyzet, mely az anyagi (szignál) és az anyagtalan (jel) jelleg között helyezkedik el: amellet, hogy megtartja eredeti alkalmazási szerepét, a tárgy minőségileg már nem kapcsolható össze külső tulajdonságaival. (...) ... a jelölőként szereplő objektum megőrizheti applikatív funkcióját; amellet, hogy új tartalmak jelölésére és kifejezésére szolgál, az eredeti alkalmazásából eredő tulajdonságokról sem mond le. Ilyenkor nem jelről, hanem jel-jelenségről beszélünk.” Szombathynak Tóth Gábor budapesti alkotóval 1975-ben

közösen megjelenő *Fizikai és szemiológiai információ* című könyve konkrét példákon igyekszik rávilágítani erre a jel-jelenségre, az alkotó feladatára, melyet a jegy-üzenet jelentés-üzenetté való átképzésének nevezhetnénk még.

A már publikált jeltani kutatások egyike a Fluxus, mellyel Schmidt Júlia foglalkozott az *Új Symposion* 110. számában.

Slavko Matković a képregényt vette szemiológiai elemzés alá. Ezt a kérdéskört bővebben Javaslat egy kiállításához című második önálló tárlatán fejtette ki, melyet az iparművészek és formatervezők újvidéki szalonjában rendezett meg 1973 decemberében. „A nyelv az írott szöveg és a látás párhuzamában, a képek és a fogalmak mutációjában mutatja be az írott szöveg és a látott jelenség »struktúráját«. Az írott szó és a kép kettős életének kölcsönhatásában, úgy mondhatnánk, közegellenállásában vizsgálja az információ lehetőségeit. Mennyit veszít egy információ, egy impulzus, amíg áthatol a szavak elfogadott jelentésének közege?” kérdezi Ács József.

A sztripp mint kérdés című tanulmánytöredékében Matković Fiedler meghatározásából indul ki, mely szerint a képregény az ikon és a történet között helyezkedik el. Matković felteszi a kérdést, vajon melyik összetevő a fontosabb és rendhagyóbb, „az ikon vagy a történet”. Fiedler a képregényt két alapvető, irodalmi és képzőművészeti (képi) elemre osztotta fel, ami azt jelenti, hogy „a sztripp jelentésbeli egysége két különböző módon rejtjelezett szemiológiai tételre esik szét”. Ennek alapján Matković arra a következtetésre jut, hogy az irodalmi, „mélyen verbális tétel” a képzőművészeti fölé van rendelve. A verbális fogalmat képviselő szó nem a dolgokat mutatja be, tehát nem vizuális formákat képvisel; a jel és a hang módjára a kérdéses dolog eszméjét hordozza magában. Arra az általános feltevésre hivatkozva, hogy a vizuális-piktoralis kommunikációrendszer az ember egyik alapvető értekezési tulajdonsága, Matković rámutat, az ember számára egy helyzet vagy viszony meghatározásakor a vizuális-piktoralis képzet a döntő az irodalmi képzetel szemben. Fejlődésének irodalmi táptalajára hivatkozni tehát tévedés: „Más szóval, a kereten belül elhelyezett képet nem a szöveg illusztrációjaként kell tárgyalni — a szöveg mint irodalmi forma elveszik, eltűnik —, ellenkezőleg, itt a szöveg a kép kiegészítője, »a képé az elsőbbség...«. Amikor az alapot nem tudták megkülönböztetni az adaléktól, a sztrippet „képtörténetnek” nevezték, az irodalmi és piktoralis alapot tisztán meg lehetett különböztetni bennük; a két összetevő egymásra volt utalva. Az irodalmi vetülék keretbe (felhőcskébe) helyezésével azonban a háttérben verbális viszony jött létre, új konstrukció.

A keretbe helyezett jelenet most több jelrendszer alapján dekódolható. „A felhőcske irányjelzője világosan mutatja, ki a beszélő alany (...), a nem létező párbeszéd vagy monológ létezéséről keltve benyomást.” Mivel csak egyik érzékszervünkre hat, a sztrippet könnyű olvasmányként fogadták el, holott több különálló informatív rendszer együtteséről van szó, melyek a megfejtés alkalmával különbözőképpen tárgyalhatók, mutat rá Matković.

1971-ben kidolgozott új sztrippjei fontos minőségi lépést tartalmaznak: az irodalmi matrica eltűnik a tiszta vizuális-piktoralis tétel javára. Az új sztripp mint új konstrukció című dolgozatában a keretszerke-

zet gyakran fényképből, ritkábban rajzból vagy újonnan alkotott piktoqrammából épül fel. Jeltani feltevése az objektumon, az általa bemutatott helyzeten kívül a szerző ötletét is magába foglalja. Ez a szerkezet a közlés szintjén foglal helyet, mivel társadalmi-informatív jellegű (az alacsonyabb szintet a képi hír képviseli). Jelentős előrelépés, hogy az új képregény szakít a távlattal, „a klasszikus reneszánsz doboz formájával”. Minden keret egy-egy információ, mely tulajdon életeret alakít ki. Mellékterek kijelölése teljesen feleslegessé válik.

Az információ feldolgozásához, dekódolásához már nem elég a pusztán nézés, analízisre és mentális felépítményre van szükség. Ennek jelenléte nélkül a mű a meg nem határozott vizuális tárgy formáját veszi fel. A nyelv többé nem verbális tartalom formája, hanem az információ szintjén mint determináns van jelen. Az írás struktúrája a jelentés és a tisztán vizuális jelenség genézisére oszlik fel, ahol első esetben a szó szemantikai, másodsorú viszont vizuális megjelenése az elsődleges. A betű vizuális megjelenésre a képzőművészeti elem szintjén a szintaxis szétrombolásával válik lehetővé.

A keretek „mentén” is új minőség mutatkozik: egy-egy keret már nem csak közös, a kontextusból kiragadhatatlan, hanem önálló életet kezd. A történet anekdotikus alapja sem játszik többé szerepet, mivel az új sztrippben az alkotó és a fogyasztó egyformán a mű alkotója és „hőse”. Az információ dekódolásával és az üzenet megformálásával a fogyasztó automatikusan kreatív interakcióba kerül, a produkcióval egyetemben, mely a klasszikus képregény történetének „szórakoztató vásári alapjából a teljes társadalmi angazsáltság területére lép”.

A Matković által kidolgozott új sztripp az időszerű művészeti irányzatok eredményeinek a szintézisére is megfelel: „A kép lehet fénykép, ritkán rajz vagy újonnan alakított ideogramma. A fénykép azzal, hogy négyzetes elhatárolást nyer, új értelmet és jelentést is kap. Nemcsak tárgyi jellegű, hanem egymás utáni kapcsolatukban a mezők információt információval kötnék össze. Matković *javaslat egy kiállításához* elnevezést adta tárlatának, mely közvetett úton kritikája is a művészet mai helyzetének és »javaslatai« valóban széles horizontot nyitnak meg a vajdasági művészetben.” (Ács József)

A jeltudomány eszközeinek gyakorisága Matković és Szombathy művészetének elméletében és gyakorlatában annak a jele, hogy az esztétikai tényezők mindjobban háttérbe szorultak. Ha az „esztétikáról”, az „esztétikai” jelzőről van szó, akkor elsősorban az üzenet esztétikai információmennyiségét értjük rajta. Az esztétikai információmennyiség viszont az üzenet jelstatisztikai és szemantikai, valamint az üzenet formájához kapcsolódó alaki információmennyiség, különböző információmennyiségek eredője. Ez a viszony matematikailag így fejezhető ki: jelstatisztikai információmennyiség + szemantikai információmennyiség + formai (alaki) információmennyiség = esztétikai információmennyiség. „Elvi különbség a nyelvi tevékenység és a művészi alkotás között nem létezik, más szóval a művészeti alkotás a nyelvhez hasonlóan jeljellegű. Ezzel különbözik attól a »kifejezéstől« (expressziótól), melyet bizonyos esztétikai irányzatok képviselői a művészetel azonosítanak”, mondja Mukařovský. Az alkotás mindenek felett jelölő tevékenység, s ennek a belátása mindinkább meghatározza az elmélet és az alkotásban immanens kritika alapjait is.

Írásunk nem lenne teljes, ha nem említenénk meg azokat a művészeti jelenségeket, melyek a felsorolt területen kívül, de velük szellemi egyetértésben hatnak. Például a csoporthoz 1973-ban csatlakozott Ladik Katalin összetett hangköltszetét és happeningjeit, melyeknek nagy részét a csoporton kívül bonyolította le. Ahogy a vizuális alkotás kikerült a képtárakból és a sötét múzeumokból, úgy kerültek ki Ladik önálló és Király Ernő zeneszerzővel közösen készített zenei-költészeti eseményei a hangversenytermekből. Fonikus művek megalkotása „szinte teljesen új témák és technikák tanulmányozásává vált”, ahol az új eszközök létfontosságúak: „A hangfelvétel, a rádió, a televízió és a szintetizálás új módszerei megsokszorozzák a kutatás és a kísérletezés lehetőségeit.” Így válik az alkotás összetevőjévé a zenei effektus, a hang, a mimika; a fonikus anyag textuális képletévé a verbo-voko-vizuális tulajdonságokkal rendelkező konkrét, vizuális és fonikus költészet megannyi darabja. „Ma arra törekednek, hogy módszeresen kiselejtezzék a zeneszerzés minden korlátozó szabályát és a kifejezéstől való függést (számos új vokális műnél szándékosan eltorzítják az értelmes szavakat, vagy eleve értelmetlen szövegeket választanak) . . .”, írja Robert Middleton, aki úgy vélekedik, hogy a jövőben a zenének nem „számunkra”, „ránk való tekintettel”, hanem „általunk” kell létrejönnie.

Ladik sok vokális műve — például a Csernik Attila filmjéhez készült, önálló felvétel — hangprojektumként is megállja helyét abban a kutatói folyamatban, amely fokozatosan ledönti a vokális előadás gátló akadályait.

FÜGGELÉK

A Bosch + Bosch csoport tárlatai:

- 1969. Szabadka, Népszínház előcsarnoka
- 1970. Ujvidék, Fórum klub
Szabadka, Kultúra Háza előcsarnoka
Zenta, Eugen kiállítási csarnok
Ujvidék, Ifjúsági Tribün Galériája
- 1971. Zenta, Eugen kiállítási csarnok
- 1972. Ujvidék, Iparművészek és Formatervezők Vajdasági Szövetségének Szalonja
Balatonboglár, Kápolnatárlatok
Szabadka, Képzőművészeti Találkozó kiállítóterme
Zágráb, Egyetemista Központ Galériája
- 1973. Pécs, Pécsi Műhely kiállítóterme
- 1975. Belgrád, Egyetemista Kultúrközpont Galériája

Fontosabb kollektív és nemzetközi tárlatok:

- 1971. A VIZUÁLIS KÖLTÉSZET NEMZETKÖZI TÁRLATA az 5. BITEF alkalmából, Atelje 212 kiállítóterme, Belgrád, (Magyar, Matković, Szalma, Szombathy)
- 1972. MLADI 72, a szerbiai fiatal avantgarde tárlata, Modern Művészetek Múzeum, Belgrád, (Matković, Szalma, Szombathy)

- 1. APRILSKI SUSRET, Egyetemista Kultúrközpont Galériája, Belgrád (Kerekes, Matković)
- 1973. RASPONI 73, a szerbiai fiatal avantgarde tárlata, Modern Művészetek Galériája, Zágráb, (Kerekes, Matković, Szalma, Szombathy)
- TENDENCIJE—5, a konstruktív, komputer és konceptuális művészet nemzetközi tárlata, Modern Művészetek Galériája, Zágráb (Kerekes, Matković, Szalma, Szombathy)
- A JUGOSZLÁV MŰVÉSZET POSZT-OBJEKTUÁLIS JELENSÉGEINEK DOKUMENTUMAI 1968—73 KÖZÖTT, Modern Művészetek Múzeumának Szalonja, Belgrád (Kerekes, Matković, Szalma, Szombathy)
- POST CARDS OF THE WORLD, szerzői képeslapok nemzetközi tárlata, Centro Tool, Miláno (Szombathy)
- BODY-SHOW, testrészek nemzetközi tárlata, Centro Tool, Miláno, (Szombathy)
- XEROX, xeroxon készült alkotások nemzetközi kiállítása, Egyetemista Központ Galériája, Zágráb (Kerekes, Matković, Szalma, Szombathy)
- BOGLÁR 73, az időszzerű irányzatok szellemében alkotó vajdasági művészek csoportjának kiállítása, Kápolnamúterem, Balatonboglár (Csernik, Ladik, Matković, Szombathy)
- SZÖVEGEK/TEXTS, a vizuális és kísérleti költészet nemzetközi tárlata, Kápolnamúterem, Balatonboglár (Csernik, Kerekes, Matković, Szombathy); Pécsi Műhely kiállítóterme, Pécs (Csernik, Kerekes, Matković, Szombathy)
- INFORMACIJE 73, galériák, dokumentációs központok és csoportok nemzetközi kiállítása a 7. BITEF alkalmából, Egyetemista Kultúrközpont Galériája, Belgrád, (Csernik, Ladik, Matković, Szalma, Szombathy)
- JOŠ JEDNA PRILIKA DA BUDETE UMETNIK, projektumok nemzetközi kiállítása, Egyetemista Központ Galériája, Zágráb, (Matković, Szombathy)
- WAS IST KUNST? (A. R. T.), 26 ország 216 alkotójának nemzetközi kiállítása, Kunst-Kongress, Göttingen; Sum-gallery, Reykjavík; Joslyn Art Museum, Omaha; Studenthaus, Graz stb. (Kerekes, Matković, Szalma, Szombathy)
- POST CONCEPTUAL SHOW, a konceptuális művészet nemzetközi tárlata, Huvilakatu Galéria, Helsinki (Matković, Szombathy)
- 1974. 3. APRILSKI SUSRET — FESTIVAL PROŠIRENIH MEDIJA, Egyetemista Kultúrközpont, Belgrád, (Ladik, Matković, Szombathy)
- E'74, az időszzerű irányzatok szellemében alkotó vajdasági művészek csoportjának kiállítása, Műszaki Egyetem „E” Csarnoka, Budapest (Csernik, Ladik, Matković, Szombathy)
- FEEDBACK LETTER-BOX EXHIBITION, Egyetemista Kultúrközpont Kis Galériája, Belgrád (Szombathy)
- SIGNALIZAM, Modern Művészetek Galériája, Zágráb, (Matković, Szalma, Szombathy)
- EKSPERIMENT 74, az alkalmazott művészetek májusi tárlata, Alkalmazott Művészetek Múzeuma, Belgrád (Szombathy)
- „INFO”/„ART IN CONTACT ITS LIFE IN ART”, Galeria Sztuki Współczesnej „Propozycje”, Krakkó (Szombathy)
- NEUROART / PSMOS / KONTAKTOR, Ifjúsági Tribün Nagyterme, Újvidék (Csernik, Matković, Szalma, Szombathy)
- FORMA 5, az Iparművészek és Formatervezők Vajdasági Szövetségének kiállítása, Djordje Natošević Elemi Iskola előcsarnoka, Újvidék (Matković, Szombathy)
- FESTIVAL DE LA POSTAL CREATIVA, szerzői képeslapok nemzetközi kiállítása, Galeria U, Montevideo (Szombathy)
- THE BOOK / A KÖNYV, kísérleti könyvek kiállítása, Atelier DT 20, Újvidék, (Csernik, Matković, Szalma, Szombathy)

Önálló tárlatok:

- Slavko Matković: Radovi — Works, Ifjúsági Tribün Galériája, Újvidék, 1971/72
Javaslat egy kiállításhoz, Iparművészek és Formatervezők Vajdasági Szövetségének Szalonja, Újvidék, 1973
- Szombathy Bálint: Nontextualité, Ifjúsági Tribün Galériája, Újvidék, 1972
12 Fixatives, Ifjúsági Tribün Galériája, Újvidék, 1973
Lenin in Budapest, French Window, Párizs, 1973
- Szalma László önálló tárlata az Integral klubhelyiségében. Szabadka, 1973
- Csernik Attila: Experiment 74, Egyetemista Kultúrközpont, Újvidék, 1974

Könyvek, nyomtatványok:

1. Slavko Matković: A szignalista képregény mappája, Szabadka, 1973, egyedi példány
2. Slavko Matković: typoRESEARCH, Szabadka, 1974, egyedi példány
3. Slavko Matković: Knjiga 5114a (önéletrajzi adalék), Szabadka, 1973/74, egyedi példány
4. Slavko Matković: Text Research, Szabadka, 1973, egyedi példány
5. Slavko Matković: Hommage to Kassák, Szabadka, dátum nélkül, egyedi példány
6. Slavko Matković—
Szalma László: 5112a, Szabadka, 1971
7. Slavko Matković—
Szombathy Bálint: Wow, Újvidék—Szabadka, 1974, egyedi példány
8. Szombathy Bálint: Project-A-Type, Újvidék, 1973, egyedi példány
9. Szombathy Bálint: Droopy Look, Újvidék, 1974, egyedi példány
10. Szombathy Bálint: Tcha!, Újvidék, 1974, egyedi példány
11. Szombathy Bálint—
Tóth Gábor: Fluxus / The Visual Aspects of Grammatical Relations, Experimental Art Publisher B-E-259/73
12. Csernik Attila: „a”, a szerző kiadása, Újvidék, 1973

Antológiák:

- Klaus Groh: Visuell-Konkret International, Und no. 11/12, Gersthofen, 1973
(Csernik, Kerekes, Matković, Szalma, Szombathy)
- East European Issue of Mix Magazine, Klaus Groh válogatása, Art Department, University of Saskatchewan, Saskatoon, Sask., Kanada (Szombathy)

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1975. JANUÁR — KIADJA A FÓRUM LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-OS FOLYÓSZÁMLÁRA; ELŐFIZETESKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 50.—, FÉL ÉVRE 25.—, EGYES SZÁM ÁRA 5.—, DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 100.—, FÉL ÉVRE 50.—, DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 6.—, DOLLÁR, FÉL ÉVRE 3.—, DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN, ÚJVIDÉKEN. — 1975. MÁRCIUS 28-ÁN.
